

Rad i uloga družina u poticanju stvaralaštva učenika

Kuhar, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:633750>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Engleskog jezika i književnosti

Kristina Kuhar

Rad i uloga družina u poticanju stvaralaštva učenika

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Jakov Sabljic

Osijek, 2015.

Sažetak: Ovaj rad bavi se ulogom literarnih, recitatorsko-dramskih, novinarskih i filmskih družina u poticanju stvaralačkih sposobnosti učenika osnovnih i srednjih škola. Nakon uvida u obilježja tih družina istražuju se mogućnosti koje one pružaju u razvoju stvaralaštva učenika. Pregledavajući školske kurikulume 2014./2015. godine osnovnih i srednjih škola u Osijeku, utvrđuje se koje vrste družina djeluju, koje su najčešće te jesu li one zastupljenije u osječkim osnovnim ili srednjim školama. Na osnovi razgovora i aktivnog promatranja analizira se rad dvadeset i jedne (21) družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika osnovnih i srednjih škola u Osijeku školske 2014./2015. godine. Analizom se obuhvaćaju osnovni podaci o družini (npr. ime voditelja, broj članova, ciljevi rada i sl.) te opis i rezultati njihovoga praktičnog rada. Utvrđuje se koliko družine utječu na literarno, recitatorsko-dramsko, novinarsko i filmsko stvaralaštvo učenika u praksi. Na kraju se rezultati istraživanja uspoređuju s teorijom iznesenom u prvom dijelu rada te se zaključuje o ulozi družina u razvoju učeničkih stvaralačkih sposobnosti.

Ključne riječi: literarne družine, recitatorsko-dramske družine, novinarske družine, filmske družine, stvaralaštvo

Summary: This paper deals with the role of literary, recitation and drama, journalism, and film clubs in stimulating creative skills of primary and secondary school students. After an inquiry into the features of these school clubs, the possibilities they offer for the development of students' creativity are examined. By surveying the 2014 to 2015 academic year school curricula of the primary and secondary schools in Osijek, the clubs which are active today are determined, as well as their commonness and representation in Osijek's primary and secondary schools. Through conversation and active observation the work of twenty one (21) school clubs related to Croatian language teaching in Osijek's primary and secondary schools in the 2014 to 2015 academic year is investigated. This analysis covers some basic information on the clubs (e.g. the name of the leader, member count, aims, etc.), as well as a description of their practical work and its results. The effect of club activities on literary, recitation and drama, journalism, and film creativity of students in practice is also explored. Finally, the results of the research are compared to the theory laid out in the first part of the paper and a conclusion is reached with regard to the role of school clubs in stimulating students' creative skills.

Keywords: literary clubs, recitation and drama clubs, journalism clubs, film clubs, creativity

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Stvaralaštvo	
2.1. Pojmovno određenje	5
2.2. Stvaralački proces ili stvaralački rad	7
3. Stvaralački rad i uloga družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika	
3.1. Pojmovno određenje izvannastavnih aktivnosti	10
3.2. Uvjeti za razvijanje stvaralaštva u družinama	12
3.3. Vrste družina vezane uz nastavu hrvatskog jezika	15
3.3.1. Literarna družina	15
3.3.2. Recitatorska družina	17
3.3.3. Dramska družina	19
3.3.4. Novinarska družina	21
3.3.5. Filmska družina	24
3.3.6. Radio-televizijska družina	25
3.4. Problemi vezani uz rad družina	27
4. Svrha i metodologija istraživanja	
4.1. Građa i uzorak istraživanja	32
4.2. Interpretacija podataka	34
5. Analiza rezultata istraživanja školskih kurikuluma osnovnih i srednjih škola u Osijeku ...	36
6. Analiza rada družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika i njihova uloga u poticanju stvaralaštva učenika	42
6.1. Literarne družine	42
6.1.1. Literarna družina Područne škole Ljudevita Gaja u Sarvašu	42
6.1.2. Literarna družina II. gimnazije u Osijeku	47
6.2. Recitatorsko-dramske družine	53
6.2.1. Literarno-scenska družina OŠ Franje Krežme	54
6.2.2. Dramske družine u srednjim školama u Osijeku	57
6.3. Novinarske i radijske družine	
6.3.1. Novinarske družine	61
6.3.1.1. Novinarske družine u osnovnim školama u Osijeku	62
6.3.1.2. Novinarske družine u srednjim školama u Osijeku	67
6.3.2. Radijske družine	70
6.4. Filmske družine	74
7. Zaključak	81
8. Literatura	82
9. Internetski izvori	85
10. Životopis	88

1. Uvod

Mladi velik dio svog vremena provode u školi iz čega proizlazi njezina važna uloga u razvoju pojedinca koja se ne smije zanemarivati. Ograničenost se rada u redovnoj nastavi nastoji prevladati na više načina, a jedan je od njih organiziranje izvannastavnih aktivnosti. Izvannastavne su aktivnosti obrađene u literaturi na različite načine. U središtu su rada aktivnosti vezane uz nastavu hrvatskog jezika, a to su literarne, recitatorsko-dramske, novinarske (i radijske) te filmske družine.

U prvom se dijelu rada, u 2. i 3. poglavlju, objašnjava pojam stvaralaštva i analiziraju se zakonitosti stvaralačkog procesa (prema Poljaku i Previšiću), definiraju izvannastavne aktivnosti općenito, navode se njihova glavna obilježja (prema Težaku, Previšiću, Mlinarević i Brust Nemet) te otkrivaju uvjeti koji omogućuju, potiču i razvijaju stvaralačke sposobnosti učenika (prema Težaku, Mlinarević i Brust Nemet). Pojedinačno se predstavljaju literarne, recitatorske, dramske, novinarske, radijske i filmske družine s posebnim naglaskom na stvaralački rad u njima (prema Težaku, Vojvodić, Ladiki, Primorcu i dr.) te se navode problemi koji se javljaju pri organizaciji i vođenju tih družina.

Previšićeva knjiga *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (1987) te Težakov priručnik *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine* (1979), osnovna literatura teorijskog dijela rada, starijeg su datuma. Cilj je bio istražiti način na koji se družinama vezanim uz nastavu hrvatskog jezika pristupa danas, koliko su one zastupljene u praksi te utječu li svojim radom na poticanje stvaralaštva među učenicima. Odgovori na ta pitanja omogućit će razumijevanje važnosti uloge družina u razvoju stvaralačkih sposobnosti učenika.

U drugom se dijelu rada, od 4. do 6. poglavlja, izlažu rezultati istraživanja. Pregledavajući školske kurikulume 2014./2015. godine 16 osnovnih i 15 srednjih škola u Osijeku, tabličnim se prikazom podataka otkriva koje se vrste družina vezane uz nastavu hrvatskog jezika javljaju u praksi, koje su najčešće te jesu li zastupljenije u osnovnim ili srednjim školama. Glavni se dio istraživanja odnosi na analizu rada dvadeset i jedne (21) družine osnovnih i srednjih škola u Osijeku s ciljem usporedbe teorije i prakse. Prikazuju se osnovni podaci o družini te opisuje njihov praktični rad koji se oprimjeruje stvaralačkim rezultatima.

Uloga je družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika u poticanju stvaralaštva učenika uistinu velika. Družine u kojima je razvijen prisniji odnos između učenika i voditelja te u kojima je učenik slobodniji i aktivniji u organizaciji i provođenju rada družine stvaraju originalne literarne, recitatorsko-dramske, novinarske i filmske ostvaraje.

2. Stvaralaštvo

2.1. Pojmovno određenje

Riječ *stvaralaštvo* dolazi od latinske riječi *creare* što znači stvoriti neko djelo, nešto originalno učiniti. Široko značenje takvog objašnjenja utječe na velik broj pokušaja definiranja stvaralaštva, što pokazuje da to nije jednostavan zadatak. Ne postoji niti jedinstveno gledanje na stvaralaštvo niti opća teorija stvaralaštva, no bitno je da stvaralaštvo kao pojam više nije nepoznanica što znači da se mogu tražiti pedagoška rješenja u osposobljavanju učenika u školi za stvaralački rad. Učiteljima na raspolaganju stoje brojni izvori za proučavanje fenomena stvaralaštva i analizu stvaralačkog procesa. Taj je teorijski okvir nužan za praksu, tj. za usmjeravanje učenika prema stvaralaštvu. U ovome su poglavlju iznesene one teze koje imaju dodirnih točaka te su se, s obzirom na to, uzimale kao teorijske postavke za pronalazak i istraživanje stvaralačkog rada u društinama vezanim uz nastavu hrvatskog jezika.

Darinka Mitrović u *Problemima stvaralaštva u pedagoškoj teoriji i praksi* (1963) razlikuje šire i uže značenje pojma stvaralaštva koje, za nju, uključuje raznovrsne ljudske aktivnosti. Širi pojam stvaralaštva odnosi se na individualnu interpretaciju, ono što je novo za pojedinca, a uži pojam na novost, originalnost, otkriće. U knjizi *Stvaralačko mišljenje* (1961) Borislav Stevanović također ističe da je otkriće, koje je nemoguće bez prethodna iskustva, svojstveno svakom stvaralačkom radu. Da su novost, originalnost (neponovljivost)¹ i kreativnost riječi koje određuju stvaralaštvo, slažu se i Joy Paul Guilford, Boris Mihailovič Teplov, Bogomil Karlavaris i Mira Kraguljac, Nikola Filipović, Ante Vukasović, Vladimir Poljak, Radivoj Kvašček² te Vesnica Mlinarević i Maja Brust Nemet.

J. P. Guilford (1959: 143–161) smatra, što preuzima R. Kvašček (1974), da pojam stvaralaštva podrazumijeva još i spontanost, fleksibilnost³, fluentnost (ideja, riječi, asocijacija)⁴, redefiniciju⁵, osjetljivost⁶ i elaboraciju⁷. Želja za progresivnim mijenjanjem realnosti s kojom čovjek dolazi u neposredan ili posredan dodir zanimljiv je dio Filipovićeve (1969: 18) definicije

¹ „Sposobnost da se daju novi neobični izvorni, duhoviti, rijetki odgovori, nepostojeće ideje za rješenje nekog problema (...)“ (Previšić, 1987: 70).

² Za više vidi: Vlatko Previšić, *Izvanastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987), 57–62.

³ Prilagodba novim zahtjevima, sposobnost promjene i napuštanja uobičajenog pravca mišljenja i oslobađanja šablonskog rješavanja zadataka; nove kombinacije ideja i načina rada, misli izražene na nov način (Previšić, 1987: 70, 101).

⁴ Brzina i količina proizvodnja sadržaja u određenom vremenskom razdoblju (Previšić, 1987: 70).

⁵ „sposobnost tumačenja poznatih pojava i stvari na nov, neuobičajen način (...) (i) sposobnost funkcionalne transformacije neke cjeline ili njezina dijela u novu situaciju i upotrebu“ (Previšić, 1987: 71).

⁶ „sposobnost uočavanja, otkrivanja nedostataka u pojavama i predmetima, s tendencijom njihova ispravljanja i originalnijeg rješavanja (...)“ (Previšić, 1987: 70) te „otvorenost prema doživljaju novog“ (Previšić, 1987: 101).

⁷ „sposobnost razrade plana, detaljiziranje određenog problema, njegove obrade i realizacije (...)“ (Previšić, 1987: 71) te „idejna i misaona razrada (...), cjelovitost“ (Previšić, 1987: 101).

stvaralaštva. Preuzimanje rizika, tj. hrabrost postavljanja pretpostavki i njihova izlaganja, smatraju V. Mlinarević i M. Brust Nemet (2012: 171), bitna je tehnika razvoja stvaralačkih sposobnosti. Prema B. Karlavarisu i M. Kraguljac (1981: 12) stvaralaštvo obilježavaju i otvorenost duha, objektivnost, kritičnost, smisao za bitno, maštu i organiziranost, a V. Poljak (1978: 60) dodaje i oštromnost. Nadalje on zaključuje da su upravo gore navedena obilježja ono što stvaralački rad čovjeka razlikuje od drugog rada, što, drugim riječima, znači da nije svaki ljudski rad ujedno i stvaralački rad (Poljak, 1987: 10). Novu ideju „uvjetuje prije svega stvaralačko (kreativno, divergentno) mišljenje čovjeka, dakako, potpomognuto konstruktivnom imaginacijom, pa i čitavim suptilnim spletom intenzivnih doživljaja čovjeka – intelektualnih (spoznajnih, kognitivnih) i emocionalnih (čuvstvenih, osjećajnih)“ (Poljak, 1987: 21). B. M. Teplov (1950: 14) ističe da stvaralaštvo, koje daje originalne proizvode, nije moguće bez ustrajna i naporna rada, što se podudara sa Stevanovićevim određenjem tog fenomena. Drugim riječima, stvaralaštvo se iskazuje kroz znanje i naporan rad. Prema pedagogu A. Vukasoviću (1976: 132) stvaralaštvo može doći do izražaja na svim područjima čovjekova života.

Zanimljivo je određenje stvaralaštva Karla Heinza Flechsig koji pojam opisuje pomoću dimenzija i dihotomija. Prema antropološkoj dimenziji (receptivnost – spontanost) stvaralačko se ponašanje očituje u tome da čovjek nije samo pod utjecajem okoline, već on i djeluje na nju te razvija nove načine ponašanja. U okviru kulturno-teorijske dimenzije (tradicija – inovacija) stvaralačkim se ponašanjem, odnosno inovacijama, obogaćuje kultura. Socijalno-psihološka (konformitet – nekonformitet) i etička dimenzija (norma – sloboda) ističu da stvaralaštvo potiče tzv. etos slobode (samoodlučka, samostvaranje, autonomija), a norme ga često koče. Spoznajnom se dimenzijom (konvergentno – divergentno mišljenje) naglašava da divergentno mišljenje teži otkrivanju novih rješenja, dok konvergentno prati usuglašeni odgovor. Ekspresivno orijentirana ličnost usmjerena je na konkretan problem te ima više mogućnosti da se kreativno izrazi za razliku od osobe introvertirana stava, što opisuje emocionalna dimenzija (defanzivno – ekspresivno). Posebno su zanimljive za ovaj rad Flechsigova didaktička (zatvorenost – otvorenost) i metodička dimenzija (samorad – vođenje) koje se mogu povezati sa školom i nastavom. Otvorena nastava, u kojoj se primjenom različitih metoda potiču učenici na individualnost ili samorad, otvara više mogućnosti za stvaralačko učenje, nego zatvorena nastava u kojoj učitelj donosi sve odluke, a učenici reproduciraju nastavne sadržaje (Flechsig, 1978: 198–200). U tome je upravo i velika prednost izvannastavnih aktivnosti u razvijanju stvaralačkog rada u odnosu na redovnu nastavu.

Zaključno može se reći da se različite teorijske postavke ipak slažu da stvaralaštvo karakterizira novost, otkriće, originalnost, kreativnost, otkrivanje i rješavanje problema na nov

način te bogatstvo ideja. Ono nije moguće bez prethodna iskustva i znanja. Stvaralaštvo je bitna individualna i socijalna osobina čovjeka, a svaki čovjek potencijalni je stvaratelj. Rezultati su stvaralačkog rada novi proizvodi, ideje i otkrića, ali, naravno, nova, prije svega, za pojedinca.

Osim proučavanja fenomena stvaralaštva za poticanje stvaralačkog rada među učenicima, potrebno je analizirati i stvaralački proces o čemu će biti riječ u sljedećem poglavlju. Povezivanjem se tih sadržaja mogu tražiti pedagoško-didaktičko-metodička rješenja za osposobljavanje učenika za stvaralački rad.

2.2. Stvaralački proces ili stvaralački rad

U prošlom se poglavlju pokazalo da iako postoji velik broj pokušaja definiranja stvaralaštva, različitim se teorijskim postavkama mogu pronaći zajedničke točke. Stvaralaštvo određuju novost, originalnost, kreativnost, rješavanje problema na dosad nepoznat način te bogatstvo ideja. Kao što je već rečeno, za učiteljev rad na razvoju stvaralačkih sposobnosti učenika u školi potrebno je ne samo istražiti pojam stvaralaštva već i analizirati zakonitosti stvaralačkog procesa. Uspjeh učitelju u praksi donosi odgovarajuća teorijska podloga.

Marksovo shvaćanje stvaralaštva, po kojem je ono genetska bit čovjeka, važno je za otkrivanje i razvoj stvaralačkih sposobnosti u školi jer je u tom shvaćanju implicitno sadržana potreba razvijanja stvaralaštva u svakog učenika, a ne samo u onih nadarenih (Dizdarević, 1980: 14). Vladimir Rosić (2005) također smatra da stvaralačke mogućnosti posjeduju svi učenici, samo što su one u svakog različito razvijene. Upravo opisivanjem strukture stvaralačkoga procesa ili rada utvrđuje se da stvaralaštvo nije nedokučiva sposobnost svojstvena pojedincima. Dapače, svatko može razviti stvaralačko ponašanje ako mu se ponudi prava prilika za to.

V. Poljak (1987) ističe da govoriti o strukturi stvaralačkog procesa zapravo znači „znanstvenom analizom utvrditi unutarnju strategiju i taktiku ljudskog stvaralačkog rada u svim njegovim dionicama i pojedinostima. Pritom valja imati na umu da se radi o stvaralačkom procesu kao svojevrsnom dinamičkom fenomenu koji se zasniva na specifičnoj uzročno-posljedičnoj povezanosti“ (Poljak, 1987: 35). Drugim riječima, faze stvaralačkog procesa ne moraju u pravilu slijediti jedna iza druge, ali su uzročno-posljedično povezane i međusobno nužne za postizanje stvaralačkog rezultata.

Prema zaključcima Vlatka Previšića (1987) uglavnom je riječ o sljedećim fazama stvaralačkog rada koje se spominju u većini slučajeva⁸: a) priprema, b) produktivne stvaralačke misaone operacije te c) stvaralački rezultat. Razdoblje pripreme podrazumijeva ulaganje vlastitih znanja, iskustava i aktivnosti kako bi se problem prepoznao te počelo tražiti rješenje (Previšić, 1987: 75). Nova i originalna se rješenja ne mogu pronalaziti bez poznavanja onoga što je na određenom području učinjeno u teoriji i praksi (Poljak, 1987: 38). Središnja je faza faza produktivnih stvaralačkih misaonih operacija – uspoređivanje⁹, analogija, mijenjanje postojeće situacije u pojedinosti ili cjelini radi dobivanja nove kvalitete, pretpostavljanje, projektiranje, prestrukturiranje¹⁰, produktivno sistematiziranje, produktivno sintetiziranje itd. U toj fazi pojedinac počinje razmišljati o svom radu na drugačiji način i pomoću konstruktivne imaginacije pretpostavljati njegovu promjenu u pojedinosti ili cjelini. Na osnovi takvog mišljenja u njegovoj se svijesti izgrađuje stvaralačka ideja o mogućim promjenama u radu obilježena originalnošću, izvornošću, promjenjivošću postojećeg itd. (Poljak, 1987: 41–42). Skraćeno rečeno, pojedinac slobodno misli, kombinira, radi pogreške i otkriva. Stvaralački je rezultat nešto novo, originalno, izvorno, neobično, samosvojstveno, neuobičajeno i neponovljivo (Previšić, 1987: 52). Završna je faza stvaralačkog procesa faza realizacije ideje tijekom koje se ideja materijalizira, tj. postaje vidljiva te dobiva društveno značenje i vrijednost¹¹. Materijalizaciji, dakle, prethodi planiranje, tj. misaona aktivnost kojom pojedinac unaprijed „projektira (skicira, komponira, razrađuje, raspoređuje, strukturira, artikulira, oblikuje, programira, anticipira itd.) svoj rad prema određenom cilju“ (Poljak, 1987: 52).

V. Poljak istaknuo je već 1987. u svojoj knjizi *Stvaralaštvo i škola* da se može pouzdano tvrditi da pojavu ideje uvjetuje „stvaralačko mišljenje s primjenom brojnih misaonih operacija stvaranja, u sukcesiji i simultano, kao elemenata stvaralačkog mišljenja, uz, dakako, i brojne druge psihološke činitelje, kao što je snaga imaginacije, emocionalna uzbuđenost (...), snaga pažnje i koncentracije itd.; ukratko psihička snaga ličnosti u cjelini“ (Poljak, 1987: 46–47). Ako se prije nije točno znalo što se događa u međuvremenu u ljudskoj svijesti do nastanka nove ideje, sada se zna. Sve su to vrijedni istraživački zaključci koji upućuju na to da se zna i što treba

⁸ Za opširniji pregled analize stvaralačkog procesa različitih teoretičara vidi: *Izvanastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987), 62–75.

⁹ Uspoređivanje kao misaona operacija nije samo po sebi stvaranje, ali se njime dolazi do sličnosti i razlika. Razlike provociraju i inspiriraju ljudsku misao i tako utječu na pojavu nove ideje, što je obilježja stvaralačkog rada (Poljak, 1987: 44).

¹⁰ Prestrukturiranjem dolazi se do novih misaonih struktura što otvara prostor prazninama koje pojedinac može popuniti vlastitim elementima (Poljak, 1987: 46).

¹¹ Izgrađena ideja mora imati idejno obilježje u kontekstu društva i njegova napretka, a ne osobne interese na njegovu štetu. Domet se stvaralačkog rada povećava proširivanjem prostornog radijusa i povećanjem broja korisnika koji mogu iskoristiti rezultate stvaralačkog rada (Poljak, 1987: 51).

učiniti da se razvije stvaralački rad u odgojno-obrazovnom procesu. Jean-Jacques Servan-Schreiber (1981: 174), citirajući japanskog pronalazača Doka, upozorava da treba razvijati pronalazačku sposobnost ljudskih mozgova jer je ona najstvaralačkije bogatstvo čovjeka. Prema V. Poljaku (1987: 58) to pretpostavlja ugrađivanje stvaralačkog rada u sustav školovanja ističući važnost odnosa između škole i društva.

Škola, kao odgojno-obrazovna ustanova, ima važnu ulogu u životu čovjeka i, s obzirom na to, treba poticati razvoj stvaralačkih sposobnosti od početka kako bi unaprijedila pojedinca, ali i utjecala na napredak društva. Iako zahtijeva pojačani napor, ta se činjenica više ne može zanemarivati u školi. Sva su saznanja o stvaralaštvu potrebna da bi se izradila pedagoško-metodičko-didaktička strategija stvaralačkog rada u školi.

Međutim sam odgoj za stvaralaštvo nije dovoljan, već njega trebaju pratiti odgovarajući opći uvjeti, poticaji i priznanja (Previšić, 1987: 56). Za stimulativnu stvaralačku atmosferu potrebno je promijeniti odnose između učenika i učitelja. Učitelji trebaju s učenicima ostvariti prisnije kontakte, razgovarati, slušati ih, uvažavati njihove prijedloge i mišljenja te se zajedno s njima upuštati u stvaralački rad. Vrlo su bitni dobri organizacijski, materijalni i kadrovski uvjeti u školama koji će pokrenuti, poticati, usmjeravati i razvijati stvaralačke mogućnosti, a ne ih gušiti zahtjevima (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 170). Dakle sloboda, samostalnost, privlačnost, motiviranost, otvorenost, neopterećenost formalnim pravilima, nametnutim modelima i načinima mišljenja, a katkad i na granici igre i dječjeg oduševljenja, samo su neki od uvjeta i zahtjeva za prirodno i nesputano stvaralaštvo u školi (Previšić, 1987: 7).

Stvaralaštvo je moguće u svim nastavnim područjima, posebice u izvannastavnim aktivnostima gdje učenik ima mogućnost sukreirati kurikulum rada. Izvannastavne je aktivnosti potrebno definirati i navesti njihova glavna obilježja kako bi se otkrilo koji to uvjeti omogućuju, potiču i razvijaju stvaralačke sposobnosti u učenika u različitim druženjima. U središtu ovog rada riječ je o aktivnostima vezanim uz nastavu hrvatskog jezika, točnije, o literarnim, recitatorskim, dramskim, novinarskim, radijskim i filmskim druženjima.

3. Družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika

3.1. Pojmovno određenje izvannastavnih aktivnosti

U ovome su radu istraživanjem rada literarnih, recitatorskih, dramskih, novinarskih, radijskih i filmskih družina otkrivene sličnosti i razlike između teorije i prakse, no prije prikaza rezultata potrebno je dati teorijski okvir rada i uloge družina općenito.

Stjepko Težak u priručniku pod nazivom *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine* (1979) donosi enciklopedijsku definiciju izvannastavnih aktivnosti po kojoj su one „aktivnosti unutar učeničkih organizacija, udruženja, klubova i sl. u školi, organizirane na načelu samostalnosti učenika radi razvijanja njihovog stvaralaštva“ (*Enciklopedijski rječnik pedagogije*, 1963: 914). Definiciji dodaje i ono što nalazi u nastavnim programima u vrijeme izdavanja priručnika: „aktivnosti (koje) obuhvaćaju skup oblika odgojno-obrazovnog djelovanja kojim se (...) unose elementi dječjeg društveno korisnog i proizvodnog rada, razvijaju postojeći i stvaraju novi interesi, proširuje i produbljuje znanje učenika, razvija kultura rada, smisao za usklađivanje osobnih i društvenih interesa i utječe na zbližavanje učenika i nastavnika“ (Težak, 1979: 7). Mijo Cindrić (1992: 51) naglašava da izvannastavne aktivnosti kao različiti organizacijski oblici okupljanja učenika u slobodno izvannastavno vrijeme u školi omogućuju učenicima da zadovolje svoje stvaralačke potrebe i steknu kulturu upotrebe slobodnog vremena. Tomislav Košta i Smiljana Zrilić (2009: 170) ističu da one „nastavljaju odgojno-obrazovnu zadaću škole, a njihova je funkcija iznimno važna jer su bliže izvornoj stvarnosti, potrebama i željama učenika“ te zbog toga obogaćuju učenikovo postojanje i djeluju na njegov kulturni identitet. Na sličan način izvannastavne aktivnosti određuju i V. Mlinarević i M. Brust Nemet: „(i)zvannastavne aktivnosti bitna su odrednica organiziranog slobodnog vremena u kojemu učenici samostalno uče i ostvaruju svoje specifične sposobnosti, ali i utječu na razvoj komunikacijskih i socijalnih vještina. Izvannastavne aktivnosti predstavljaju odgojno planirane djelatnosti koje omogućavaju svestrano potvrđivanje učenikove osobnosti, a nastavniku daju mogućnost proširenog obrazovnog utjecaja“ (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 74).

Različite se definicije izvannastavnih aktivnosti ipak slažu u tome da one moraju biti uvrštene u odgojno-obrazovni proces kako bi učenici kvalitetno iskoristili svoje slobodno vrijeme i razvijali stvaralačke sposobnosti. V. Previšić (1987: 24) smatra da one nisu samo sastavni već i ravnopravni dio cjelokupne strukture odgojno-obrazovnog rada naglašavajući njihovu važnost u razvoju pojedinca. U skladu s rečenim učenikovo uključivanje u bilo koju izvannastavnu aktivnost škola treba prepoznati kao mogućnost dodatnog odgojnog djelovanja (Martinčević, 2010: 23). Učenici uče kvalitetno iskoristiti slobodno vrijeme služeći se razvijenim

sposobnostima što pozitivno utječe na njihov razvoj (Muradbegović i Dizdarević, 1970: 102), produbljuju znanje i razvijaju nove sposobnosti usvajajući pojmove koji su u okviru područja kojim se određena družina bavi (Previšić, 1987: 25), oslobađaju samoupravne potencijale (Previšić, 1987: 29) što potiču učitelji kao „osnovni pedagoški organizatori“¹² (Bajić, 1983: 391), jačaju socijalne sposobnosti, tj. „sposobnost razumijevanja drugih ljudi (...), sposobnost razboritog postupanja u međuljudskim odnosima, uvažavanje razlika, osposobljenost za timski rad i kvalitetnu komunikaciju (...), stjecanje i vježbanje unutarnje samokontrole (samodisciplina, samopoštovanje, vladanje sobom, samokontrola, mišljenje i djelovanje prema vlastitim vrijednostnim mjerilima (...))“ (Košta i Zrilić, 2009: 163), uče o vrjednovanju i samovrjednovanju što ih osposobljava za postavljanje, vrjednovanje i ostvarivanje osobnih ciljeva, uče kako biti poduzetni, inovativni i kreativni te kako učinkovito rješavati probleme, planirati svoj rad i ostvarivati planove, kako se prilagoditi novim situacijama i idejama, razvijaju stvaralački pristup prema izazovima i promjenama, vještine vrjednovanja drugih i kritički odnos prema vlastitom uspjehu, samostalnost i samopouzdanje, upoznaju radni život itd. (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 178), uče o temeljnim vrijednostima kao što su dostojanstvo ljudske osobe, sloboda, demokracija, mir, poštovanje drugih, solidarnost, jednakost mogućnosti, očuvanje okoliša, osobna i društvena odgovornost itd. (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 174–175).

Anica Ivanek (1974: 284) smatra da je krajnji odgojni cilj izvannastavnih aktivnosti da učenici rad dožive kao potrebu te da u rezultatima rada osjete osobno zadovoljstvo. Bitna je i vesela te opuštana atmosfera jer bez nje, smatra Dubravka Lazić (1992: 84), nema uspjeha. V. Previšić (1987: 26) ističe da se suradnjom škole i družina škola integrira u društveni život svoje sredine te „uvlači“ društvo u odgajanje stvarajući vezu između njih.

Izvannastavne su aktivnosti dio odgojno-obrazovnog procesa, no od redovne se nastave razlikuju, ističe V. Previšić (1987: 24), u organizaciji i provođenju rada, međusobnom odnosu učenika i učitelja, sadržaju i vrjednovanju. Nužno je ukazati na te posebnosti i objasniti ih jer se tek tada može planirati rad družina i stvarati uvjeti za stvaralaštvo.

¹² Oni savjetima, spontano i nenametljivo, uče učenike planirati rad, podijeliti poslove, pripremati se za sastanke, sudjelovati i voditi sastanke, izvršavati svoje obveze te kritički vrjednovati sastanke. Učenici na taj način, osim sposobnosti samoupravljanja, razvijaju osjećaj odgovornosti, organizatorske vještine te jačaju svijest da su bitan čimbenik u životu i radu družine kojoj pripadaju (Bajić, 1983: 391–392).

3.2. Uvjeti za razvijanje stvaralaštva u družinama

Kao što je zaključeno u poglavlju 2., stvaralaštvo nije nadnaravna ljudska osobina, već je svaki pojedinac, učenik¹³, potencijalni stvaratelj. Ako se potiču i usmjeravaju u povoljnim situacijama, učenici će razviti i iskoristiti svoje stvaralačke sposobnosti. U odgojnom je radu „potrebno buditi stvaralačke potencijale (...), a ne (samo) formalno podučavati“ (Previšić, 1987: 78). Upravo su izvannastavne aktivnosti plodna područja za razvoj stvaralačkog rada učenika i učitelja. Ono za što one otvaraju prostor, a što pogoduje stvaralaštvu, jest prisniji odnos između voditelja družine i učenika, otvoreno i slobodno ponašanje učenika, poticaj za otkrivanje i rješavanje problema te oslobađanje od stereotipne, tradicionalne, organizacije i načina rada¹⁴.

Voditeljeva je uloga u poticanju stvaralaštva u družinama uistinu velika, a odnos između njega i učenika odrednica po kojoj se izvannastavne aktivnosti možda i najviše razlikuju od redovne nastave. Voditeljevo područje rada ne leži isključivo u znanju, nego i u razvijenim sposobnostima uočavanja, analiziranja i interpretiranja onoga što se događa u družini (Fudurić, 2012: 108)¹⁵. Voditelj je u početku pokretač rada družine, no kasnije postaje ravnopravni suradnik, pa čak i prijatelj, učenicima. Dakle zadaća je voditelja da „strpljivo i tolerantno uvažava učenika, pomogne djetetu da otkrije i aktivira svoje stvaralačke potencijale, da iskuša snage na različite načine, da ohrabri dijete, uputi ga da kreativno radi, ponaša se“ (Previšić, 1987: 96). Tada oni preuzimaju organizaciju i vodstvo jer su izvannastavne aktivnosti, prije svega, aktivnosti učenika (Previšić, 1987: 45–46). Učenici postaju otvoreni i oduševljeni prema novom te prema vlastitim i tuđim doživljajima i idejama, samostalni su u otkrivanju i prosuđivanju, hrabri u iskazivanju originalnog mišljenja, improviziraju, igraju se, odstupaju od stereotipnih i šablonskih navika i postupaka u radu (Karlavaris i Kraguljac, 1981: 31). Prema A. Miel (1968) proizvod voditeljeva stvaralaštva jesu prilike koje omogućuju učenicima da razviju i ojačaju navedene osobine ličnosti te dođu do spoznaja i iskustva (Previšić, 1987: 96). Zaključno, suvremeni je odgajatelj „u prvom redu dobar animator (koji otvara dušu za više vrijednosti), zatim dobar komunikator (koji jasno i razgovjetno tumači i uvjerava) i terapeut (koji pomaže

¹³ „Učeniku se ne smije uskratiti sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima zbog slabog uspjeha u učenju. Uspjeh u izvannastavnim aktivnostima može biti poticaj za uspješnu integraciju u razrednu skupinu, čime se može spriječiti neuspjeh na socijalnom polju, izbjeći emotivne teškoće, a one su vrlo često uzrok i akademskom neuspjehu“ (Košta i Zrilić, 2009: 161).

¹⁴ Mислеći pod tim na uobičajeni način rad u nastavi u kojoj učitelj ima glavnu ulogu.

¹⁵ „Kvalitetno pedagoško, didaktičko-metodičko, psihološko i stručno obrazovanje omogućit će mu veću fleksibilnost, kreativnost, ali i prilagodbu u složenim i zahtjevnim odgojno-obrazovnim situacijama“ (Fudurić, 2012: 108) tijekom vođenja družine.

onda kada i koliko je potrebno kada uspjeh izostane) (Rosić, 2005: 157). „Uspješan odgajatelj odgajanicima daje sebe kao čovjeka, stručnjaka i pedagoga“ (Rosić, 2005: 161).

No postavlja se pitanje kako voditelj stvara prilike za stvaralačko ponašanje učenika u izvannastavnim aktivnostima. Prema V. Previšiću (1987) srdačna, neposredna, susretljiva, spontana i radna atmosfera te uvažavanje učenikove ličnosti potiče slobodno i otvoreno ponašanje učenika stvarajući uvjete za stvaralaštvo. Što je pod tim točno mislio, saznaje se iz opisa istraživanja koje je proveo u prvom polugodištu 1980./1981. godine proučavajući dvije literarne družine¹⁶. Na početku sastanka družine ne bi trebalo biti uobičajenih prozivanja, već bi rad mogao započeti šalom, razgovorom o nekoj zgodi, dječjoj tajni i sl. Tijekom aktivnog bi rada učenici trebali sjediti okrenuti licem jedni prema drugima, bez klasičnih redova i kolona. Učenici i voditelj trebali bi zajedno problematizirati, istraživati i otkrivati. Neprestano unošenje stvaralačkih poticaja i održavanje kreativnog raspoloženja može se postići zadacima otkrivanja, asocijacijama, personaliziranjem pojava, igrom uloga, predlaganjem tema rada bez nametanja voditeljevih zahtjeva itd. Čak i tijekom rada voditelj može dopustiti nemir, žamor ili produktivne razgovore usmjeravajući učenike ka cilju koji treba ostvariti. Razgovor s učenicima o proizvodima njihova rada trebao bi biti obavezan. Ocjena bi na kraju trebala izostati, a završetak bi sastanka trebao biti spontan kao i početak. U takvoj bi se atmosferi učenici opustili i aktivno sudjelovali (Previšić, 1987: 98–100). Dakle ne bi trebalo biti krutog ograničenja nastavnog sata, ne bi se trebalo čuti zvono niti gledati na sat, već slobodno stvarati (Košta i Zrilić, 2009: 163).

U izvannastavnim aktivnostima također je moguće prevladati organizaciju i način rada koji dominiraju u redovnoj nastavi. Da je učitelj u središtu odgojno-obrazovnog procesa, danas ne trpi ni redovna nastava, a najmanje izvannastavne aktivnosti. A. Ivanek (1974: 283) upozorava da će se učenikovi interesi, zbog kojih su se i pridružili određenoj družini, održavati onoliko dugo koliko se rad u družini bude razlikovao od redovne nastave. Drugim riječima, rad družine ne smije biti kopija rada redovne nastave. S. Težak (1979: 17) ističe da u središtu mora biti učenik i metodika izvannastavnih aktivnosti mora poći od toga¹⁷. Uvjeti koji omogućuju da se stvaralački rad organizira i provede uspješnije nego u redovnom nastavnom procesu jesu

¹⁶ Vlatko Previšić za svoje je istraživanje izabrao dvije literarne družine različitih škola. Jedna je od njih bila eksperimentalna, a druga kontrolna. U eksperimentalnoj družini težilo se primijeniti način rada koji će, prema detaljnoj razradi i pripremi, poticati stvaralačko ponašanje učenika. Nastavnicima su izložene teorijske postavke stvaralaštva, obrazloženi ciljevi i svrha istraživanja te dane smjernice kako voditi družinu. Paralelna družina (kontrolna) radila je neovisno o prvoj družini te bez utjecaja autora (Previšić, 1987: 97–111).

¹⁷ Danas su škole uglavnom svjesne slobode, ali i potrebe uključivanja učenika, u osmišljavanju i provođenju rada družine što je vidljivo u školskim kurikulumima osnovnih i srednjih škola u Osijeku. Primjerice u kurikulumu OŠ Ljudevita Gaja piše: „U osnovnoj školi izvannastavne aktivnosti podrazumijevaju učiteljevu slobodu kreiranja odgojno-obrazovnog rada i smisao za stvaralaštvo, a istodobno i uspješan poticaj za angažiranje učenika (...)“ (Školski kurikulum 2014./2015. OŠ Ljudevita Gaja, str. 28.)

sljedeći: a) Učenici se u izvannastavne aktivnosti uključuju na principu samoizbora i dobrovoljnosti što je pretpostavka aktivnijeg uključivanja u rad i poštivanje radne discipline., b) Razvijene škole imaju široki spektar izbora izvannastavnih aktivnosti i moguće je organizirati manje grupe u kojima se učenici bolje povezuju (jer dijele zajedničke interese i želju za uspjehom grupe) te se razvija pravo prijateljstvo. U manjim grupama učenici dobiju precizno određene zadatke pa su i odgovorniji u izvršenju svojih obaveza, a razvija se i svijest među njima da uspjeh grupe ovisi o zajedničkom radu. Grupa lakše uočava i one koji slabije izvršavaju svoje obaveze pa im se može pružiti potrebna pomoć., c) U izvannastavnim aktivnostima primjenjuju se slobodniji oblici rada, rad je individualiziran što olakšava prepoznavanje sposobnosti svakog učenika, ali lakše se prati i njihov napredak. Voditelj može prilagoditi zadatke/aktivnosti pojedincu s obzirom na njegove sposobnosti te tako doprinijeti bržem i svestranijem razvoju njegove ličnosti., d) Djelatnost izvannastavnih aktivnosti uključuje sadržaje koji učenicima mogu pomoći da se uključe u stvarnost (pisanje drama, novinarska istraživanja itd.), ali i profesionalni razvoj obavljanjem različitih radnih zadataka., e) Izvannastavne aktivnosti djeluju na načelu učenikova samoupravljanja što itekako utječe na ličnost učenika te ih priprema za samoupravno djelovanje u budućem životu (Geršić, 1974: 88–89). Osim toga učenici preuzimaju veću inicijativu, više su uključeni u pripremu, vođenje i evaluaciju aktivnosti, a voditelji primjenjuju nove ideje i metode. Pravila se uspostavljaju zajednički (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 151). Drugim riječima, organizacija, sadržaji i načini rada u izvannastavnim aktivnostima temelje se na načelima slobode, zajedničke sukonstrukcije voditelja družine i učenika, individualnosti, spontanosti, raznovrsnosti i nesputanosti „krutom“ metodičkom nastavom i ocjenjivanjem (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 136). Upravo izvannastavne aktivnosti pogoduju u odgajanju snalažljivih, aktivnih i znatiželjnih učenika koji vole i žele stjecati nova znanja te u razvijanju sposobnosti samostalnog donošenja odluka i rješavanja problema timskim radom.

Program izvannastavnih aktivnosti nije strogo propisan i nepromjenjiv, stoga ostavlja prostor unošenju novih sadržaja i metoda rada, što je organizacijska prednost za poticaj stvaralaštva. Službeni je program otvoren, okviran, a programski bi sadržaji trebali biti u najvećoj mjeri izraz učenikovih želja otvarajući mogućnost učenicima da prosuđuju, predlažu, daju mišljenje (Previšić, 1987: 40). Naravno, voditeljeva se uloga ne smije zanemariti. Voditelj ne kreće od sebe i svojih afiniteta, već pomaže učenicima, usmjerava ih te zalaže za prihvaćanje ostvarivog programa (Previšić, 1987: 41). Izvannastavne aktivnosti ne bi trebale biti mjesto priprema za natjecanja, školske svečanosti i/ili ponavljanje školskog gradiva, nego, kao što je već više puta istaknuto, prostor kvalitetnog, stvaralačkog i strukturiranog provođenja slobodnog vremena i učenika i učitelja (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 231).

Dakle osim upoznavanja područja stvaralaštva i stvaralačkog procesa te čimbenika koji na njih utječu, voditelji družina trebaju biti svjesni uloge izvannastavnih aktivnosti u odgoju stvaralaštva. Upravo je „škola sa svojim nastavnicima pozvana da organiziranim odgojem i obrazovanjem razvija, izoštrava (čovjekovu) sivu moždanu tvar kao najveće nacionalno bogatstvo, da odgaja i obrazuje kadrove za potrebe današnjice bremenite brojnim problemima kao proturječnostima, da školovani kadrovi svojim znanjem, sposobnostima, uvjerenjem i opredjeljenjem stvaralački rješavaju nagomilane probleme našeg društva“ (Poljak, 1987: 82). Prema tome važno je osmisliti i organizirati rad tako da „u najvećoj mogućoj mjeri potiče odgajanje na stvaralaštvo, da angažira i pomaže razvitku njihovih stvaralačkih sposobnosti“ (Previšić, 1987: 79). Izvannastavne aktivnosti, koje su, kako kaže V. Previšić (1987: 84), pod minimalnim autoritativnim zahtjevima nastavnog plana i programa, udžbenika, priručnika i sl., prostor su u kojem se mogu ostvariti prisniji odnosi između voditelja i učenika, u kojem su učenici slobodniji i aktivniji u organizaciji i provođenju rada družine, ali i gdje se uči bez straha od kazne (ocjene). Takva atmosfera čini ih plodnim područjima za razvoj stvaralaštva učenika.

3.3. Vrste družina vezane uz nastavu hrvatskog jezika

Nakon kratkog prikaza područja stvaralaštva i stvaralačkog procesa, pojmovnog određenja i obilježja izvannastavnih aktivnosti te uvjeta koje one pružaju za razvoj stvaralačkih sposobnosti u nastavku bit će riječ o vrstama družina vezanim uz nastavu hrvatskog jezika. To su literarne, recitatorske, dramske, novinarske, radijske i filmske družine. Svaka će družina biti predstavljena u posebnom odjeljku. Ukratko navest će se glavna obilježja, zadaci, oblici rada i svrha družina s naglaskom na stvaralački rad, što je i tema ovoga rada. Teorijski okvir bit će podloga iznošenju rezultata istraživanja u središnjem dijelu ovog rada.

3.3.1. Literarna družina

Teško je odgovoriti odakle djeca crpe inspiraciju za svježe literarne radove i, možda se, ne treba ni opterećivati traženjem tog odgovora. Ono što je važnije je to da voditelj družine na pravi način potakne učenike i usmjeri ih ka stvaralačkom radu. Iskustvo u radu s družinom obogaćeno stručnom literaturom nije dovoljno, već je potrebno stalno tragati i istraživati ideje i

metode koje pružaju „najveća obećanja za razvoj stvaralačkih sposobnosti djece“ (Vojvodić, 1972: 63). Drugim riječima, stvaralački rad očekuje se i od voditelja literarne družine.

Literarna družina čita knjige, časopise, referate te raspravlja o pročitanom, piše i čita vlastite literarne pokušaje, proučava teoriju, povijest i kritiku književnosti te stilistiku i teoriju pismenosti, razgovara i dopisuje se s književnicima, tj. produbljuje literarno obrazovanje (Težak, 1979: 19). Osim sadržaja rada družine poželjno je mijenjati i metode i oblike rada u kojima se ti sadržaji primaju ili daju kako bi se izbjegla monotonija rada. Prema S. Težaku (1979: 19) karakteristični oblici rada literarne družine jesu: radni sastanci, literarna sijela, književne večeri, književni susreti, književni domjenci i sl. Može se organizirati i sajam knjiga na kojem će se razgledavati i prodavati knjige što može biti popraćeno čitanjem prikaza, ulomaka ili kraćih tekstova i pjesama iz knjiga koje se preporučuju, a može se pozvati i pokoji autor izloženih knjiga (Težak, 1979: 275). Tijekom godine literarna družina može sudjelovati i na školskim priredbama, natjecajima, smotrama predstavljajući svoje radove (Težak, 1979: 262).

U literarnoj je družini bitna faza čitanja¹⁸. Učenici čitaju i raspravljaju o pročitanom, upoznaju književnost, obrazuju se, a to kasnije utječe na njihove samostalne literarne pokušaje. Čitanjem učenici bogate svoj rječnik, otkrivaju ljepotu riječi te razvijaju sposobnost odabiranja prikladnih riječi te elastičnost u sastavljanju rečenica, tj. usavršavaju stil (Nemet, 1969: 288).

S druge strane faza stvaranja vlastitih literarnih pokušaja najvažnija je i najzanimljivija faza rada literarne družine. U toj fazi poseban problem predstavlja odabir teme ostvaraja, u čemu mogu pomoći voditelji družine. On ne treba nametati temu, već ju predlažu učenici (Nemet, 1969: 200). Neki od preduvjeta da se tema uskladi sa željama učenika jest da događaj bude konkretan (iz dječjeg pravog ili izmišljenog života), da bude takav da i učenik može sudjelovati u njemu i govoriti o njemu te da bude vremenski kratak i da se odigra na jednom mjestu (Bošnjak, 1972: 60). Dijete ne prima svijet oko sebe pasivno, već aktivno sudjeluje u njegovoj dinamici (Rebić, 1972: 43), stoga treba znati pravilno iskoristiti i usmjeriti interese učenike te teme koje zaokupljuju njihovu maštu (Nemet, 1969: 291). Ako učenik temu obrađuje s više neposrednosti i iskrenosti, rezultat će biti bolji jer će ga situacija u kojoj se može zamisliti potaknuti da izabere potrebne riječi, izraze i stilska izražajna sredstva (Nemet, 1969: 290).

¹⁸ Kada je riječ o čitanju, S. Težak (1979) govori o planiranom i neplaniranom čitanju djela. Planirano je vezano uz određene zadatke (npr. godišnjice, književni problemi, tematska područja itd.) koji su unaprijed određeni godišnjim planom. S druge strane neplanirano čitanje odnosi se na događaje koji se ne mogu predvidjeti (npr. pojava novih knjiga na tržištu, oduševljenje nekog člana knjigom koju je otkrio i sl.). Čitač se unaprijed mora pripremiti za čitanje bez obzira na to radi li se o planiranom ili neplaniranom čitanju kako ne bi zamuckivanjem, zastajkivanjem ili lošom intonacijom slušateljima umanjio doživljaj djela. Voditelj je tu kako bi raščistio nejasnoće, pobio netočnosti ili upozorio na predviđene vrijednosti tijekom rasprave, što zahtijeva dobru pripremu (Težak, 1979: 77–79).

Iako je učenikov rad odraz njegovih literarno-stvaralačkih sposobnosti i pogleda na svijet, voditeljeva se pedagoška intervencija mora osjetiti bez ugrožavanja učenikova stvaralačkoga subjekta. Ta se intervencija ogleda u otkrivanju uzoraka pogrešaka (npr. banalni motiv, imitiranje, loše odabrana stilska izražajna sredstva, necjelovitost i sl.) i usmjeravanja učenika na pravi put (Vojvodić, 1972: 67). „Ne radi se o tom da se daju recepti, niti da se dijete spontano prepusti samo sebi, jer ono ima potrebu da bude podržavano, ohrabrivano, kako bi se moglo slobodno razvijati“ (Vojvodić, 1972: 67) te sačuvati svoju originalnost.

Dakle književno je obrazovanje važno jer pomaže učenicima da osjete ljepotu, vrijednost i prednost jedne riječi ili izraza pred drugim (Nemet, 1969: 288). Da bi učenikova kreativnost došla do punog izražaja, potrebno je učenicima osigurati slobodu u izboru teme. Voditelj družine usmjerava i potiče literarni rad učenika, ne nameće se niti upliće jer to štetno djeluje na njihovo stvaralaštvo i originalnost.

3.3.2. Recitatorska družina

Recitatorska se i dramska družina zbog uske povezanosti u području sadržaja rada često ne izdvajaju kao posebne družine. Članovi obje družine izvode različite vježbe govora te usavršavaju izražajno recitiranje poštujući sve govorne vrijednote. Recitatori u velikoj mjeri „ulaz(e) u tajne umjetnosti izražajnog govorenja“ (Fudurić, 2012: 111) te razvijaju kreativnu interpretaciju lirskih i proznih tekstova, čime se otvaraju mogućnosti za stvaralački rad.

Članovi recitatorske družine izražajno čitaju, recitiraju, govore, analiziraju književne tekstove, proučavaju teoriju te retoriku, slušaju dobro čitanje i recitiranje (radio, televizija, kazalište itd.) (Težak, 1979: 20). Karakteristični oblici rada recitatorske družine, prema S. Težaku (1979: 20), jesu: radni sastanci, recitali i književne večeri na kojima učenici uvježbavaju i izvode recitale. Recitatorska družina, kao i literarna, može obilježavati godišnjice, organizirati susrete s glumcima, sudjelovati na školskim priredbama, sijelima, književnim večerima, kazališnim domjencima, natjecanjima, smotrama itd. U obliku recitala može se ponuditi izbor djela iz opusa jednog književnika, tematski se povezati djela različitih književnika ili može biti sastavljan i, čak, od spretno isprepletenih dijelova različitih djela (Težak, 1979: 275).

Nevenka je Munitić u članku *Rad s grupom recitatora* (1972: 69–70) ponudila korisne savjete u organiziranju rada recitatorske družine. Autorica je na temelju svog iskustva zaključila da su u radu s recitatorima potrebne i predvježbe, a ne samo govorna obrada izabranog teksta. Predvježbe slijedi odabir i analiza književnog teksta koji će se recitirati, a nakon toga dolazi

stvaranje i izvođenje recitala. Ona predlaže sljedeće predvježbe potrebne za uspješnije recitiranje određenog teksta: (1) vježba zapažanja (npr. jedan učenik dobro promatra predmete ispred sebe, izađe van, jedan se predmet pomiče, učenik prepoznaje pomaknut predmet¹⁹), (2) vježbe disanja (npr. učenici pojedinačno i zajednički udišu i izdišu brojeći do 1 do 10 mijenjajući tempo disanja, prvo sporo i tiho, a kasnije brže i glasnije), (3) ortoepske vježbe (izgovor pojedinih samoglasnika i suglasnika, vježbe intonacije), (4) vježbe pokreta ili vježbe koncentracije (npr. nastavnik izgovori neku rečenicu, a učenici izvode rečeno), (5) govorne vježbe (npr. jedan učenik odabire pojam što utječe na odabir pojmova drugih učenika te se spajanjem različitih elemenata stvara priča²⁰). Vježbe su disanja važne jer se recitator susreće s kratkim i dugim rečenicama koje treba izgovoriti glasnije, tiše, brže ili sporije. Ako učenik ne zna pravilno disati, ponestat će mu daha. Vježbama pokreta učenici uče tijelom izražavati doživljeno ili zamišljeno te postaju svjesni da je pokret dio čovjeka i njegova rada. Važnost govornih vježbi očituje se u bogaćenju rječnika, razvijanju mašte i slobodnijem izražavanju (Munitić, 1972: 70–71).

Nakon navedenih vježbi slijedi tzv. prilaženje književnom tekstu. Recitatorski se tekstovi biraju s obzirom na dob, sposobnosti i interese učenika (Munitić, 1972: 71). N. Munitić (1972) predlaže da najprije voditelj pročita naglas tekst da ga učenici dožive pa da ga tek onda oni čitaju u sebi. Prije glasnog čitanja, tekst se analizira kao i na nastavnom satu (slike, osjećaji, riječi i izrazi te njihov učinak, boje, osjetila, upotreba i zastupljenost vrste riječi, opisi, misao, stih, ritam, rima, cezure itd.). To je važno jer se učenici glasovno prilagođavaju analiziranim dijelovima. „Recitator mora recitaciju primiti svim svojim osjetilima, osjetiti je, razumjeti je i tek tada nastojati da prenese na druga svoja unutarnja doživljavanja“ (Munitić, 1972: 71–72).

Nakon prigodne pripreme slijedi glasno čitanje teksta koje slijedi analiza govornih vrjednota – ležernost, pravilno uzimanje daha, pravilni izgovor glasova, izražavanje osjećaja mekoćom, nježnošću, grubošću, poštivanje interpunkcije, rima, ritam itd. Učenici ponovno čitaju tekst naglas (Munitić, 1972: 72).

Odabir i stvaranje recitala slijedi nakon niza predvježbi i analize književnih tekstova. N. Munitić (1972) ističe da svaki recital mora imati razlog zbog kojeg je odabran, ali i određenu namjeru. Izabrani recitali trebali bi biti odraz članova recitatorske družine. Kada se recital dovoljno uvježba i dotjera, poželjno je učenike postaviti na scenski prostor gdje će nastup upotpuniti određenim pokretima (Munitić, 1972: 72–73).

¹⁹ Nakon određenog vremena više se predmeta postavlja na stol i više ih se pomiče pa učenici postaju vještiji, brže određuju koji predmeti nedostaju i bolje zapažaju (Munitić, 1972: 70).

²⁰ Govorne se vježbe mogu kombinirati s ostalim vježbama. Na primjer nastala se priča izražava pokretima tijela (Munitić, 1972: 71).

S. Težak primijetio je još 1979. godine da se rad recitatorskih i dramskih družina uglavnom svodi na sljedeće aktivnosti: „učenici čitaju tekst, uče ga napamet, recitiraju, nastavnik ih ispravlja jedanput, dvaput, triput, deset puta i sve tako dok, po njegovom mišljenju, nisu spremni za nastup“ (Težak, 1979: 178–179). Slična je situacija i danas. Obično se cijeli plan i program družina svodi na obilježavanje obljetnica, blagdana ili smotri te ukoliko je družina u vremenskoj stisci, zadovoljit će se i poluučvežbanom točkom. S. Težak (1979: 179) ističe kako takav plan rada družinu prisiljava na brzinu, jednostranost, površnost i improvizaciju što rezultira amaterstvom te da se recitatorske i dramske družine u svojim školama moraju izboriti za drugačiji odnos prema radu. Važna je teoretska izobrazba, stoga članovi družina trebaju naučiti o umjetnosti govorenja, što zahtijeva sustavan rad i mnogo vremena.

Dakle jedini cilj recitatorske družine nije „defiliranje na scenskom prostoru (ono dolazi kasnije kao rezultat upornog rada), nego ostvarivanje svih onih zadataka koje nosi u sebi rad s recitatorima (zapažanje, koncentracija, osmišljenost pokreta, izražavanje doživljenog, lijepo izražavanje, a posebno drugarstvo, zajednička nastojanja)“ (Munitić, 1972: 69). Učenici ne usavršavaju samo izražajno čitanje i stvaralačko recitiranje, već dublje ulaze u govorne vrjednote i vrjednote umjetničkog teksta.

3.3.3. Dramska družina

Kao što je istaknuto u prošlom odjeljku, zbog vrlo sličnog sadržaja rada dramske i recitatorske se družine često u praksi udružuju u recitatorsko-dramske ili dramsko-recitatorske družine. Obično su recitatori članovi i dramske družine. Obilježja recitatorskih u širem smislu obilježja su i dramskih družina.

Miroljub Mijatović za dramski izraz kaže da on „podrazumijeva oblik izražavanja u kojem su stvarni ili izmišljeni događaji, bića, predmeti, pojave i odnosi predstavljeni pomoću odigranih uloga i situacija“ (Mijatović, 2011: 1). Skup metoda poučavanja i učenja koje se služe dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću koja utječe na njegovo sazrijevanje i odrastanje proučava dramska pedagogija. Broj postupaka kojim se ona služi velik je i svakodnevno postaje sve veći zahvaljujući vrijednom radu kreativnih prosvjetnih radnika i dramskih pedagoga (Mijatović, 2011: 3–4). S obzirom na nedovoljno stručno osposobljavanje budućih učitelja na fakultetima za vođenje dramske družine, pozitivno je što se u praksi mogu pronaći voditelji koji su ujedno i dramski pedagozi, što je pokazatelj rada na vlastitom usavršavanju.

Dramska družina čita i proučava dramske tekstove, gleda predstave, razgledava kazalište, proučava povijest kazališta i dramske umjetnosti, upoznaje dramske vrste, uvježbava igrokaze te piše prikaze i kritike kazališnih izvedbi s ciljem razvijanja dramskog izraza (Težak, 1979: 20). Karakteristični oblici rada su, već spomenuti u prethodnom odjeljku, radni sastanci, kazališni domjenci, dramske priredbe i recitali (Težak, 1979: 20).

Kao i u radu recitatorskih družina pri uvježbavanju igrokaza, ističe S. Težak (1979), kampanjskog rada ne bi trebalo biti. Uvježbavanju i izvedbi igrokaza trebaju prethoditi scenske improvizacije i ortoepske igre „gdje će doći do izražaja spontano dječje reagiranje u zamišljenim dijalozima i situacijama“ (Težak, 1979: 198). Zahvaljujući tim vježbama, voditelji upoznaju sposobnosti članova družine što olakšava kasniju podjelu uloga. Članovi usvajaju i teoriju o scenskoj umjetnosti, glumi i govornim vrjednotama (Težak, 1979: 198).

Izbor je dramskog teksta bitan u radu družine, a S. Težak (1979: 199) upozorava da bi u tom izboru trebali sudjelovati svi članovi. Voditelj usmjerava članove imajući na umu sljedeća načela: (1) tekstovi trebaju biti primjereni dobi članova, (2) tekstovi trebaju biti kraći (ukoliko su duži, treba izabrati samo neke dijelove), (3) tekstovi trebaju biti u skladu s materijalnim mogućnostima družine i stvaralačkim sposobnostima članova, (4) ne treba zanemariti „estetske i opće odgojne ciljeve zapostavljanjem literarno vrjednijih djela na račun privlačnijih komercijalnih lakrdija (...)“ (Težak, 1979: 199). Tim se načelima može dodati i publika pred kojom se izvodi dramski tekst.

Za intenzivan stvaralački rad u dramskim družinama vrlo korisno i privlačno može biti samostalno ili zajedničko stvaranje dramske priče. U takvoj se situaciji članovi bave stvaralačkim radom na višoj razini. Oni mogu na svojim sastancima improvizirati originalnu priču tako da jedan započne, a ostali nastave i dovrše fabulu koja će se kasnije pretvoriti u mali igrokaz (Težak, 1979: 197). S druge strane dramsku priču može stvoriti pojedinac s dobrom idejom koju onda ostatak družine zajedno dopuni i usavrši prema svojim afinitetima.

Nakon odabira dramski tekst treba analizirati, posebno likove i atmosferu teksta. Najbolje je da članovi družine odrede komu bi koja uloga najbolja odgovorala i to na način da za jednu ulogu odrede i više članova koji će se okušati u istoj ulozi te pomoći ostalim članovima da odrede kome uloga bolje leži (Težak, 1979: 200).

Kada se uloge rasporede, započinju probe čitanja. S. Težak (1979: 200) ističe da je dobro odmah podijeliti i uloge režisera, scenografa, kostimografa, šaptača i sl., no u praksi takva stroga podjela skoro da i ne postoji. Svi članovi igraju spomenute uloge te zajednički donose odluke. Uloga redatelja uglavnom u početku pripada voditelju, no kasnije ju preuzimaju članovi družine osjećajući se slobodno u bilo kojem trenutku reći što misle ili dati neku ideju.

Čitaće probe trebaju trajati što kraće, a učenici što prije naučiti svoje tekstove „napamet“ kako bi se oslobodili prikovanosti uz tekst koja ih sputava u prirodnom kretanju i potpunom uživljavanju u lik. U početku se probe ne odvijaju na pozornici na kojoj će se izvoditi predstava, no trebalo bi se na nju prijeći što prije kako bi se glumci prilagodili akustici prostora u kojem glume i skučenosti, odnosno prostranosti pozornice (Težak, 1979: 200–201).²¹

Dovoljno dobro uvježban dramski tekst spreman je za izvedbu, ali i kritiku publike. Kritika je korisno sredstvo učenja i poboljšanja onoga što se radi, a naučiti primiti kritiku također je važna lekcija (Scher i Verrall, 2006: 45). Cilj nije nikada napamet reproducirati tekst. Kao složeno iskustvo dramska aktivnost pomaže učenicima izraziti svoje osjećaje, sposobnosti i stavove, razviti govorne i izražajne sposobnosti i vještine, maštu i stvaralaštvo, motoričke sposobnosti i „govor tijela“, razviti i steći samokritičnost i odgovornost, razviti humana moralna uvjerenja, razumjeti međuljudske odnose te naučiti surađivati i cijeliti sebe i druge (Mijatović, 2011: 2). Dramatizacija teksta otvara prostor učenikovom stvaralaštvu pri kojoj on slobodno može unijeti neke elemente ukoliko su u skladu s idejom i duhom originala (Težak, 1979: 195).

Zvezdana Ladika (1970) ističe da je scenska umjetnost sinteza različitih umjetnosti te kao takva potiče i razvija stvaralačke procese kod učenika, a ta stvaralačka snaga koja „omogućava djetetu da živi u jednom zamišljenom svijetu punom različitih uzbuđenja proizlazi iz njegove sposobnosti opažanja i njegove stvaralačke mašte“ (Ladika, 1970: 17).

3.3.4. Novinarska družina

Među autorima koji su se bavili radom novinarske družine treba istaknuti Stjepka Težaka te Branku Primorac, Marijana Šimega i Anitu Šojat. S. Težak (1979) napisao je vodič kroz teoriju i praksu svih družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika, pa tako malim dijelom i novinarske. S druge strane svojevrсни udžbenik koji sadrži metodologiju rada isključivo novinarske družine napisali su autori B. Primorac, M. Šimeg i A. Šojat pod nazivom *Novinarstvo*

²¹ Da je Težakov savjet valjan što se tiče proba na pozornici na kojoj će se izvoditi predstava, potvrdila je gradska razina smotre LiDraNa održana 20. siječnja 2015. u Dječjem kazalištu Branka Mihaljevića u Osijeku. Prije nastupa dramske družine ne samo da imaju mogućnost isprobati svoju izvedbu već i upoznati prostor na kojem će nastupiti kako bi uvježbali dolazak na pozornicu te organizirali postavljanje scene (tko što i kada unosi na pozornicu) da pauza prije početka predstave ili između pojedinih činova ili slika ne bi bila preduga i dosadna. Stručni je žiri, u sastavu redatelja i profesora kazališne teorije Ivana Kristijana Majića, glumice-lutkarice Arete Čurković i književne, kazališne i likovne kritičarke Ivane Đerđ Dunđerović, istaknuo da družine nisu dovoljno uvježbale navedene tehničke poslove što je također dio njihova nastupa jer i to publika vidi. Upozorili su ih da njihovo ocjenjivanje počinje onog trenutka kada stupe na pozornicu. Kritiku su družine prihvatile što se moglo vidjeti na županijskoj smotri LiDraNa održanoj 6. veljače 2015. u Srednjoj školi Isidora Kršnjavog u Našicama.

u školi (2010). Dvojbe o profilu i sadržaju školskih listova, ali i profesionalnim znanjima i vještinama voditelja novinarskih družina na koje su nailazili tijekom istraživanja prakse u školama potaknule su navedene autore da napišu priručnik koji pomaže novinarima, ali i učiteljima koji su oduvijek željeli pokrenuti školski list, ali ih je spriječio osjećaj da ne znaju dovoljno o tome. *Novinarstvo u školi* (2010) sadrži i savjete o pokretanju školske novinarske družine te učenju osnova novinarskog posla (Primorac i dr., 2010: 6).

Novinarska družina piše novinske vrste pismenih sastavaka, prati dnevni i tjedni tisak, proučava povijest i teoriju novinarstva, uređuje novine (zidne, tiskane i dr. vrste) te vježba u novinarskim nastupima razvijajući okretnost u razgovoru i pismenom izražavanju. Karakteristični su oblici rada sastanci, usmene novine i novinarski domjenci (Težak, 1979: 19–20). „Novinarstvo je između ostalog radost i uzbuđenje kreiranja, vježba za bistrenje uma, poligon za brzo reagiranje i razlučivanje bitnoga od nebitnoga“ (Primorac i dr., 2010: 8).

B. Primorac, M. Šimeg i A. Šojat (2010: 27), kao i S. Težak (1979: 151), ističu da je podjela poslova bitna za rad novinarske družine kako se ne bi opteretilo pojedince. Hijerarhija je odličan pokazatelj brige o interesima i sposobnostima svakog člana družine. Uloge koje se mogu rasporediti jesu: odgovorni, glavni i grafički urednik, grafički tehničar²², fotograf, ilustrator, novinari, urednici određenih rubrika, tajnica, redaktor, korektor, lektor. Odgovorni je i grafički urednik najčešće voditelj novinarske družine i on „odgovara za učenike i školski list u cjelini, saziva i vodi sastanke uredništva, pregledava i predlaže radove za objavljivanje, obavlja lekturu, redakturu i korekturu, predlaže dizajn lista, nadzire grafičko oblikovanje“ (Primorac i dr., 2010: 30). Glavni je urednik jedan od učenika i on je desna ruka odgovornom uredniku. On poznaje sve novinske vrste, sposoban je samostalno održati sastanak, zna pronaći i provjeriti podatke, često oprema tekst s novinarom koji ga je napisao ili odgovornim urednikom, a katkad sam sređuje tekstove koje su drugi novinari napisali ili piše tekstove koji nisu predani u uredništvo na vrijeme, predstavlja školski list javnosti itd. Ostali novinari prikupljaju podatke i pišu tekstove „u određenom novinarskom obliku poštujući istinitost i točnost, dvije strane priče i dobru namjeru u kojoj piše tekst“ (Primorac i dr., 2010: 31–32, 35).

Osobine novinara u širem smislu te riječi jesu: prirodna moć zapažanja, sposobnost razlučivanja bitnog od nebitnog, znatiželja, upornost, brzina, domišljatost, snalažljivost, komunikativnost, osnovna pismenost, gramatika i stil (Primorac i dr., 2010: 20–21). Svaki se događaj može najjednostavnije obraditi putem vijesti poštujući formu i novinarske zakonitosti te vrste, no „s malo mašte, ambicije, želje i novinarskog znanja na temelju najbanalnijeg događaja

²² Bitno je razlikovati ulogu grafičkog urednika i grafičkog tehničara. Grafički tehničar zamisli grafičkog urednika pretvara u djelo na računaru (Primorac i dr., 2010: 32).

moгу se roditi cijele reportaže, ankete, istraživanja, komentari koji će i čitatelju skrenuti pozornost na neki detalj naizgled nevažan, ali ipak važan za sam događaj“ (Primorac i dr., 2010: 121). Učenici se imaju priliku baviti i istraživačkim novinarstvom razvijajući stvaralačke sposobnosti na višoj razini. Često u potrazi za zanimljivim tekstovima novinari izlaze iz prostora škole i rade „na terenu“, što zahtijeva dobru pripremu (Primorac i dr., 2010: 45).

Dakle u novinarskoj družini učenici stvaralačke sposobnosti razvijaju pisanjem novinskih vrsta: vijest, izvještaj, komentar (npr. fotografijom), osvrt, kolumna, tematski članci, anketa, kritički prikaz, intervju, izjava, reportaža, putopis i dr. (Primorac i dr., 2010: 68–111). Iako postoje pravila za pisanje svake od tih vrsta, stvaralaštvo učenika itekako je potrebno i prisutno.

Stvaralački rad mladog novinara započinje pronalaskom ideje za tekst. Kada se dogovori tema o kojoj će novinar pisati, započinje rad na tekstu. Pisanju prethodi priprema, razgovori, promatranje, promišljanje i istraživanje kako bi novinar razumio temu, a onda je prenio i čitateljima. Nakon prikupljanja podataka o izabranoj temi slijedi odabir novinske vrste u dogovoru s odgovornim urednikom. Novinar prvu varijantu teksta piše sam čitajući je nekoliko puta i ispravljajući rečenične konstrukcije i pravopisne pogreške (koliko su poznate mladom novinaru). Zatim unosi završnu inačicu teksta u računalo potvrđujući osjetljive podatke (imena i prezimena osoba, titule, brođane podatke itd.). Nakon toga se tekst predaje odgovornom uredniku koji ga čita nekoliko puta te daje povratnu informaciju, tj. procjenjuje treba li ga doraditi ili ne. Ako treba, odgovorni urednik upozorava novinara na mjesta koja treba ispraviti. Kada je tekst nakon izmjene i dorade te ponovna pregleda s redaktorskog i lektorskog stajališta odgovornog urednika označen završenim, on se objavljuje (Primorac i dr., 2010: 52–59).

Najčešće se radovi nastali u novinarskoj družini tijekom jedne školske godine objedinjuju u školski list, tiskani ili digitalni, što je za mnoge družine „kruna (...) novinarskoga rada i zrcalo svega što su (učenici) naučili“ (Primorac i dr., 2010: 9). Kvaliteta se školskog lista „zrcali u jedinstvu dobrog sadržaja i dobrog grafičkog izgleda, novinarski dobro opremljenih tekstova, u dobroj uporabi fotografije, atraktivnih rješenja prve i druge stranice“ (Primorac i dr., 2010: 11) pri čemu nije važno je li list u boji ili u crno-bijeloj tehnici.

Organiziranje rada novinarske družine od voditelja zahtijeva, uz volju, želju i metodičko znanje, i formalno novinarsko obrazovanje koje se ne stječe na fakultetima. Poznavanje novinarskog stila i novinskih oblika izražavanja, ustroj uredništva te zakonitosti grafičkog oblikovanja školskog lista samo su neka od područja koja zahtijevaju dodatno usavršavanje učitelja. Posebno tehničko znanje potrebno za uspješno vođenje približava novinarsku družinu radu filmske i radijske družine koje također zahtijevaju dodatno stručno osposobljavanje za montažu i praktične radove s kamerom, snimačem i drugom tehničkom opremom.

3.3.5. Filmska družina

S. Težak je u knjizi *Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini* (2002) drugi dio posvetio radu filmske družine. U filmskim družinama učenik sam istražuje i otkriva izražajnu vrijednost pokreta ili kamere, pokoji trik, funkcionalno iskorištavanje drugih medija i umjetnosti u filmskom komuniciranju (Težak, 2002: 431–432) te stvaralačkim radom prenosi svoju poruku svijetu. Uspješan je voditelj učitelj s filmskom naobrazbom jer „(z)a uspješnu nastavu nije dovoljno znati tek onoliko koliko i učeniku treba dati“ (Težak, 2002: 54).

Filmska družina gleda filmove, raspravlja o njima, proučava osnove filmske teorije, povijesti filma i TV-a, uspoređuje film sa srodnim medijima, čita filmsku stručnu literaturu, piše o filmu te stvara film (Težak, 2002: 417–419). Karakteristični oblici rada jesu: sastanci, filmske matineje i filmske tribine (Težak, 1979: 20).

Gledanje filmova početna je i poticajna faza filmskog stvaralaštva koju prate prikazi, ocjene, polemike, analize i interpretacije filmova. Proučavanje osnova filmske teorije nužno je za kvalitetne i uspješne rasprave, stoga se znanje o filmu treba uvijek proširivati (Težak, 2002: 417). Uspoređivanje filma sa srodnim medijima podrazumijeva čitanje knjiga, stripova, novina, posjećivanje kazališta i sl. čime se proširuje kulturno obzorje učenika, izoštrava osjetljivost za medijske posebnosti te otkriva bit umjetnosti.

Jedan od zadataka filmske družine poticanje je želje za filmskom igrom, mašte i stvaralaštva. Maštu je potrebno razigrati jer može dati nepredvidive, originalne i zanimljive rezultate, a ona se najlakše budi, smatra Težak (2002: 430), umjetnošću. Snažan je poticaj za filmsko stvaranje i težnja da se „zaustavi trenutak vremena koje bježi, trenutak ljepote koji se neće ponoviti“ (Težak, 2002: 431). Voditelj učenike potiče da od uhvaćenih ljepota stvaraju nove. Poticajni mogu biti i poslovi potrebni za stvaranje filma kao na primjer scenarij, režija, snimanje, glazba, montaža itd., ali i uspjeh te spoznaja vlastite nadarenosti (Težak, 2002: 431).

Ako u družini nema uvjeta za stvaranje vlastita filma, članovi se mogu zadovoljiti stvaralaštvom na literarnoj razini pišući ideje za film, scenarističke pokušaje, knjige snimanja (Težak, 2002: 418). Ako, pak, uvjeti postoje, prirodno je da se članovi žele okušati u tome. Tri su etape važne u vođenju djeteta u filmsko stvaralaštvo: „promatranje okoline kroz objektiv kamere, maštanje kamerom i istraživanje komunikacijskih mogućnosti kamere“ (Težak, 2002: 429).

Učenika treba navesti da promatra svijet oko sebe svojim očima, a onda i posredstvom objektivna kamere. Gledajući kroz kameru, učenik otkriva pojedinosti koje golim okom samo površno ili nikako ne registrira. Postupno on ovladava novom komunikacijom te postaje uspješni primatelj i pošiljatelj filmske poruke (Težak, 2002: 430). „Dijete postaje otvoreno za nepoznato i

pripravno je to nepoznato promatrati, raščlanjivati, uspoređivati i povezivati u novu cjelinu odnosno u novo životno iskustvo“ (Borčić, 1985), što je i bit stvaralaštva.

Filmsko stvaralaštvo započinje motivacijom i razgovorom o izboru teme i ideje (njihova ostvarivost, privlačnost itd.). Podrazumijevajući da su usvojili osnove filmskog stvaralaštva i jezika, učenici skupno ili pojedinačno izrađuju sinopsis i scenarij. Članovi družine zatim vježbaju upotrebu kamere kojom će snimati te upoznaju njezina svojstva i mogućnosti. Poželjno je i simuliranje snimanja nekih prizora iz scenarija. Članovi utvrđuju zadatke svakog pojedinca, biraju se glumci s kojima se vježba, izabire se teren i snimanje započinje. Nakon snimanja slijedi montaža koja obuhvaća pregled snimljene građe, razvrstavanje i popis snimljenih kadrova, izradu plana montaže te spajanje kadrova u cjelinu po planu (Težak, 2002: 426–427). Članovi mogu odabrati glazbu za film ili je sami stvarati. Cijeli proces zaokružuje projekcija filma, tj. provjera rezultata, analiza i ocjena (Težak, 2002: 427).

„Filmska kultura stečena vlastitim stvaralačkim pokušajima izražavanja pokretnom slikom dublja je i trajnija od one koja se zasniva samo na promatranju i proučavanju tuđih filmskih ostvarenja“ (Težak, 2002: 420). Osim širokog spektra tehničkog, filmološkog, literarnog, scenskog, likovnog, glazbenog i dr. znanja učenici stječu i svestraniji odgoj: „estetski (kinestetski, književni, likovni, glazbeni), etički (dužnost, odgovornost, upornost, nadređivanje pojedinačnih interesa općima, zajedništvo itd.), radni (radne navike, sprega umnog i ručnog rada), intelektualni (mišljenje, maštanje, zapažanje itd.)“ (Težak, 2002: 420).

Učeničko se stvaralaštvo ne potiče radi otkrivanja i odgajanja budućnih umjetnika i stručnjaka, iako se kao izuzeci mogu pojaviti i takvi rezultati, već radi razvijanja i unaprjeđivanja učeničkog filmskog stvaralaštva što obogaćuje njihovu mladost stvaranjem i uspostavljanjem estetske komunikacije s više grana umjetnosti. Na taj način postaju osjetljivi za nematerijalne vrijednosti te otvoreniji za nove izraze i oblike na području umjetnosti (Težak, 2002: 421).

3.3.6. Radio-televizijska družina

Iako su najmanje zastupljene u praksi od ostalih družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika²³, zahvaljujući školskim razglasima preko kojih se emitiraju radijske emisije radijske družine ipak su aktivne u nekim školama. Radijske emisije pripadaju novinarskom izrazu.

²³ O tome više u drugom dijelu rada.

S. Težak u knjizi *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine* (1979) govori o radio-televizijskoj družini, no u praksi je televizijska družina prava rijetkost. Članovi radio-televizijske družine prate radio-televizijske emisije, proučavaju radiofonijske i televizijske probleme, prate kritike RTV-emisija, čitaju odabrane radio-drame, radio-eseje i dr., govore, čitaju, recitiraju, pjevaju, sviraju i glume pred mikrofonom ili televizijskim kamerama, proučavaju radiofonske i televizijske teorijske probleme, pišu za radio i televiziju, posjećuju RTV-studije. Drugim riječima, družina omogućuje učenicima da utáže radoznalost širokog raspona od novinarstva, literature i jezika do glazbe, glume, scenografije, filma i RTV-tehnike. Karakteristični oblici rada jesu sastanci i RTV-revije (Težak, 1979: 20–21).

Teorijski dio, početna faza radio-televizijskog stvaralaštva, obuhvaća teme kao na primjer: osnovni elementi RTV-tehnike (studio, odašiljač, elektro-magnetski valovi, prijemnik), radio-emisija (nastanak, vrste, autori, izvođači), TV-emisija (vrste, autori, izvođači, snimanje), televizija kao audiovizualno novinarstvo, radio kao zvučno novinarstvo, organizacija radio-stanice itd. Navedene teme učenici istražuju čitanjem stručne literature (uključujući i kritike), slušanjem predavanja nastavnika ili stručnjaka, ali i posjetama RTV-studiju (Težak, 1979: 226).

Stvaralačke sposobnosti u radio-televizijskim družinama učenici mogu pokazati i razviti pišući „prikaze i kritike emisija, radio-dramske pokušaje, dramatizacije za radio i televiziju, vijesti, obavijesti, reportaže i druge oblike govornih emisija“ (Težak, 1979: 227).

Pri stvaranju radijskih vrsta treba slijediti „radiofonijska“ pravila: 1. Radio-vijest nema naslov, već njegovu ulogu preuzima prva rečenica koja sadrži bit vijesti i privlači slušatelje; 2. Vijest karakterizira kratkoća, jasnoća i istinitost jer se slušatelj ne može vraćati na rečenicu koju nije razumio; 3. Nije poželjno gomilanje brojki i statističkih podataka; 4. Treba izbjegavati čestu upotrebu zamjenica jer slušatelj malom nepažnjom može doći u nedoumicu o kome se radi; 5. Radio-vijest ne treba započinjati (dužim) citatom jer će slušatelj s naporom pokušati utvrditi radi li se o citatu ili originalnoj misli (Težak, 1979: 228).

Zanimljiv je oblik stvaralačkog rada osnivanje školske radio-stanice. Program može obuhvaćati sljedeće emisije: školske obavijesti (o promjenama u satnici, izletima, priredbama ili tjedni pregled važnijih događaja u školi itd.), školski problemi (odgojna pitanja), poruke i preporuke (o novim knjigama, kulturnim priredbama u mjestu itd.), razgovori (s nastavnicima, roditeljima, učenicima itd.), radio-natječaji (za pjesmu, priču, članak, reportažu i sl.), radio-kalendar, šale, satira itd. (Težak, 1979: 227–228).

Radijska družina otvara mogućnosti i za druge oblike stvaralačkoga rada. Ona može dati radiofonski oblik književnim tekstovima i literarnim pokušajima drugih učenika. Prije same prerade, literarna se podloga proučava te se analizira njezina atmosfera, likovi i osnovna misao.

Moguće je i osmisлити radio-igru koja raspolaže samo zvučnim efektima i pomoću njih izražava sve ono što čitatelj, odnosno gledatelj igrokaza, može doživjeti okom. S obzirom na to da je zvuk osnovno radiofonsko izražajno sredstvo, autor se radio-igre može poslužiti govorenim ili pjevanom ljudskom riječi, životinjskim glasovima, šumovima iz prirode ili umjetno stvorenim šumovima. Spretnom upotrebom tzv. zvučne kulise, tj. različitih zvukova i šumova, može se dočarati mjesto radnje, ali i atmosfera jedne sredine zbog čega nije potrebno nedostatak vizualnih elemenata nadomjestiti naracijom. Zvukovi moraju biti raspoznatljivi i karakteristični jer miješanje sličnih glasova i šumova otežava praćenje zbivanja (Težak, 1979: 229).

Dakle radio-televizijska družina otvara puno mogućnosti za stvaralački rad učenika, no u praksi su njezini potencijali nedovoljno iskorišteni.

3.4. Problemi vezani uz rad družina

Pri organiziranju i vođenju družina, čak i nakon višegodišnjeg iskustva, pred voditeljem i članovima družina nađe se mnoštvo problema koji otežavaju njihov rad. Razgovor s voditeljima i praćenje rada nekih družina u Osijeku otkrili su sljedeće, može se reći i najučestalije, probleme: broj članova, sudjelovanje istih učenika u različitim aktivnostima, mala zainteresiranost učitelja za družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika, tzv. „učitelji-entuzijasti“²⁴, uloga voditelja i njegova stručna osposobljenost za rad, broj sati, vrijeme (raspored) i mjesto rada družine te nedostatak međusobne suradnje među družinama.

Prema S. Težaku (1979: 22) tri su čimbenika koja utječu na to koja će se družina organizirati u školi²⁵: (1) afinitet i sposobnost učitelja, (2) interesi učenika i (3) mogućnosti škole. Bitno je, dakle, istražiti interese učenika kako bi se na osnovi tih saznanja organizirale one družine u kojima će oni te interese produbiti (Šiljković i dr., 2007: 143). Primjeri u praksi potvrđuju da je takav proces moguć. OŠ A. Šenoa, OŠ F. K. Frankopana, OŠ G. Viteza, OŠ Retfala i Strojarska tehnička škola samo su neke od osječkih škola koje su anketom ispitale učeničke interese i u skladu s njima izradile planove i programe izvannastavnih aktivnosti²⁶.

²⁴ Termin preuzet iz: Stjepko Težak. 1979. *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine*. Zagreb: Školska knjiga.

²⁵ Čimbenici su poredani po važnosti. Najodlučniji kriterij mora biti sklonost i sposobnost nastavnika o kome ovisi uspjeh družine. Nedostatak afiniteta povezan je s nedostatkom znanja, a to sve utječe na (slabi) uspjeh družine. Interes učenika, kao i mogućnosti škole kada je riječ o tehnici ili financijskim sredstvima, ne smiju se zanemariti (Težak, 1979: 22).

²⁶ Istraženo u školskim kurikulumima osnovnih i srednjih škola u Osijeku.

Kada je riječ o broju članova družine, on ovisi o njezinom karakteru i zadacima, no prava se atmosfera postiže skupinom od 10 do 20 (Rosić, 2005: 141) ili 30 učenika (Težak, 1979: 26). Družine s premalim brojem članova ne mogu preuzeti složenije zadatke (Rosić, 2005: 141) te se izlažu opasnosti da zbog odsutnosti dvoje ili troje članova dovedu u pitanje radni uspjeh sastanka (Težak, 1979: 26). S druge su strane družine s prevelikim brojem nepokretne, u njima leži opasnost od pasivne uloge pojedinaca (Rosić, 2005: 141) te je s njima teško dogovoriti termin sastanka koji odgovara svim članovima koji najčešće dolaze iz različitih razreda.

Za uspjeh družina važna je motivacija i osobni odnos voditelja prema njima. V. Previšić (1987: 47) primijetio je još 1987. godine da se u većini škola učitelji kao voditelji družina određuju s obzirom na stručni predmet koji predaju u nastavi. Iako taj kriterij ima opravdanje, on ne bi trebao biti jedini. Slična je situacija u praksi i danas. Voditelji literarnih, recitatorskih, dramskih, novinarskih, radijskih i filmskih družina većinom su učitelji hrvatskog jezika ili knjižničari koji imaju završen studij hrvatskog jezika, a ponekad im se dužnosti i nametnu²⁷ što se negativno odražava na uspjeh družine. Da to ne mora biti tako, potvrđuje primjer iz OŠ F. Krežme u Osijeku u kojoj je učitelj povijesti 2014./2015. godine vodio filmsku družinu. Učiteljev slobodan izbor u vođenju družina pretpostavka je za kvalitetan rad. Također u školama u kojima učitelji vode družine kako bi popunili satnicu ili se strogo drže svoje satnice družina nema velikih rezultata (Lazić, 1992: 80). Voditeljica literarno-scenske družine OŠ F. Krežme 2014./2015., prof. Ivana Rašić, primjer je voditeljice koja je uvijek produžavala vrijeme rada onoliko koliko su učenici željeli te sastanci nisu trajali jednako svaki put. Žrtvujući svoje slobodno vrijeme, rad družine stavljala je uvijek u ruke samih učenika.

Ponekad opstanak družine ovisi o „učitelju-entuzijastu“. S. Težak (1979: 8–9) ističe da družine ne bi trebale živjeti privremeno niti oživljavati povremeno uglavnom oviseći o „učitelju-entuzijastu“ niti se one trebaju postaviti kao „uzgajališta“ budućih umjetnika, već svi učenici trebaju imati jednaku priliku biti članom družine. U praksi se danas ipak mogu pronaći primjeri družina koje se (polako) gase upravo zbog nedostatka tih, kako ih je i sam S. Težak nazvao, „učitelja-entuzijasta“. Možda najbolje taj problem ocrtavaju novinarske i filmske družine osnovnih i srednjih škola u Osijeku. Razgovor je s voditeljima družina 2014./2015. te prisustvovanje županijskoj smotri LiDraNa za osnovne škole održane 6. veljače 2015. otkrio da, osim financijskih poteškoća, problem koji koči izdavanje školskih listova danas jest upravo nedostatak onih koji će se prihvatiti zahtjevnog posla pa često sav organizacijski posao preuzima jedan učitelj koji primjerice ne želi prekinuti tradiciju tiskanja lista. Tiskane školske listove

²⁷ U praksi se zna dogoditi da su učitelji s više godina radnog staža manje zainteresirani za vođenje družina pa to prepuštaju učiteljima kojima je to novo.

zamjenjuju digitalni, a u mnogim školama listove zamjenjuju web-stranice. Slično, filmske se družine osnivaju u školama ako postoji učitelj ili učenik koji se bavi filmom u slobodno vrijeme.

Ono što također može kočiti uspješnost družine jest nedovoljna stručna osposobljenost voditelja. Kao što je naglašeno u poglavlju 3.2., uloga je voditelja jedna od najvažnijih odrednica koja jamči kvalitetu stvaralačkog rada družine, stoga treba ulagati u školovanje budućih učitelja. Međutim problem je što dodatnog obrazovanja gotovo da i nema na fakultetima u Hrvatskoj. Pregledavajući izvedbene planove i programe jednopredmetnog i dvopredmetnog diplomskog studija hrvatskog jezika i književnosti nastavničkog smjera Filozofskih fakulteta u Osijeku, Rijeci, Splitu, Zadru i Zagrebu²⁸, zaključak je da jedino Filozofski fakultet u Rijeci ulaže u obrazovanje budućih učitelja kao voditelja družina organizirajući izborne kolegije Literarne i novinarske učeničke družine i Scensko izražavanje učenika. Cilj kolegija Literarne i novinarske učeničke družine je pripremiti i osposobiti budućega nastavnika/učitelja Hrvatskoga jezika za sudjelovanje u poslovima organiziranja i vođenja literarne i novinarske družine (uključeno i snimanje radijske emisije) u osnovnoj i srednjoj školi, a cilj je kolegija Scensko izražavanje pripremiti i osposobiti budućeg nastavnika/učitelja Hrvatskoga jezika za sadržaje scenskoga izraza u nastavnoj i izvannastavnoj djelatnosti jezičnoga i književnoga odgoja i obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi. Navedeni su kolegiji uvršteni u izvedbeni program studija tek od 2014./2015. akademske godine što govori da polako raste svjesnost o nužnosti takvih kolegija, no to još uvijek nije dovoljno.

B. Primorac, M. Šimeg i A. Šojat u svojoj knjizi *Novinarstvo u školi* (2010) ističu kako se voditelji novinarskih družina najčešće žale na nemoguće uvjete, „bojkot“ kolega, na ravnatelja koji ih ne podupire itd., no rijetko kažu ono što je srž problema – da ih nitko nije o tome poučio, nitko im nije ništa pokazao, da su bili prepušteni sami sebi (Primorac i dr., 2010: 7). Međutim voditelji se toga ne bi trebali sramiti. Entuzijazam, volja, želja i ljubav prema novinarstvu nisu dovoljni za kvalitetan rad u novinarskoj družini, a slično je i s recitatorsko-dramskom, radijskom i filmskom družinom. Prof. Andrea Katavić, voditeljica novinarske družine OŠ F. K. Frankopana 2014./2015., ističe da se prije izdavanja priručnika *Novinarstvo u školi* (2010) većina učitelja, pa i ona sama, samostalno obrazovala u području novinarstva pohađajući radionice, pregledavajući stare brojeve školskih listova drugih škola koji su bili uspješni na LiDraNu, razgovarajući s

²⁸ Filozofski fakultet u Osijeku: <http://www.ffos.unios.hr/hrvatski/diplomski-studiji>, Filozofski fakultet u Zagrebu: http://www.ffzg.unizg.hr/kroat/index.php?option=com_content&view=article&id=3118:izvedbeni-plandiplomskoga-studija-kroatistike-zimski-i-ljetnisemestar20142015&catid=56:diplomski-studij&Itemid=108, Filozofski fakultet u Rijeci: <http://www.ffri.uniri.hr/hr/fakultet-i-studiji/studijски-programi.html>, Filozofski fakultet u Zadru: <http://www.unizd.hr/kroatistika-slavistika/Onama/tabid/4243/Default.aspx>, Filozofski fakultet u Splitu: <http://www.ffst.unist.hr/studiji/hrvatski-jezik-i-knjizevnost>.

kolegama i sl. Srećom, novinarske su družine spas pronašle u spomenutom priručniku koji sadrži pregršt korisnih savjeta i primjera za kvalitetan rad. No postavlja se pitanje što je s literarnim, recitatorskim, dramskim, radijskim i filmskim družinama? Prvi korak u rješavanju tog problema može biti upravo organiziranje kolegija na studijima hrvatskog jezika i književnosti koji će pripremiti buduće učitelje za vođenje družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika. Nedvojbeno, stručna osposobljenost voditelja družine ima neposredni utjecaj na kvalitetu odgojno-obrazovnog rada, pa i stvaralaštvo u nastavi (Filipović, 1988: 74). Stvaralaštvo u nastavi, s druge strane, pozitivno djeluje na širenje i produbljivanje stručne osposobljenosti nastavnika. Ta povezanost bitna je za unaprjeđenje rada jer ona obogaćuje i učitelja i rezultate njegova rada, ali i učenike.

Osim stručne (ne)osposobljenosti voditelja družine, među najvećim problemima svakako treba istaknuti broj sati, vrijeme (raspored sati) i mjesto održavanja sastanaka družine. Dobro je imati stalno vrijeme i mjesto okupljanja družine tijekom školske godine. „U nekim izvannastavnim aktivnostima programi se ostvaruju s manjim ili većim intenzitetom u pojedinim vremenskim razdobljima, ili se čak djelatnost određeno vrijeme prekida“ (Cindrić, 1992: 60). Drugim riječima, problem nastaje u izvanrednim prilikama (približavanje datuma priredbe ili smotre, tiskanja školskog lista, objave filma i sl.) kada rad družina zahtijeva prekoračenje satnice propisane na početku školske godine, a to je obično jedan sat tjedno, tj. 35 sati godišnje. Učenici tada žrtvuju vlastito slobodno vrijeme ostajući duže u školi ili izostajući s redovne nastave što kasnije moraju nadoknaditi. U tim situacijama treba biti oprezan i ne tražiti od njih da provedu više vremena u družini nego što mogu.

Veliki broj družina u Osijeku svoje aktivnosti podređuje kalendaru školskih priredaba i LiDraNu pa nakon što datumi određenih događaja prođu, njihov rad prestaje do iduće godine. Družina mora postojati zbog svojih učenika, a ne zbog smotri, natjecanja i sl. S. Težak (1979: 178–179) upozorio je na taj problem još 1979. godine te istaknuo kako takav plan rada družinu prisiljava na brzinu, jednostranost, površnost i improvizaciju što rezultira amaterstvom. S jedne strane pozitivno je da družina pokaže rezultate svog stvaralačkog rada, poslušna kritičko mišljenje te vidi kako rade družine drugih škola što je dobro za njihov napredak, no, s druge strane, natjecanja im ne trebaju biti jedini cilj. Svaka od družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika ima svoje ishode učenja i rad treba usmjeriti prema njima.

Raspored je sati družina još uvijek podređen strogom satnom sustavu, iako je fleksibilno osmišljen. Uz, uglavnom, sedam sati redovne nastave, ne uključujući dopunsku i dodatnu nastavu, teško je pronaći vrijeme za sastanke družina, a da to nije prije ili nakon smjene u školi. Upravo zbog toga u praksi se još uvijek mogu pronaći primjeri družina čiji se sastanci održavaju za vrijeme redovne nastave, pogotovo pred nastup, smotru ili natjecanje, s koje onda učenici

izostaju i kasnije nadoknađuju. Ponekad se termini usklađuju prema satnici učitelja, a ne prema željama i slobodnom vremenu učenika. Neke su škole u Osijeku, kao na primjer II. i III. gimnazija u Osijeku, uvele jedan dan u mjesecu skraćenu nastavu kako bi se u međusmjerni otvorio prostor izvannastavnim aktivnostima. Negativna strana takvog načina organiziranja rada družina je ta što učenici, ukoliko žele, ne mogu sudjelovati u radu drugih družine zbog vremenskog preklapanja njihovih sastanaka. U nekim školama u Osijeku, kao na primjer u OŠ Augusta Šenoae, OŠ Franje Krežme ili PŠ Ljudevita Gaja, postoji samo prijepodneva smjena, no ni to nije optimalno rješenje jer se umor učenika, nakon sedam sati redovne nastave, može negativno odraziti na rad družine. Optimalan termin sastanka družine teško je dogovoriti i s uenicima putnicima koji svoje obveze usklađuju s voznim redom prijevoznih sredstava.

Jedan od problema koji je potrebno spomenuti jest nedovoljna suradnja među družinama iste škole²⁹. Iako su područja rada literarnih, recitatorskih, dramskih, novinarskih, radijskih i filmskih družina u širem smislu različita, ostvarenje suradnje među njima, ali i među drugim izvannastavnim aktivnostima, itekako je moguće. S. Težak (1979) ukazao je na mnogobrojne oblike takve suradnje. Primjerice literarna družina može surađivati s dramskom pišući igrokaz, s filmskom pišući scenarij za film, s novinarskom uređujući razne publikacije itd. Novinarska družina može surađivati sa svim izvannastavnim aktivnostima izvještavajući o njihovom radu. Recitatorska može surađivati s novinarskom i radio-televizijskom nastupajući u njihovim usmenim novinama i RTV-revijama. Dramska družina filmskoj može pomoći svojim glumcima i rekvizitima itd. (Težak, 1979: 263–265). Neke su škole u Osijeku svjesne pozitivnih ishoda suradnje družina pa se tako u školskom kurikulumu 2014./2015. radijske družine II. gimnazije u Osijeku među načinima realizacije ciljeva družine navodi ostvarenje suradnje s ostalim družinama ističući posebno dramsku družinu³⁰ dok su se u OŠ F. Krežme školske 2014./2015. godine povezale sve družine škole sudjelujući u projektu „Rimska kultura“.

Istaknuti su problemi u ovom poglavlju najučestaliji, no posebno treba izdvojiti nedovoljnu osposobljenost voditelja družina te problem rasporeda družina i broja sati. Voditeljeva je stručna osposobljenost ključna za uspjeh i kvalitetan rad družine jer on svoje znanje treba prenijeti na učenike i odgojiti ih za samoupravljanje rada družina. S druge strane, družina mora imati prostor slobodno stvarati bez sputavanja i ograničenja strogim satnim sustavom. Rad je pedagoških, psiholoških, metodičkih i didaktičkih stručnjaka prijeko potreban kako bi se nadišli problemi te se uenicima omogućio slobodan stvaralački rad.

²⁹ Treba poticati i međuškolsku suradnju, ali ne bi trebalo ići u preveliku širinu jer povezujući se s velikim brojem družina, neće biti moguće razviti čvršći odnos te će se sve svesti na izmjenu pisama ili školskih listova (Težak, 1979: 265).

³⁰ Školski kurikulum 2014./2015. II. gimnazije u Osijeku, str. 47.

4. Svrha i metodologija istraživanja

4.1. Građa i uzorak istraživanja

Prvi se dio istraživanja odnosi na pregled školskih kurikuluma 2014./2015. osnovnih i srednjih škola u Osijeku s ciljem otkrivanja sljedećih podataka: (1) koje se vrste družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika javljaju u praksi i njihov pregled po školama, (2) koja se osnovna ili srednja škola ističe po najvećem broju organiziranih družina, (3) koje su družine najčešće te (4) jesu li družine zastupljenije u osječkim osnovnim ili srednjim školama. Kada je riječ o osnovnim školama, u obzir su se uzimale one družine čiji su članovi učenici petih i viših razreda. U istraživanje navedenih ciljeva bilo je uključeno šesnaest osnovnih i petnaest srednjih osječkih škola:

1. OŠ Antuna Mihanovića	1. Ekonomska i upravna škola
2. OŠ Augusta Šenoje	2. Elektrotehnička i prometna škola
3. OŠ Dobriše Cesarića	3. Graditeljsko-geodetska škola
4. OŠ Frana Krste Frankopana	4. I. ili Opća gimnazija
5. OŠ Franje Krežme	5. II. ili Jezična gimnazija
6. OŠ Grigora Viteza	6. III. ili Prirodoslovno-matematička gimnazija
7. OŠ Ivana Filipovića	7. Isusovačka klasična gimnazija
8. Centar za odgoj i obrazovanje Ivana Štarka	8. Medicinska škola
9. OŠ Jagode Truhelke	9. Obrtnička škola
10. OŠ Ljudevita Gaja	10. Poljoprivredna i veterinarska škola
11. OŠ Mladost	11. Strojarska tehnička škola
12. OŠ Retfala	12. Škola primijenjene umjetnosti i dizajna
13. OŠ svete Ane	13. Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija
Ruđera Boškovića
14. OŠ Tina Ujevića	14. Trgovačka i komercijalna škola Davora
Milasa
15. OŠ Vijenac	
16. OŠ Vladimira Becića	15. Ugostiteljsko-turistička škola

Pregled školskih kurikuluma 2014./2015. osnovnih i srednjih škola u Osijeku pokazao je da su osnovne teorijske postavke o izvannastavnim aktivnostima iz poglavlja 3. usvojene³¹, no

³¹ U školskim kurikulumima prije popisa organiziranih izvannastavnih aktivnosti uvodni je dio uglavnom oblikovan na sljedeći način: „S ciljem proširivanja i obogaćivanja djelatnosti i pozitivnog utjecaja na svestraniji i slobodniji

postavlja se pitanje koliko se one primjenjuju u praktičnom radu s druženima. Drugi se dio istraživanja, zato, odnosi na usporedbu teorije i prakse u radu literarnih, recitatorskih, dramskih, novinarskih, radijskih i filmskih družina s naglaskom na stvaralaštvo. Nakon što se utvrdilo koje se družine organiziraju u kojim školama uslijedilo je kontaktiranje voditelja družina. S obzirom na to da je bilo nemoguće pratiti rad družina u svim osječkim školama, uglavnom zbog uključenja u rad družina pred kraj prvog i na početku drugog polugodišta, podudarnosti termina sastanaka družina i prostorne udaljenosti škola, ali i zbog nedostatka volje za suradnju pojedinih voditelja, teško je izvesti zaključak o tome koliko se teorija i praksa slažu u tom području. Međutim broj je istraženih družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika ipak dovoljan da se utvrde neki od problema koji koče stvaralački rad družina, što je objašnjeno u poglavlju 3.4., ali i da se istraže načini kojima se mogu poticati stvaralačke sposobnosti učenika. Praćenje rada družina obuhvatilo je više družina iste vrste što je omogućilo i usporedbu njihova rada u istom području. U svakom slučaju, istraživanje je pokazalo koliko rad i uloga družina mogu utjecati na stvaralaštvo učenika, što je bio i glavni cilj ovog rada. Rezultati su stvaralačkog rada istraženih družina vrijedni spomena te su i oni uključeni u rad u obliku priloga.

Među osnovnim školama istražene su literarna družina PŠ Lj. Gaja pod vodstvom učiteljice Zvezdane Sikre-Golemac, recitatorska družina OŠ V. Becića pod vodstvom učiteljice Marije Kalić, novinarske družine OŠ D. pod vodstvom prof. hrvatskog jezika i književnosti i dipl. knjižničarke Snježane Laksar i OŠ Retfala pod vodstvom učitelja Marinka Plazibata, filmske družine OŠ F. Krežme pod vodstvom učitelja Luke Pejića i OŠ T. Ujevića pod vodstvom učiteljice Slavice Šakić Matić, literarno-scenska družina OŠ F. Krežme pod vodstvom učiteljice Ivane Rašić te čitateljsko-novinarska družina OŠ F. K. Frankopana pod vodstvom prof. i dipl. knjižničarke Andree Katavić.

U srednjim se školama promatrao rad literarne družine II. gimnazije u Osijeku pod vodstvom prof. Kristine Inhof, recitatorske družine Ekonomske i upravne škole pod vodstvom prof. Marije Luc, dramskih družina Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije R. Boškovića pod vodstvom prof., dipl. knjižničarke i dramske pedagoginje Snježane Šulentić, Graditeljsko-geodetske škole pod vodstvom prof. i dramske pedagoginje Stele Macakanje-Baćić i Ugostiteljsko-turističke škole pod vodstvom prof. Marka Eka, novinarskih družina Isusovačke

odgoj u školi organiziramo rad učeničkih družina i njihovih sekcija, grupa i aktivnosti. Kroz rad izvannastavnih aktivnosti organiziranih u različitim organizacijskim oblicima želimo, prije svega, raditi na unošenju elemenata društveno korisnog i proizvodnog rada, razvijanju postojećih i poticanju novih interesa, proširivanju i produblivanju znanja učenika, razvijanju kulture rada, smisla za usklađivanje osobnih i društvenih interesa. U izvannastavnim aktivnostima učenici se pojavljuju i kao aktivni sudionici u planiranju i programiranju rada grupe. Oni su stavljeni u funkciju neposrednih organizatora i rukovoditelja u izvršavanju zajedničkih poslova, da odlučuju i osobno za nešto odgovaraju“ (Školski kurikulum 2014./2015. Strojarske tehničke škole, str. 39.).

klasične gimnazije u Osijeku pod vodstvom prof. Vere Bilandžić, Medicinske škole pod vodstvom prof. Alte Pavin Banović i Ugostiteljsko-turističke škole pod vodstvom prof. Lucije Rebrine, radijskih družina II. gimnazije u Osijeku pod vodstvom prof. Mirjane Bogdanović i Medicinske škole pod vodstvom prof. Marine Pilj Tomić, filmske družine Medicinske škole pod vodstvom prof. Đurđice Radić te literarno-dramske družine Strojarske tehničke škole pod vodstvom prof. Mirne Bence-Milić i Inge Čunović i recitatorsko-dramske Medicinske škole pod vodstvom prof. Mirte Faktor i Vesne Kasač.

Sveukupno je, dakle, istražen rad dviju literarnih (PŠ Lj. Gaja i II. gimnazija u Osijeku), dviju recitatorskih (OŠ V. Becića i Ekonomska i upravna škola), triju dramskih (Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija R. Boškovića, Graditeljsko-geodetska škola i Ugostiteljsko-turistička škola), pet novinarskih (OŠ D. Cesarića, OŠ Retfala, Isusovačka klasična gimnazija u Osijeku, Medicinska škola i Ugostiteljsko-turistička škola), dviju radijskih (II. gimnazija u Osijeku i Medicinska škola) i triju filmskih družina (OŠ F. Krežme, OŠ T. Ujevića i Medicinska škola) te jedne literarno-scenske (OŠ F. Krežme), čitateljsko-novinarske (OŠ F. K. Frankopana), literarno-dramske (Strojarska tehnička škola) te recitatorsko-dramske družine (Medicinska škola). Drugim riječima, istražen je rad dvadeset i jedne (21) družine na području Osijeka.

4.2. Interpretacija podataka

Prvi zadatak istraživanja bio je pregled školskih kurikuluma 2014./2015. osječkih osnovnih i srednjih škola kako bi se otkrilo koje se družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika javljaju u praksi i u kojim školama, u kojoj je školi organiziran najveći broj družina, koje su družine bile najčešće organizirane u školskoj 2014./2015. godini i jesu li one zastupljenije u osnovnim ili srednjim školama u Osijeku.

Pretpostavilo se da više družina djeluje u osnovnim, nego u srednjim školama zbog šireg, općenitijeg, područja prema kojem su usmjerene. Također, zbog istih razloga, očekivalo se da će među srednjim školama više družina biti organizirano u gimnazijama, nego u strukovnim školama. Kada je riječ o učestalosti pojedinih vrsta družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika, predviđalo se da će literarnih, recitatorsko-dramske i novinarskih³² biti u većem broju, nego filmskih i radijskih zbog financijskih i tehničkih razloga.

³² Pod pretpostavkom da novinarske družine postaju popularnije zahvaljujući razvoju tehnologije. Školske tiskane listove zamjenjuju digitalni ili uređivanje mrežne stranice što ne zahtijeva izdavanje financijskih sredstava i traženje sponzora za pomoć pri tiskanju.

Rezultati su istraživanja, radi preglednosti, prikazani u tablicama. Tablica 1. prikazuje pregled družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika po osnovnim i srednjim školama u Osijeku. Družine koje su kombinacija dviju različitih vrsta uvrštene su među obje vrste, no brojale su se kao jedna. Primjerice literarno-dramska družina Strojarske tehničke škole uvrštena je u kategorije literarne i dramske družine, dramsko-recitatorska družina OŠ T. Ujevića uvrštena je u kategorije dramske i recitatorske družine itd. Iako su uvrštene u dvije kategorije, družine su se brojale kao jedna. U prikazu podataka takve su iznimne situacije uvijek naznačene.

Tablica 2. i tablica 3. prikazuju popis družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika i broj škola u kojima su djelovale školske 2014./2015. godine. Razlika je u tome što tablica 2. prikazuje broj osnovnih, a tablica 3. broj srednjih škola. Takav prikaz ne omogućuje samo istraživanje vrsta družina koje su najčešće u tekućoj školskoj godini već i pronalazak jedne (ili više) osnovne ili srednje škole čiji program obuhvaća sve vrste, ako ona postoji. Uzevši u obzir šesnaest (16) osnovnih i petnaest (15) srednjih škola, otkrilo se javlja li se više družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika u osnovnim ili srednjim školama u Osijeku.

Drugi je i važniji zadatak istraživanja analiza stvaralačkog rada družina. U razdoblju od kraja siječnja do sredine lipnja 2015. godine pratio se rad ukupno dvadeset i jedne (21) družine osnovnih i srednjih škola u Osijeku. Razdoblje praćenja rada pojedinih družina vremenski je različitog trajanja, osim literarno-dramske družine OŠ F. Krežme čiji se rad aktivno promatrao uglavnom jednom tjedno u navedenom razdoblju. Analiza rada istraženih družina, s naglaskom na stvaralačkom radu, prikazana je prema njihovim vrstama i to sljedećim redoslijedom: literarne, recitatorsko-dramske, novinarske i radijske te filmske družine. Istražene družine koje su kombinacija literarnih i dramskih/scenskih družina uvrštene među dramske družine zbog dominantnosti dramskog područja u njihovom radu.

Analizom se družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika željelo usporediti teoriju iznesenu u prvom dijelu ovog rada i praksu te utvrditi kolika je važnost rada i uloge družina u razvoju stvaralaštva učenika, što je i glavni cilj istraživanja.

5. Analiza rezultata istraživanja školskih kurikuluma osnovnih i srednjih škola u Osijeku

Kao što je najavljeno u prethodnom poglavlju, prvi je zadatak istraživačkog dijela rada bio utvrditi koje su družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika organizirane u školskoj 2014./2015. godini i u kojim osnovnim³³ i srednjim školama u Osijeku. Proučavajući školske kurikulume, potvrđene su sve družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika, što se i očekivalo. Dakle u školskoj 2014./2015. godini organizirane su literarne, recitatorske, dramske, novinarske, filmske i radijske družine, što kao samostalne družine, što kao kombinacija dviju vrsta družina.

Tablica 1. Pregled družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika po osnovnim i srednjim školama u Osijeku u školskoj 2014./2015. godini

	Literarna	Recitatorska	Dramska	Novinarska	Filmska	Radijska	U ³⁴
1. „Antun Mihanović“	+	-	-	+	-	-	2
2. „August Šenoa“	+	-	+	-	-	-	2
3. „Dobriša Cesarić“	-	-	+	+	-	-	3 ³⁵
4. „Fran Krsto Frankopan“	-	-	+	+	-	-	2 ³⁶
5. „Franjo Krežma“	+	-	+ ³⁷	+	+	-	4
6. „Grigor Vitez“	+	-	+	+	-	-	2 ³⁸
7. „Ivan Filipović“	+	-	+	-	-	-	2
8. „Ivan Štark“	-	-	+	+	-	-	2
9. „Jagoda Truhelka“	+	-	-	+	+	-	3

³³ Uzimajući u obzir samo one čiji su članovi učenici petih i viših razreda.

³⁴ Ukupno.

³⁵ Postoje dvije različite družine u okviru novinarske – novinarska družina (bavi se izradom školskog lista) i web-novinari. One su i pod različitim vodstvom pa su se brojale odvojeno.

³⁶ Ukupno je dvije družine koje djeluju u OŠ F. K. Frankopana. Naime riječ je o čitateljsko-novinarskoj družini koja je uvrštena u dvije vrste družina, literarnu i novinarsku, no brojala se kao jedna.

³⁷ Literarno-scenska družina, no s obzirom na to da postoji i literarna družina u toj školi (Čitateljski klub – literati), nije posebno naznačena među literarnim družinama.

³⁸ Ukupno je dvije družine koje djeluju u OŠ G. Viteza. Naime riječ je o dramsko-literarnoj družini koja je uvrštena u dvije kategorije družina, dramsku i literarnu, no brojala se kao jedna.

	Literarna	Recitatorska	Dramska	Novinarska	Filmska	Radijska	U
10. „Ljudevit Gaj“	+	-	-	-	-	-	1
11. „Mladost“	-	-	-	+	-	-	1
12. „Retfala“	-	-	-	+	-	-	1
13. „Sveta Ana“	+	-	-	-	-	-	1
14. „Tin Ujević“	-	+	+	-	+	-	2³⁹
15. „Vijenac“	-	+	-	-	-	-	1
16. „Vladimir Becić“	+	+	-	-	-	-	2
17. Ekonomska i upravna škola	+	+	-	+	-	-	3
18. Elektrotehnička i prometna škola	-	-	+	-	-	-	1
19. Graditeljsko-geodetska škola	+	-	+	-	-	-	2
20. I. gimnazija	+	+	+	+	-	-	4
21. II. gimnazija	+	-	+	+	-	+	4
22. III. gimnazija	+	-	+	+	-	-	3
23. Isusovačka klasična gimnazija	-	-	+	+	-	-	2

³⁹ Ukupno je dvije družine koje djeluju u OŠ T. Ujevića. Naime riječ je o dramsko-recitatorskoj družini pa je navedena družina uvrštena u dvije vrste družina, dramsku i recitatorsku, no brojala se kao jedna.

	Literarna	Recitatorska	Dramska	Novinarska	Filmska	Radijska	U
24. Medicinska škola	+	+	+	+	+	+	5 ⁴⁰
25. Obrtnička škola	-	-	+	+	-	-	2
26. Poljoprivredna i veterinarska škola	-	-	+	-	-	-	1
27. Strojarska tehnička škola	+	-	+	+	-	-	2 ⁴¹
28. Škola primijenjene umjetnosti i dizajna	+	-	-	-	+	-	2
29. Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija R. Boškovića	-	+	+	-	-	-	2
30. Trgovačka i komercijalna škola „D. Milas“	-	+	+	+	-	-	3
31. Ugostiteljsko- turistička škola	+	+	+	+	-	-	4

Iz navedene se tablice vidi da u svakoj osnovnoj i srednjoj školi djeluje po barem jedna družina vezana uz nastavu hrvatskog jezika. Medicinska je škola jedina među osnovnim i srednjim školama u Osijeku u kojoj je 2014./2015. godine djelovalo najviše družina vezanih uz

⁴⁰ Ukupno je pet družina koje djeluju u Medicinskoj školi u Osijeku. Naime recitatorsko-dramska družina uvrštena je u dvije vrste družina, recitatorsku i dramsku, no brojala se kao jedna.

⁴¹ Ukupno je dvije družine koje djeluju u Strojarskoj tehničkoj školi u Osijeku. Naime literarno-dramska družina uvrštena je u dvije vrste družina, literarnu i dramsku, no brojala se kao jedna.

nastavu hrvatskog jezika pokrivajući literarno, recitatorsko, dramsko, novinarsko, radijsko i filmsko stvaralaštvo. Taj je podatak vrlo zanimljiv s obzirom na to da je riječ o strukovnoj školi čija je glavna misija odgoj i obrazovanje učenika za stjecanje znanja u području zdravstva⁴². Škola je time pokazala da nije ograničena u radu, već ima pozitivan stav prema usvajanju znanja u područjima koja nisu usko vezana uz njezinu glavnu misiju. Takav stav utječe i na uspjeh družina o čemu svjedoče zapaženi rezultati. Recitatorsko-dramska družina skupnim je nastupom sudjelovala na gradskoj, a pojedinačnim na županijskoj razini na kojoj su sudjelovali i novinari, a radijska je družina završila na državnoj razini LiDraNa 2015. godine. Filmska družina sudjelovala je na raznim smotrama filma te se može pohvaliti osvojenim prvim mjestom na Slatinskom amaterskom filmskom festivalu održanom od 8. do 11. prosinca 2014. godine.

Po broju organiziranih družina različitih vrsta Medicinsku školu slijede OŠ F. Krežme, I. i II. gimnazija te Ugostiteljsko-turistička škola s organizirane ukupno četiri (4) družine različite vrste. Ugostiteljsko-turistička je škola, iz sličnih razloga kao i Medicinska, pozitivno iznenađenje među navedenim školama. S obzirom na široki spektar znanja i sposobnosti kojima teže, bilo je očekivano da će u gimnazijama biti organiziran veći broj družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika. Slična je situacija i sa OŠ F. Krežme koja je usmjerena na stjecanje znanja i sposobnosti iz svih područja kako bi učenike što bolje pripremila za nastavak školovanja u srednjoj školi. Razvijajući literarni, recitatorsko-dramski, novinarski i radijski izraz, učenici produbljuju svoja znanja iz hrvatskog jezika i razvijaju stvaralačke sposobnosti.

U najviše škola, njih osam (8), djeluju po dvije družine različitih vrsta. Ipak, sedam (7) škola organizira po (samo) jednu družinu. Ono što je iznenađujuće je to da su od ukupnog broja takvih škola čak pet osnovnih škola u Osijeku. Osnovnoškolsko obrazovanje trebalo bi se temeljiti na osposobljavanju učenika za pravilno i stvaralačko usmeno i pisano izražavanje, na čemu se posebno radi u družinama vezanim uz nastavu hrvatskog jezika, ali i pripremi za srednješkolsko obrazovanje. Upravo se zbog toga veći broj družina očekivao u osnovnim, a ne u srednjim školama.

Tablica 2. i tablica 3. u nastavku rada pokazuju broj osnovnih, odnosno srednjih škola u kojima družine djeluju. Usporedbom tablica zaključuje se koje su družine najčešće organizirane u osnovnim, a koje u srednjoj školi te jesu li one zastupljenije u osnovnim ili srednjim školama.

⁴² Školski kurikulum 2014./2015. Medicinske škole u Osijeku, str. 3.

Tablica 2. Popis družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika i broj osnovnih škola u kojima djeluju školske 2014./2015. godine

OSNOVNE ŠKOLE U OSIJEKU (2014./2015.)	
NAZIV DRUŽINE	BROJ ŠKOLA U KOJIMA DJELUJU
1. Literarna družina	9
2. Recitatorska družina	3
3. Dramska družina	8
4. Novinarska družina	9
5. Filmska družina	3
6. Radijska družina	0
UKUPNO:	32

Tablica 2. prikazuje da je ukupno trideset i dvije (32) družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika organizirane u osnovnim školama u Osijeku. Literarne i novinarske su družine, s jednakim brojem osnovnih škola u kojima djeluju, brojem devet (9), najčešće organizirane u školskoj 2014./2015. godini. Njih slijede dramske družine koje su organizirane u osam (8) osječkih osnovnih škola. Recitatorske i filmske družine organizirane su u tri (3) škole dok radijskih, kao posebnih vrsta, nema. Kada je riječ o radijskim družinama, ne treba isključiti mogućnost da one postoje u okviru novinarskih družina, što je potvrđeno u poglavlju 6.3.2. Isto je tako i u slučaju recitatorskih družina koje su najčešće dio dramskih družina⁴³.

Tablica 3. Popis družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika i broj srednjih škola u kojima djeluju školske 2014./2015. godine

SREDNJE ŠKOLE U OSIJEKU (2014./2015.)	
NAZIV DRUŽINE	BROJ ŠKOLA U KOJIMA DJELUJU
1. Literarna družina	9

⁴³ To možda i najbolje potvrđuje činjenica da često iz dramskih družina neki od učenika sudjeluju na LiDraNu i u pojedinačnom scenskom nastupu.

2. Recitatorska družina	6
3. Dramska družina	13
4. Novinarska družina	10
5. Filmska družina	2
6. Radijska družina	2
UKUPNO:	42

Tablica 3. prikazuje broj srednjih škola u kojima djeluje ukupno četrdeset i dvije (42) družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika. U srednjim su školama, točnije u njih trinaest (13), najčešće dramske družine. Novinarske su družine organizirane u deset (10), literarne u devet (9), a recitatorske u šest (6) osječkih srednjih škola. Najrjeđe među srednjim školama u Osijeku jesu filmska i radijska družina koje djeluju u samo dvije (2) škole⁴⁴.

Suprotno iznesenim pretpostavkama, tablice su pokazale da je više družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika školske 2014./2015. godine organizirano u srednjim, nego u osnovnim školama. Razlika u brojevima nije velika, četrdeset i dva (42) prema trideset i dva (32), no podaci su iznenađujući tim više što od ukupnog broja srednjih škola u Osijeku čak dvanaest (12) otpada na strukovne škole koje su u svom radu usmjerene na uža područja osposobljavajući učenike za stručna zanimanja.

Kada se sažmu svi rezultati, može se reći da su u osječkim osnovnim i srednjim školama u školskoj 2014./2015. godini djelovale sve vrste družina vezane uz nastavu hrvatskog jezika. U tekućoj školskoj godini više je družina djelovalo u srednjim, nego u osnovnim školama. Prema očekivanjima najrjeđe su filmske i radijske družine, dok novinarske ne zaostaju za literarnim i recitatorsko-dramskim družinama. U osnovnim je školama najčešća literarna, a u srednjim dramska družina. Medicinska se škola izdvaja kao jedina škola u Osijeku koja razvija stvaralački literarni, recitatorsko-dramski, novinarski, radijski i filmski izraz.

⁴⁴ Ponovno treba istaknuti da kada je riječ o radijskim družinama, ne treba isključiti mogućnost da one postoje u novinarskih družina (vidi poglavlje 6.3.2.). Slična je situacija i s recitatorskim družinama koje su najčešće dio dramskih družina.

6. Analiza rada družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika i njihova uloga u poticanju stvaralaštva učenika

Redoslijed družina čiji se rad analizira jest sljedeći: literarne, recitatorsko-dramske, novinarske i radijske te filmske. Nakon uvodne riječi o svakoj vrsti družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika slijedi analiza rada pojedinih družina osječkih osnovnih i srednjih škola. Analiza obuhvaća osnovne podatke o družini (ime voditelja, broj članova, program rada, ciljeve i sl.), opis praktičnog rada te rezultati učenikova stvaralaštva u obliku priloga. Usporedbom se teorije i prakse na kraju donosi zaključak o utjecaju pojedine družine na razvoj stvaralačkih sposobnosti učenika.

6.1. Literarne družine

Prema podacima iz tablica 2. i 3. u osnovnim i srednjim je školama u Osijeku 2014./2015. godine bilo ukupno organizirano osamnaest (18) literarnih družina. U praksi istraživao se rad samo dviju literarnih družina do kojih nije bilo lako doći. Naime istraživanjem se utvrdilo da veliki broj literarnih družina postoji samo „na papiru“, tj. ne postoji kao družina koja redovito održava sastanke. Često rezultati stvaralačkog rada nastaju na redovitoj nastavi hrvatskog jezika ili kod kuće pa se smatra da nema potrebe za dodatnim sastancima. Neki od argumenata kojim se služe i sami učitelji hrvatskog jezika jesu ti da se učenici ne mogu natjerati da stvaraju u konkretnom trenutku, već da literarni ostvaraji nastaju kada imaju inspiraciju te da za to nije dovoljno 45 minuta, koliko obično traje jedan sastanak družine.

Da je rad literarne družine puno više od stvaranja literarnih remek-djela potvrđuju dvije družine čiji će se rad opisati u sljedeća dva odjeljka, a to su literarne družine Područne škole Ljudevita Gaja u Sarvašu pod vodstvom prof. Zvezdane Sikre-Golemac i II. gimnazije u Osijeku pod vodstvom prof. Kristine Inhof. Obje su družine pozitivan primjer rada literarnih družina koje primjenjuju teorijske postavke objašnjene u ovom radu u praksi.

6.1.1. Literarna družina Područne škole Ljudevita Gaja u Sarvašu

Literarna družina Područne škole Ljudevita Gaja u Sarvašu pod vodstvom je profesorice Zvezdane Sikre-Golemac koja literarnu družinu vodi već 18 godina. Iako je sa svojim učenicima

postigla zapažene rezultate na županijskim i državnim razinama LiDraNa, prof. Sikra-Golemac više ne sudjeluje na spomenutoj smotri ističući kako to više nije glavni cilj njezine družine. Godine 2015. pozvana je u prosudbeno povjerenstvo za Županijski susret LiDraNa održan 6. veljače u OŠ Mladost. Iskustvo stečeno na LiDraNu, i kao sudionice i kao članice prosudbenog povjerenstva, dovelo ju je do zanimljivog zaključka. Naime profesorica ističe da je danas sve manje kvalitetnih literarnih radova jer današnja generacija učenika, koja slobodno vrijeme uglavnom provodi uz televizor, na mobitelu ili internetu, skoro više nema tu sposobnost literarnog, stvaralačkog izražavanja niti kritičkog mišljenja. Novonastala situacija zahtijeva, smatra profesorica, i promjene u obrazovanju. Upravo je zbog toga ona cilj svoje literarne družine usmjerila ka stvaranju ugodne, opuštene i zabavne atmosfere među učenicima u kojoj će se razvijati kritičko mišljenje te usmeno i pismeno stvaralačko izražavanje.

Članovi literarne družine PŠ Lj. Gaja školske 2014./2015. godine bili su učenici od 5. do 7. razreda. Stalnih članova bilo je desetak. Literarna je družina sastanke, za vrijeme istraživanja, održavala srijedom u 13:05 sati u učionici hrvatskog jezika. Sastanci su trajali malo duže od sat vremena. Da su interes i volja za sudjelovanjem u družini učenika bili veliki pokazuje redovitost u dolascima stalnih članova, iako je riječ o terminu nakon jutarnje smjene redovne nastave⁴⁵.

Plan koji je literarna družina osmislila na početku školske godine prikazan je u tablici 4.

Tablica 4. Plan rada literarne družine PŠ Lj. Gaja u Sarvašu (2014./2015.)⁴⁶

AKTIVNOST	Literarna družina, 5. – 8. razreda, PŠ
ODGOJNO-OBRAZOVNI CILJEVI	Osposobiti učenike za samostalan rad, kompletnu analizu umjetničkih djela i njegovanje originalnog literarnog stvaralaštva i scenskog nastupa.
SADRŽAJI AKTIVNOSTI	Upoznavanje s tehnikama čitanja, pisanja, interpretativnog čitanja. Vještine scenskog pokreta.
IZVRŠITELJ AKTIVNOSTI	Zvezdana Sikra - Golemac
METODE I NAČINI REALIZACIJE	Metoda čitanja i pisanja. Metoda interpretativnog čitanja, dramatizacije.
VRIJEME REALIZACIJE	Određeno nastavnim planom i programom tijekom školske godine po 2 sata tjedno.
OČEKIVANI ODGOJNO-	Samostalno oblikovanje teksta i razumijevanje

⁴⁵ U Područnoj školi Ljudevita Gaja u Sarvašu svi su razredi u jutarnjoj smjeni.

⁴⁶ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ Ljudevita Gaja, str. 33.

OBRAZOVNI ISHODI	umjetničkih tekstova. Osposobljenost za vođenje priredbi i javnih nastupa.
------------------	--

Plan rada predstavljen tablicom 4., s naglašenim osnovnim odgojno-obrazovnim ciljevima i ishodima, sadržajima aktivnosti, metodama rada i načinima realizacije, sadrži osnovna obilježja svojstvena literarnim družinama koja se mogu pronaći u stručnoj literaturi. Kao što je opisano u poglavlju 3.4.1. o literarnim družinama, metodama čitanja, analizom tekstova i pisanja učenici upoznaju ljepote jezika te samostalno stvaraju literarne radove.

Rad družine PŠ Lj. Gaja pokazao je da literarne družine uistinu pružaju voditelju obilje oblika i metoda rada te aktivnosti koje razvijaju stvaralačke sposobnosti učenika. Smisao se literarnih družina ne mora svesti samo na stvaranje literarnih radova za smotre ili natjecanja. Različitim aktivnostima učenici bogate svoj rječnik i upoznaju ljepotu riječi što im pomaže u odabiru pravih riječi kako bi izrazili ono što misle. Drugim riječima, različitim aktivnostima učenici uče kako pisati, a to je od velike važnosti. Koliko različitih aktivnosti voditelji literarnih družina imaju na raspolaganju pokazat će kratki pregled sastanaka družine u razdoblju od 18. veljače do 6. svibnja 2015. godine⁴⁷.

1. sastanak (18. veljače 2015.)

1. aktivnost (motivacija): Učenici izvlače papiriće s jednom životinjom te ju usmeno opisuju upotrebljavajući što više epiteta, no ne otkrivajući koju su životinju izvukli. Ostali učenici pogađaju o kojoj je životinji riječ.
2. aktivnost: Priprema za pisanje sastavka u 1. licu na temu „Životinje progovaraju o klimatskim promjenama“. Učenici sami biraju iz perspektive koje će životinje pisati (npr. medvjed, šaran, leptir itd.). Voditelj potiče učenike da si međusobno usmeno daju ideje (Npr. O čemu bi se medvjed mogao žaliti? Koje klimatske promjene mogu utjecati na život šarana i koje su potencijalne posljedice tih promjena? i sl.).
2. aktivnost: Pisanje sastavka, tj. izrada koncepta koja se čita na sastanku. Učenici dovršavaju sastavak kod kuće.
3. aktivnost: Prema želji članova družine, igranje igrice „Pogodi tko sam?“ s likovima iz književnih djela po učenikovom samostalnom odabiru. Učenik zamisli jedan lik, a ostali mu postavljaju pitanja na koja odgovor može biti „da“ ili „ne“ dok ne pogode o kojem je liku riječ.

2. sastanak (25. ožujka 2015.)

⁴⁷ Ukratko su predstavljeni oni sastanci koji mogu poslužiti kao primjer rada družine u praksi početničkim i ostalim voditeljima literarne družine. Primjerice preskočen je sastanak održan 4. ožujka 2015. na kojem se uvježbavao program za Drugu županijsku smotru plesnog stvaralaštva učenika osnovnih škola održanoj u PŠ Lj. Gaja u Sarvašu 6. ožujka. Uvježbavanje programa pridonosi osposobljavanju učenika za vođenje priredaba što je jedan od odgojno-obrazovnih ishoda promatrane literarne družine.

1. aktivnost: Učenici izvlače papiriće s nazivom jedne bajke (npr. Pepeljuga, Trnoružica, Petar Pan, Mala sirena, Ružno pače itd.). Njihov je zadatak, na temelju svoga znanja o bajkama, opisati bajku u deset riječi. Riječi trebaju biti ključne za izvučenu bajku (Npr. Pepeljuga – maćeha, sluškinja, dobra vila, haljina, bundeva, miševi, kočija, bal, staklena cipelica, princ). Ostali učenici pogađaju o kojoj je bajci riječ.
2. aktivnost: Učenici zamišljaju jedan zatvoreni prostor iz bajke koju su izvukli te usmeno izlažu svoj izbor (npr. bakina kuća, potpalublje, dvorac, dječja soba itd.).
3. aktivnost: Učenici ponavljaju kako se piše opis interijera.
4. aktivnost: Učenici pismeno opisuju interijer iz bajke koju su izvukli.
5. aktivnost: Učenici čitaju što su napisali te si međusobno komentiraju opise (ističu se pozitivne i negativne strane).
6. aktivnost: Učenici zamišljaju da se nalaze u svijetu bajke koju su izvukli. Sami izabiru u kojem su se dijelu radnje pojavili i kako su promijenili daljnji tijek radnje. Učenici izlažu usmeno.
7. aktivnost: Priča u krug. Jedan učenik kaže početnu rečenicu, drugi nastavlja priču nadovezujući se na prethodnu rečenicu i tako u krug.

3. sastanak (8. travnja 2015.)

1. aktivnost: Voditelj pročita početak priče.
2. aktivnost: Učenici dovršavaju priču.
3. aktivnost: Voditelj pročita originalni početak priče.

4. sastanak (15. travnja 2015.)

1. aktivnost: Učenici bacaju tri drvene kockice s različitim motivima na njima (npr. princ, princeza, kralj, kraljica, vitez, sv. Nikola, mačka, vuk, patuljak, TV, pismo, auto, čarobni štapić, kompas, škrinja s blagom, planet, palma, otok, kiša, noć itd.) te usmeno stvaraju kratku priču povezujući tri dobivena motiva.
2. aktivnost: Svaki od učenika baci po jednu drvenu kockicu (ukupno ih je npr. osam) kako bi dobili osam motiva. Učenici u dvije skupine pričaju priču. Najprije slijedi dogovor, a nakon toga usmeno prepričavanje priče tako da svaki učenik iz skupine ispriča jedan dio priče.
3. aktivnost: Voditelj izabire skupinu koje je bila uspješnija u prepričavanju priče.
(Druga se aktivnost može ponoviti još jednom.)

5. sastanak (22. travnja 2015.)

1. aktivnost: Učenici samostalno biraju aktivnost za motivaciju. Učenici u parovima. Jedan učenik para izvlači šest papirića na kojima su napisani neki pojmovi (pojmovi mogu biti vezani i uz gradivo hrvatskog jezika) te ih objašnjava svom partneru. Drugi učenik u što kraćem vremenskom roku treba pogoditi pojmove. Učenici imaju najviše jednu minutu za pogađanje. Voditelj mjeri vrijeme i pogođene pojmove, bilježi rezultate na ploču i proglašava pobjednički par. Aktivnost se može ponoviti nekoliko puta (ovisno o broju papirića koja se mogu izvući).

2. aktivnost: Učenici u parovima. Svaki par dobije jedno književno djelo (vodeći računa o tome da ga učenici nisu pročitali) te izabire ulomak u kratkom vremenskom razdoblju koji će pročitati naglas ostalim učenicima. Nakon što ga pročita, ostali parovi smišljaju nastavak priče te ga usmeno izlažu.

3. aktivnost: Pisanje priče u krug. Jedan učenik napiše jednu rečenicu na papir i prosljedi dalje. Drugi učenik pročita napisano te napiše jednu rečenicu nadovezujući se na prethodno napisano. Nakon toga presavija papir da pokrije prvu rečenicu. Treći učenik vidi samo drugu napisanu rečenicu te se nadovezuje na nju. Ponovno presavija papir tako da prekrije rečenicu prethodnog učenika i šalje dalje i tako u krug. Kada papir dođe do prvog učenika, priča se ili nastavlja ili čita naglas.

6. sastanak (6. svibnja 2015.)

1. aktivnost: Učenici u zadanom vremenu od dvije minute moraju napisati što više asocijacija vezanih uz liriku. Učenici čitaju napisano i ponavljaju što znaju o kraćim stihovanim vrstama, haikuu i akrostihu.

2. aktivnost: Voditelj podijeli listić s pravilima pisanja činkvine. Učenici uče novu kraću stihovanu vrstu i ponavljaju upute za njezino pisanje.

3. aktivnost: Učenici sami biraju temu (npr. životinje, prijatelji, obitelj, škola, Sarvaš) i stvaraju svoju činkvinu te ju čitaju pred ostalima. Nakon što pročitaju, mogu napisati još jednu kako bi utvrdili pravila za pisanje.

4. aktivnost: Učenici pišu haiku na samostalno odabranu temu. Ako ima dovoljno vremena, učenici mogu napisati i dvije haiku pjesme. Učenici čitaju svoje pjesme i međusobno komentiraju.

5. aktivnost: Učenici pišu akrostih na temu po slobodnom izboru. Ako ima dovoljno vremena, učenici mogu napisati i dva akrostiha. Učenici čitaju svoje pjesme i međusobno komentiraju.

Učenici kroz opisane aktivnosti slobodno misle, oblikuju svoje ideje, objašnjavaju i raspravljaju, rade pogreške i otkrivaju, samostalni su u stvaranju te (samo)vrjednovanju, rezultati su njihova rada originalni, a to su sve obilježja stvaralaštva.

Raznolikost metoda i oblika rada te aktivnosti koja potiče stvaralaštvo među učenicima literarne družine svjedoči i o stručnom te metodičkom znanju prof. Z. Sikre-Golemac. Profesorica je voditeljica, suradnica, savjetnica i prijateljica članovima svoje družine, zapravo, sve ono što uspješan voditelj družine i treba biti. Iako voditeljica organizira sastanke, većina aktivnosti koje se provode na početku ili kraju želja su članova družine. Da su aktivnosti u skladu s njihovim sposobnostima i interesima svjedoči to da su učenici uvijek motivirani i rado surađuju u svakoj aktivnosti, i to vrlo uspješno. Nijedan sastanak ne počinje prozivanjem članova, već spajanjem stolova, sjedanjem u krug i opuštenim razgovorom uz slane grickalice i bombone. Atmosfera je opuštena, ugodna i zabavna često upotpunjena smijehom voditeljice i

članova družine. Voditeljica dopušta slobodni razgovor nevezan uz zadatak, a često i sama sudjeluje u njemu, čak i kada se ozbiljno radi, no spretno na kraju usmjerava učenike ka cilju. Ona dobro poznaje svoje članove družine i njihove sposobnosti, a nijedan rad ne prođe bez njezina komentiranja i usmjeravanja u daljnjim ostvarajima.

S. Težak (1979: 97) ističe da ako se stvaralačkim pokušajima u literarnim družinama posveti prava pažnja i nesebična briga, članovi će je jako zavoljeti. Sarvaška je literarna družina, koju karakterizira svježina, maštovitost i izvornost, odličan primjer za rečeno. U opuštenoj, ali i radnoj, atmosferi nastaju kvalitetni literarni ostvaraji. Teme učeničkih radova obično su njihov slobodan izbor, a uglavnom su vezane uz svijet koji ih okružuje – škola, obitelj, priroda, životinje, ljubav (simpatije). Slobodnim temama učenici otkrivaju svoje interese, misli, osjećaje, želje. Četiri uspješna učenička rada⁴⁸, izdvojena kao prilog 1., svjedoče o tome da rad literarne družine PŠ Lj. Gaja uistinu potiče učenike na stvaralaštvo.

6.1.2. Literarna družina II. gimnazije u Osijeku

Rad se literarne družine II. gimnazije u Osijeku istražio u razgovoru s prof. Kristinom Inhof, voditeljicom s trinaestogodišnjim iskustvom u radu s literatima. Družina je u 2014./2015. godini okupila učenike od 1. do 4. razreda, a planirani broj članova bio je između deset i petnaest. Sastanci su se održavali jednom tjedno. U školskom kurikulumu II. gimnazije predstavljen je plan rada družine za školsku 2014./2015. godinu opisan u tablici 5.

Tablica 5. Plan rada literarne družine II. gimnazije Osijek (2014./2015.)⁴⁹

Naziv	LITERARNA SKUPINA
Ciljevi	a) primjenjivati jezične komunikacijske sposobnosti i vještine u pisanju u različitim formama; b) pokazivati stvaralačke sposobnosti i njegovati stvaralačku pismenost; c) interpretirati odabrana književna djela prikladnim rječnikom i nazivljem; d) povezivati i uspoređivati književnost s ostalim umjetnostima i

⁴⁸ Uspjelih radova bilo je više, no iz praktičnih razloga izabrani su samo neki.

⁴⁹ Školski kurikulum II. gimnazije u Osijeku, str. 52–53.

	aktualnom stvarnošću.
Namjena	aktivnosti namijenjene učenicima koji pokazuju smisao i interes za pisanje u različitim formama
Nositelji	učenici
Način realizacije	metoda pisanja, metoda čitanja, metoda razgovora, metoda slušanja, metoda usmenog izlaganja, metoda razmišljanja, metoda zaključivanja; individualni rad, frontalni rad, različiti oblici usmenoga i pisanoga izražavanja; književnoumjetnički i neumjetnički tekstovi na kojima se uočavaju zakonitosti njihova stvaranja, tumačenja i razumijevanja
Vremenik	9.–5. mj. šk. god. 2014./2015.; jedan sat tjedno u vrijeme školskih slobodnih aktivnosti prije ili poslije redovne nastave
Detaljni troškovnik	-
Način vrednovanja i način korištenja rezultata vrednovanja	odaziv učenika, rezultati postignuti na <i>LiDraNu</i> , hrvatskoj smotri literarnog, dramsko-scenskog i novinarskog stvaralaštva, pjesničkoj manifestaciji <i>Goranovo proljeće</i> i dr.

Plan rada literarne družine, predstavljen u tablici 5., ne samo da sadrži sve potrebne elemente⁵⁰ već su oni detaljno i precizno razrađeni. Družina je namijenjena svim učenicima koji pokazuju smisao i interes za pisanje u bilo kojim oblicima, a ciljevi su oblikovani u skladu sa svrhom literarnih družina s posebnim naglaskom na njegu stvaralačke pismenosti. Prema planu učenici su nositelji aktivnosti što upućuje na suradnički odnos između njih i voditeljice, kao što preporučuje stručna literatura. Družina rado sudjeluje na *LiDraNu*, ali i drugim manifestacijama koje potiču literarno stvaralaštvo, kao na primjer „Goranovo proljeće“⁵¹.

Program rada družine u školskoj godini 2014./2015. razrađen je po mjesecima. Kao što se vidi u tablici 6., svakom je mjesecu pridružen određen sadržaj rada s naznačenim planiranim brojem sati.

⁵⁰ Plan kurikulumu izvannastavne aktivnosti dobiva ime prema okviru djelatnosti područja. Važan je broj sati, termina i jedinica rada u tjednu. Istodobno se određuje količina vremena i razdoblje za realizaciju određene aktivnosti pa su i planovi određeni kao mjesečni, tjedni i dnevni. (Mlinarević i Brust Nemet, 2012: 145).

⁵¹ Više o Goranovom proljeću pročitati na http://www.igk.hr/index.php?option=com_content&view=section&id=5&Itemid=534&lang=hr.

Tablica 6. Program rada literarne družine II. gimnazije Osijek (2014./2015.)⁵²

<u>Sadržaj rada:</u>	<u>Planirano sati:</u>
RUJAN	
1. Upoznavanje s programom rada Literarne skupine	1
2. Obilježavanje Dana zahvalnosti za plodove zemlje – Dana kruha	2
LISTOPAD	
1. Obilježavanje Dana kruha	1
2. Poezija – interpretacija pjesničkih tekstova i pjesnički pokušaji	2
3. Prozno stvaralaštvo	1
STUDENI	
1. Ritam pjesme – pjesničko stvaralaštvo	2
2. Obilježavanje Dana sjećanja na Vukovar (18.11.)	2
PROSINAC	
Obilježavanje blagdana Božića	4
SIJEČANJ	
Priprema za Lidrano 2015.	4
VELJAČA	
1. Priprema za Lidrano 2015.	2
2. Ljubavna poezija – interpretacija odabranih pjesama i pjesnički pokušaji	1
3. Obilježavanje Valentinova (14.2.)	1

⁵² Školski kurikulum 2014./2015. II. gimnazije u Osijeku, str. 52– 53.

OŽUJAK

1. Izvori fikcionalne i nefikcionalne proze;
prozni pokušaji	2
2. Pjesničke slike i stilske figure	1
3. Pjesnički pokušaji	1

TRAVANJ

1. Misaona lirika – interpretacija odabranih pjesama
i pjesnički pokušaji	2
2. Obilježavanje blagdana Uskrsa	1
3. Obilježavanje Dana hrvatske knjige (22.4.) i
Svjetskoga dana knjige i autorskoga prava (23.4.)	1

SVIBANJ

1. Slobodni i vezani stih – pjesnički pokušaji	1
2. Obilježja kratke priče – prozni pokušaji	1
3. Obilježavanje Svjetskoga dana pisanja pisama (11.5.)	1
4. Analiza rada Literarne skupine	1

Ukupno: 35 sati

Program rada družine pokazuje da učenici interpretiraju odabrana književna djela, povezuju ih s ostalim umjetnostima i aktualnom stvarnošću obilježavajući prigodne dane, primjenjuju jezične komunikacijske sposobnosti i vještine u pisanju te stvaraju postižući ciljeve družine vidljive u tablici 5. Družina, dakle, slijedi etape stvaranja literarnih ostvaraja predložene u stručnoj literaturi, a opisane u poglavlju 3.3.1. Učenici zajedno s voditeljicom čitaju i analiziraju primjere pjesničkog i proznog stvaralaštva te na taj način produbljuju svoja znanja o književnosti, što utječe na njihove samostalne pokušaje. Čitajući, obogaćuju svoj rječnik i upoznaju ljepotu riječi, a voditeljica u fazu čitanja i analize književnih djela uključuje i radove koje su napisali sami članovi.

Kada je riječ o samostalnom stvaranju, članovi sami biraju teme za svoje radove. Prof. K. Inhof na početku rada družine obično ponudi popis tema za pisanje u različitim formama⁵³ koje ih mogu usmjeriti u stvaranju. Ovogodišnji popis sadržavao je 80 predloženih tema⁵⁴, no učenici ih rijetko upotrijebe kao takve. Slično je i kod obilježavanja posebnih dana i blagdana – rijetko će koji literarni ostvaraj nositi naslov „Dani sjećanja na Vukovar“, „Božić“ itd. Teme ih samo inspiriraju da sami osmisle o čemu će pisati. Na taj način teme potječu isključivo od učenika i samo takav rad, smatra voditeljica, može biti kvalitetan. Isto tako ona ističe da kao voditeljica mora naučiti gledati svijet u kojem učenici žive jer oni najčešće pišu o onome što ih okružuje i što vide, posebno u srednjoškolskom razdoblju svog života. Učenica koja voli slušati gramofonske ploče napisat će rad o njima, učenica koja živi u Baranji i cijeni „starinski“ način života pisat će o slavonskim poljima i sl. Osim tema voditeljica daje slobodu učenicima i u izboru forme, sadržaja i stila.

Prema planu je rada družina stvarala od listopada, a voditeljici su svoje radove članovi donosili kada su htjeli. Većina članova družine samostalno piše već duže vrijeme. Pripreme za LiDraNo, tijekom siječnja i dijelom veljače, bile su intenzivnog karaktera. Nakon što su se učenici okušali u stvaranju, njihov se rad čitao po nekoliko puta, analizirao, prerađivao i uređivao. Ponekad je bilo potrebno pjesnički oblik, u kojem prevladavaju narativne tehnike, pretvoriti u proznu formu i obrnuto, u čemu se očitovala stručnost voditelja. U analizi, preradi i doradi sudjelovali su svi članovi međusobno se savjetujući. Iako je to bio dugotrajan i naporan proces, voditeljica ističe da mu je trebalo pristupiti vrlo oprezno. Najbolje je prvo upozoriti i skrenuti pozornost učenika na slaba mjesta literarnog ostvaraja kako bi sam dobio priliku pronaći bolje rješenje, a ne odmah krenuti u grubo ispravljanje rada. Isto tako, upozorava voditeljica, treba biti izrazito oprezan da voditelj svojim zrelim i racionalnim zahvatima ne upropasti draž dječjeg izražavanja. Kao što je istaknula Lj. Vojvodić, tu se ne radi o tome da „se dijete spontano prepusti samo sebi, jer ono ima potrebu da bude podržavano, ohrabrivano, kako bi se moglo slobodno razvijati“ (Vojvodić, 1972: 67).

Poučena iskustvom prof. K. Inhof upozorila je na vrlo ozbiljan problem današnjeg vremena vezan uz literarnu družinu. Naime postavila je pitanje kako se ona kao voditeljica literarne družine može boriti protiv medija, koji su gotovo zagospodarili životima mladih, i

⁵³ Neke teme preuzete i s internetske stranice „Priručnik za učenje i poučavanje“ (<http://pup.skole.hr/>) Agencije za odgoj i obrazovanje na kojoj učenici također mogu tražiti usmjerenje za stvaralaštvo.

⁵⁴ Npr. Nemir, Želio bih vam reći, Imam tako mnogo, a bez nje sve mi je to – ništa (Goethe), Je li ovaj naš svijet „najbolji od svih mogućih svjetova“, Trenutak koji odlučuje..., Novi primitivizam, Tko sam ja?, Život sa strancem, Doći će i vaših pet minuta, Čuvajte me prijatelja, neprijatelja ću se čuvati i sam!, Strah od smrti – strah od života, Carpe Diem!, Tko ništa ne zna, ništa ne voli, Da sam nepismen, Autobiografija, Balonom do..., Solidarnost pod svaku cijenu, Studirati – da, ali što?, Odmor mojih snova, Maska, Igra uloga itd.

njihovog utjecaja na učenikovo stvaralaštvo. Na županijskoj razini LiDraNa 2015., održanoj 6. veljače u SŠ Isidora Kršnjavog u Našicama, rad je njezine učenice bio diskvalificiran jer je bio objavljen na internetu prije smotre, a jasno u uputama za LiDraNo stoji da prijavljeni radovi ne smiju biti objavljeni, izvedeni ili nagrađivani prije smotre LiDraNo za 2014./2015. godinu⁵⁵. Iako je voditeljica svojim članovima nekoliko puta naglasila spomenuto pravilo, učenica ju nije obavijestila da je rad objavila na svom mrežnom profilu ne smatrajući to javnom objavom. Problem je, ističe voditeljica, što mladi danas mrežne stranice, upotrebljavajući ih svakodnevno za komunikaciju, ne doživljavaju kao nešto javno, već privatno. Također postavila je pitanje kako ona može kontrolirati i pratiti sve što se nalazi na internetu na kojem se podaci objavljuju nevjerojatnom brzinom u malom vremenskom razdoblju i kada ima puno zatvorenih grupa i privatnih profila na mrežnim stranicama kojima nema pristup.

Voditeljica K. Inhof skrenula je pažnju na još jedno pitanje vezano uz odnos literarnog stvaralaštva i interneta. S obzirom na to da inspiracija za samostalno djelo može biti neki motiv, stih ili rečenica koje je učenik pročitao ili čuo u pjesmi, video-zapisu, nečijoj objavi ili komentaru na internetu, radi li se o plagijatu i lažiranju? Gdje je danas u gotovo „on-line svijetu“ granica između preuzetog ili kopiranog i originalnog ili izvornog? S. Težak (1979: 112) ističe da u borbi protiv plagijata voditeljima najviše mogu pomoći sami učenici, s čime se slaže i voditeljica K. Inhof, te da je ključna komunikacija između voditelja i članova. Spomenuti je autor smatra da treba biti tolerantniji kada je riječ o prisvajanju motiva i ideje te dopustiti učenicima da pišu inspirirani idejama ili motivima nekih drugih pjesama, novela, romana i sl. jer mogu nastati vrijedni, kvalitetni literarni pokušaji. Na kraju krajeva, cilj literarne družine nije stvaranje novih književnika, već usvajanje jezične i književne kulture (Težak, 1979: 112, 115).

Osmišljeni plan i program rada literarne družine II. gimnazije u Osijeku stvara dojam da prevladava spontana i radna atmosfera koja potiče učenike na slobodno ponašanje. Učenici su nositelji aktivnosti, slobodno odlučuju o temi, sadržaju, obliku i stilu svoga rada, a voditeljica potiče i usmjerava stvaralački rad. Oni, uz pomoć voditeljice, analiziraju, istražuju te rješavaju probleme razvijajući stvaralačke sposobnosti. S obzirom na to da se rad literarne družine nije sustavno promatrao, već se o njemu saznalo iz razgovora s voditeljicom, rezultati rada družine (prilog 2.) otkrivaju koliko je njezin rad utjecao na stvaralaštvo njezinih članova. Osim na LiDraNu družina je sudjelovala i na manifestaciji „Goranovo proljeće 2015.“⁵⁶.

⁵⁵ Podaci o LiDraNu preuzeti sa službene internetske stranice Agencija za odgoj i obrazovanje: http://www.azoo.hr/index.php?option=com_sectionex&view=category&id=9&Itemid=118.

⁵⁶ Nakon što je pročitala radove svih članova, voditeljica je izabrala učenicu 4. razreda čijih je deset pjesama i pohvaljeno na manifestaciji zbog čega je bila i pozvana na svečanost u Lukovdolu održanu 21. ožujka 2015. godine.

6.2. Recitatorsko-dramske družine

Recitatorsko-dramske družine, što potvrđuju podaci iz tablica 2. i 3., najpopularnije su družine. U osnovnim ih je školama 2014./2015. godine bilo organizirano jedanaest (11) dok u srednjim školama devetnaest (19). Istraživanje prakse pokazalo je da su recitatorske družine kao samostalne skupine vrlo rijetka pojava. Učenici recitatori uglavnom su članovi dramskih družina ili dolaze iz redovne nastave po preporuci učitelja.

OŠ Vladimira Becića te Ekonomska i upravna škola pozitivan su primjer škola u kojima recitatorske družine postoje neovisno o dramskim. S obzirom na to da se recitatorska družina OŠ V. Becića pod vodstvom prof. Marije Kalić školske 2014./2015. godine nije službeno okupila te da su recitatori Ekonomske i upravne škole pod vodstvom prof. Marije Luc prestali s aktivnim radom nakon Gradske smotre dramsko-scenskog stvaralaštva LiDraNa održane 20. siječnja 2015. godine, što je bilo kasno za istraživanje⁵⁷, u ovom će poglavlju naglasak biti na dramskim družinama. Razgovor sa spomenutim voditeljicama otkrio je da su one upoznate s teorijom o radu recitatorske družine o čemu svjedoči i njihov godišnji plan i program te dnevnik rada. Redoslijed rada recitatorske družine OŠ V. Becića obično je sljedeći: govornoj obradi izabranog teksta slijede predvježbe, tj. ortoepske vježbe, nakon čega dolazi slušanje poezije te odabir i analiza teksta koji će se recitirati. Prof. M. Luc vodi svoju recitatorsku družinu na sličan način ističući kako je bitno da učenici sami izaberu tekst koji im se sviđa jer je to pokazatelj da su ga i doživjeli. Ona sa svojim recitatorima ne prelazi odmah na učenje izabranog teksta napamet, već ga oni naglas čitaju sve dok čitanjem ne pokažu da su razumjeli glavna obilježja predloška. To im, ističe voditeljica, pomaže u određivanju ritma i intonacije, pravilnom uzimanju daha, izražavanju osjećaja mekoćom ili grubošću itd.

Usprkos uspješnim recitatorskim družinama, kao što je već najavljeno, u nastavku rada analizirat će se rad dramskih družina. Među osnovnim školama to je literarno-scenska družina OŠ F. Krežme pod vodstvom prof. Ivane Rašić, a među srednjim školama to su dramske družine Graditeljsko-geodetske škole prof. i dramske pedagoginje Stele Macakanje-Baćić i Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije prof., dipl. knjižničarke i dramske pedagoginje Snježane Šulentić te literarno-dramska družina Strojarske tehničke škole pod vodstvom prof. Mirne Bence-Milić i Inge Čunović i recitatorsko-dramska družina Medicinske škole pod vodstvom prof. Mirte Faktor i Vesne Kasač. Analiza rada družina podijeljena je na osnovnu i srednje škole.

⁵⁷ Aktivno promatranje rada družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika u svrhu istraživanja počelo je tek krajem siječnja zbog čega se rad recitatorske družine Ekonomske i upravne škole istražio samo u razgovoru s voditeljicom prof. Marijom Luc.

6.2.1. Literarno-scenska družina OŠ Franje Krežme

Članovi literarno-scenske družine OŠ Franje Krežme pod vodstvom prof. Ivane Rašić u školskoj 2014./2015. godini bili su učenici od 5. do 7. razreda. Ukupno ih je bilo petnaestak (15). Sastanci družine održavali su se jednom tjedno, po potrebi i češće, i nisu imali vremensko ograničenje. Spomenuta se družina izdvaja u odnosu na sve ostale po tome što se njezin rad promatrao najduže (od 13. veljače do 12. lipnja 2015.), što je ona bila usmjerena samo na školski projekt „Rimska Mursa – prošlost koja nas i danas veže“ te što je autorica ovog rada aktivno sudjelovala u njegovom ostvarenju.

Projekt „Rimska Mursa“ (prilog 3.), u koji su bili uključeni svi učenici i učitelji škole, rezultat je želje i interesa učenika za povijesne sadržaje i izbor povijesti kao najomiljenijeg školskog predmeta. Dakle, preduvjet za slobodno i otvoreno ponašanje učenika bio je ostvaren pri samom odabiru projekta. Projekt je također rezultat suradnje s njihovom ljubljanskom školom prijateljem, OŠ Milana Šuštaršiča. Jedan je od ciljeva bio istražiti rimsku kulturu i potpunije upoznati povijest koja Osijek (Mursu) i Ljubljanu (Emonu) povezuje i danas.

Voditeljica I. Rašić veliku je odgovornost od početka rada na projektu prepustila članovima družine. Naime već su na prvom sastanku članovi, sjedeći u krugu, raspravljali i zapisivali svoje ideje vezane uz izvedbu projekta koje je voditeljica uvažavala. Svi su članovi bili aktivno uključeni u rad, poštivali su radnu disciplinu, a pohvala i odobrenje voditeljice i autorice rada samo su jačali želju u njima da uspiju u ostvarenju svojih zamisli. Osim toga članovi su pokazali prethodno znanje o rimskoj kulturi nabrajajući poznate rimske pjesnike, graditelje, careve, govornike, bogove itd. što je utjecalo na bogatstvo ideja i njihovu kreativnost.

Članovi se družine nisu opredijelili za klasičnu predstavu, već su odlučili cijelu školu pretvoriti u rimsko carstvo. Svaki je kat ugostio neke poznate rimske ličnosti. U prizemlju škole rimski su stražari, car i carica dočekali goste te su ih, zajedno s prof. I. Rašić, vodili kroz rimsko carstvo OŠ F. Krežme. Rimski graditelji, slikari, plesačice i pjesnici rasporedili su se po prvom i drugom katu škole. Na tim katovima bile su organizirane i poznate rimske igre, gozba te modna revija u čijem su programu gosti uživali. Na trećem je katu bio smješten Olimp s poznatim rimskim bogovima i boginjama. Većina je dramske družine bila zadužena za zadnji kat utjelovljujući rimska božanstva (prilog 4.), a voditeljica tog programa bila je autorica ovog rada. Ona je na početku pozdravila goste i zaželjela im dobrodošlicu te najavljivala bogove i boginje koji su se uz glazbenu podlogu predstavljali publici.

Uloge su članovi dobrovoljno birali te su prema njima sami stvarali dramski tekst, što Težak (1979: 197) naziva stvaralačkim radom na višoj razini. Osim toga sami su odlučivali i o

kostimima, položaju koji će zauzeti, rekvizitima i sl. Na organiziranim radionicama samostalno su izrađivali dijelove scenografije ili kostimografije (npr. simbole bogova kao koplje, munja, luk i strijela itd.) razvijajući stvaralačke sposobnosti. Tijekom čitaćih proba članovi družine međusobno su se savjetovali oko predstavljanja bogova. Svi su članovi jednako sudjelovali te nije postojala razlika među nadarenima, nenadarenima ili učenicima s posebnim potrebama. Učenik koji je utjelovio boga Amora čak je napisao i ljubavnu pjesmu da bi što vjernije prikazao svoj lik. Rimske su pjesnikinje na gozbi recitirale vlastite literarne uratke (prilog 5.).

Dramatizacija je teksta, dakle, otvorila prostor učeničkom stvaralaštvu što se vidjelo u tome što su članovi na svaki sastanak dolazili s novim idejama o tome kako na najbolji način utjeloviti svoj lik. Cijeli je proces priprema za projekt zapravo otkrivao elemente stvaralačkog rada: kreativnost, novost, bogatstvo ideja, istraživanje podataka o bogovima, sposobnost otkrivanja nedostataka radi njihova ispravljanja i originalnijeg rješavanja, sloboda, sposobnost razrade plana, njegove obrade i realizacije, samoodlučivanje.

Voditeljica I. Rašić, koja je vješto usmjeravala učenike u stvaralačkom radu, također je zaslužna za uspješnu dramsku izvedbu. Na njezinom se primjeru jasno vidi da je uloga voditelja u nesputanom stvaralaštvu družine uistinu velika. Neprestano unošenje stvaralačkih poticaja i održavanje kreativnog raspoloženja postizala je zadacima otkrivanja, asocijacijama, personaliziranjem pojava, improvizacijom, igrom uloga itd. Na taj način učenici su izabirali one aktivnosti koje zadovoljavaju njihove interese i potrebe, razmišljali, oslobađali maštu i stvaralački izraz, a prof. I. Rašić uglavnom je prihvaćala nove i neobične prijedloge članova. Na stvaralačku atmosferu unutar družine utjecao je i njihov međusobni odnos. Prof. I. Rašić svaki je sastanak započela u opuštenom razgovoru sa članovima družine. S jedne strane bila je njihov ravnopravni suradnik upuštajući se zajedno s njima u stvaralački rad, a s druge strane prijatelj. To ih je potaknulo da preuzimu organizaciju i vodstvo. V. Previšić (1987: 7) istaknuo je da su sloboda, samostalnost, motiviranost, otvorenost, neopterećenost formalnim pravilima, nametnutim načinima mišljenja, igra i dječje oduševljenje samo neki od uvjeta za prirodno i nesputano stvaralaštvo u školi, a dramska družina OŠ F. Krežme pravi je primjer istaknutog.

Kao što i piše u planu i programu rada družine (tablica 7.) rezultate rada vrjednovali su učitelji, učenici i gosti suradnici. Prof. I. Rašić pobrinula se pohvaliti svakog člana družine ističući najbolje trenutke njihove izvedbe, a gosti Slovenci bili su oduševljeni cijelim programom i gostoprimstvom. Dobre „ocjene“ i pozitivne kritike motivirale su članove družine na iznošenje pregršt ideja za sljedeću školsku godinu što se moglo čuti na zadnjem sastanku družine prije kraja školske godine. Literarno-scenska družina OŠ F. Krežme nastaviti će razvijati stvaralački dramski i literarni izraz.

Tablica 7. Plan rada literarno-scenske družine OŠ F. Krežme (2014./2015.)⁵⁸

Literarno-scenska družina
1. Ciklus (razred): 2.i 3.ciklus, 5.-8.razreda
2. Cilj: razvijanje govornog izražavanja i svladavanje osnovnih pravila scenskog ponašanja, dramskih postupaka i tehnika
<p>3. Obrazložnje cilja: dramska skupina namijenjena je učenicima s ciljem obogaćivanja iskustava:</p> <ul style="list-style-type: none"> • razvijanji društvene sposobnosti i vještine, kreativnost • jačati samopouzdanje u javnom nastupu • poticati učeničku maštu, kreativnost • osmisлити, uvježbati i prezentirati rad učenika dramske skupine
<p>4. Očekivani ishodi/postignuća: (Učenik će moći:)</p> <ul style="list-style-type: none"> • razvijati vještine javnog govorenja • kreirati i izražavati vlastite ideje (stvarati predstavu i osmišljavati scenografiju i koreografiju) • proučavati i uspoređivati te vrednovati dramske tekstove • vrednovati scenske izvedbe
<p>5. Način realizacije:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oblik: dijaloški, pojedinačni, rad u paru, skupinski • Sudionici: zainteresirani učenici predmetne nastave, učiteljica Ivana Rašić, studentica Kristina Kuhar • Načini učenja: igre, vježbe čitanja, vježbe uživljanja u uloge, pantomima, fizički teatar, teatar sjena, improvizacija dramskih situacija, nastupi učenika, gledanjem predstava u HNK-u i Dječjem kazalištu, sudjelovanjem u radionicama • Metode poučavanja: osim književnih i dramskih tekstova tu su i jezični sadržaji, govorne vježbe, vježbe pisanja (dramatizacija, opis lika, zamišljanje i opisivanje scenografije, kostimografije i slično), pantomima • Trajanje izvedbe: tijekom nastavne godine, 1 sata tjedno
6. Potrebni resursi/moguće teškoće: troškovi fotkopiranja, materijali za izradu kostima ili scene
7. Načini praćenja i provjere ishoda/postignuća: sudjelovanjem u obilježavanju važnih nadnevaka, u kulturnoumjetničkim događanjima Škole (Proslava Božića, Maskenbal, Dan škole), na smotri LiDraNo, u projektu <i>Rimska kultura i Prevencija ovisnosti</i>
8. Odgovorna osoba: učiteljica hrvatskoga jezika Ivana Rašić

⁵⁸ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ F. Krežme, str. 42.

6.2.2. Dramske družine u srednjim školama u Osijeku

Dramska družina Graditeljsko-geodetske škole školske je 2014./2015. godine brojala osam članova koji su se sastajali jednom tjedno, a pred nastup i češće. Njihova voditeljica, prof. Stela Macakanja-Baćić, dramska je pedagoginja već četrnaest godina. Stručno joj znanje omogućuje da pedagoškim radom razvija stvaralački dramski izraz članova svoje družine, ali i pomaže rješavati njihove probleme. Naime voditeljica je sklona problemskim predstavama kako bi istaknula probleme koje prepoznaje unutar svoje družine nastojeći djelovati i na širu publiku. Na primjer predstavom „Crni mačak“ (2011.)⁵⁹ upozorava na problem alkohola među mladima, predstavom „Megabajt“ (2014.)⁶⁰ na ovisnost o medijima, a predstavom „Bucka“ (2015.)⁶¹ na bulimiju i anoreksiju, odnosno opsjednutost mladih izgledom. „Bucka“ je predstava nastala na temelju spajanja različitih dijelova istoimene knjige slovenske autorice Janje Vidmar. S obzirom na to da je predstava rađena radi nastupa na smotri LiDraNo, čija prva razina počinje već u siječnju, te je priprema za predstavu trajala od rujna do prosinca 2014. godine, stvaralački je rad istražen u razgovoru s prof. S. Macakanjom-Baćić te promatranjem nekoliko proba i nastupa između Gradske i Županijske smotre održane 6. veljače 2015. godine.

Prof. Mirta Faktor voditeljica je recitatorsko-dramske družine Medicinske škole u Osijeku koja je 2014./2015. godine brojala desetak članova, uglavnom učenika viših razreda. Družina nije imala čvrsti termin održavanja sastanaka, već su se okupljali kako su im dopuštale školske obveze. Na sličan način kao i družini Graditeljsko-geodetske škole, i recitatorsko-dramskoj je družini Medicinske škole važna publika pred kojom izvode predstavu. Oni predstavama progovaraju na svoj način o problemima koji ih okružuju nastojeći se pritom uvijek dobro zabaviti. Školske su godine 2014./2015. zajednički osmislili predstavu „Ljudi u svijetu ne znaju što je recesija“ s ciljem iznošenja, na humorističan način, svoga viđenja politike i aktualnih problema u Hrvatskoj. Rad se družine istražio u razgovoru s nekoliko njezinih članova.

Literarno-dramska družina Strojarske tehničke škole pod vodstvom prof. Mirne Bence-Milić i Inge Čunović 2014./2015. godine okupila je devet članova. Rad se družine aktivno promatrao od 22. travnja do 15. lipnja 2015. godine. Tijekom tog je razdoblja nastala predstava za školsku priredbu i ispraćaj maturanata održane 29. lipnja 2015. godine. Na prijedlog iskusnih voditeljica družina je na šaljiv način osmislila scene iz srednjoškolskih dana prikazavši jedan uobičajeni sat razrednika i sat hrvatskog jezika. Družina nije imala čvrsti termin sastanaka, a

⁵⁹ Video-zapis predstave „Crni mačak“ (2011): <https://www.youtube.com/watch?v=OeO8JEj59sw>.

⁶⁰ Video-zapis predstave „Megabajt“ (2014): <https://www.youtube.com/watch?v=iEOv5JSyyqc>.

⁶¹ Video-zapis predstave „Bucka“ (2015): <https://www.youtube.com/watch?v=km2MFKJdtpM>.

ponekad su članovi izostali i s redovne nastave. Međutim problem rasporeda⁶² nije utjecao na stvaralački rad družine.

U dramskoj je družini Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije Ruđera Boškovića prof., dipl. knjižničarke i dramske pedagoginje Snježane Šulentić 2014./2015. godine bilo petnaestak članova koji su bili učenici od drugog do četvrtog razreda strukovne škole i gimnazije. Iako je organizacija rada i planiranje sastanaka u takvoj situaciji vrlo teška, voditeljica S. Šulentić ističe da je prednost u tome što učenici izgrađuju svoju ličnost opušteno stupajući u socijalne kontakte i odnose s ne samo pojedincima različitog uzrasta već i onima različitog životnog usmjerenja. Stečeno znanje i iskustvo kao dramska pedagoginja prenosi na svoje članove učeći ih upoznavanju sebe kao glumaca i svojih granica te oslobađanju straha od nastupa i publike. Rad je družine istražen aktivnim promatranjem nastanka predstave za školsku uskrсну priredbu (prilog 6.) u razdoblju od 12. ožujka do 26. ožujka 2015. godine te u razgovoru s voditeljicom.

Iako su navedene družine stvorile različite predstave, način im je rada vrlo sličan te su usmjerene prema istim ciljevima. Dramska družina Graditeljsko-geodetske škole teži razvijanju učeničkog kreativnog izraza te sudjelovanju svih sudionika družine⁶³ zbog čega voditeljica S. Macakanja-Baćić napominje da je svaka uloga u predstavi bitna bez obzira na količinu teksta jer ni malih uloga nema predstave. Družine Medicinske škole, Strojarske tehničke škole i Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije R. Boškovića⁶⁴ navedenom dodaju i razvijanje usmenog izražavanja i samopouzdanja u nastupu, suradnje, odgovornosti, kritičnosti te humanih uvjerenja. Nijedna dramska družina nije, kako ih nazivaju V. Dresto i A. Bosanac (2007: 22), „servis koji izbacuje predstave po narudžbi“, iako program rada organiziraju oko blagdana, kao na primjer družina Strojarske tehničke škole (tablica 8.). Članovi spomenute družine školske 2014./2015. godine nisu sudjelovali na natjecanjima, već su htjeli predstavama obilježiti školske priredbe i bili su motivirani nastupima pred prijateljima i profesorima.

Tablica 8. Program rada literarno-dramske družine
Strojarske tehničke škole (2014./2015.)⁶⁵

Naziv: Literarno-dramska družina Voditeljice: Mirna Bence-Milić, Inga Čunović
--

⁶² Više o problemima vezanima uz rad družina u poglavlju 3.4.

⁶³ Školski kurikulum 2014./2015. Graditeljsko-geodetske škole Osijek, str. 10.

⁶⁴ Školski kurikulum 2014./2015. Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije R. Boškovića, str. 21.

⁶⁵ Školski kurikulum 2014./2015. Strojarske tehničke škole, str. 41.

Sadržaj rada	Broj sati
1. Odabir učenika za svaki pojedinačni program	4
2. Dani kruha - odabir prigodnih tekstova	2
3. Božić i Nova godina - odabir tekstova - vježbanje - program	3 3 2
4. Valentinovo - odabir tekstova - pravljenje kutije za čestitke	3 5
5. Ispraćaj maturanata - pisanje scenarija za predstavu - čitaće probe - postavljenje predstave - vježbanje - generalna proba - program - uvježbavanje voditelja ceremonije	10 10 10 10 2 2 4
UKUPNO:	70

Iako se u školskim kurikulumima mogu pronaći planovi i programi istraženih družina, voditeljice ističu da su oni okvirni te da se pravi planovi i programi izrađuju zajedno s učenicima tijekom tekuće školske godine. Učenici su, na taj način, ravnopravni voditeljima te sudjeluju u rukovođenju rada.

Dramske pedagoginje S. Macakanja-Bačić i S. Šulentić ističu da se na početku školske godine trebaju pozvati stari članovi te organizirati audiciju kako bi se među prijavljenima odabrao određeni broj učenika s kojima će se sustavno raditi u tekućoj školskoj godini. Autorice V. Dresto i A. Bosanac napominju da „(a)ko se sve dobro pripremi, audicija može biti uzbudljiv događaj u školi, zanimljiv i onima koji je prođu, ali i dragocjeno iskustvo onima koji je ne zadovolje“ (Dresto i Bosanac, 2007: 16). Pridruživanjem novih članova starima nastaje dramska družina. U praksi organiziranje audicija ipak nije česta pojava.

Spomenute se dramske pedagoginje također slažu u tome da dramskoj izvedbi trebaju prethoditi scenske improvizacije i predvježbe kako bi voditelji upoznali učenikove sposobnosti što olakšava kasniju podjelu uloga. Neke od dramskih metoda kojima se one služe jesu: dramske igre upoznavanja, motivacije, povjerenja te ostale igre za uživljavanje u likove i bolje

razumijevanje njihovih odnosa, vježbe disanja, opuštanja i foniranja, scenskog pokreta itd. Različitim se metodama potiče učenikov stvaralački dramski izraz, spontanost, usredotočenost, snalaženje u prostoru, poštivanje govornih vrijednota i uporaba gesti i mimike.

Članovi su dramskih družina Medicinske škole, Strojarske tehničke škole te Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije R. Boškovića pokazali stvaralaštvo na višoj razini samostalno stvarajući dramski tekst (prilog 7. i prilog 8.). Iako je družina Graditeljsko-geodetske škole radila predstavu na temelju književnog predloška, to ne umanjuje njezinu vrijednost. Voditeljica S. Macakanja-Baćić uglavnom teži neverbalnim predstavama smatrajući da tekst opterećuje učenike. U njezinom je radu naglasak na ekspresijama lica i uporabi tijela. Iako je „Bucka“ verbalna predstava, lice, pokreti, ton glasa i udaljenost bili su u glavnoj ulozi što se naglašavalo igrom sjena (prilog 9.). Dinamika i ritam predstave stvorili su se različitim ekspresijama lica te sitnim izmjenama i pokretima tijela. Na taj su način članovi družine upoznivali svoje tijelo te razvijali originalnost i spontanost u pokretu i ponašanju, što su također obilježja stvaralaštva.

Iako je tekst za dramsku izvedbu svih družina nastao prije čitaćih proba, on nije bio konačan. Tijekom proba i uvježbavanja ubacivali su se novi te izmijenjivali i nadopunjavali stari dijelovi, mijenjao se redosljed izmjene glumaca, ubacivali su se novi glumci, mijenjale uloge i sl. Svi su članovi ravnopravno radili te tekst dopunili i usavršili prema svojim interesima. Podjela se uloga u družinama odvijala spontano. Članovi su ili sami birali ili su si međusobno dodjeljivali uloge nakon nekoliko čitanja, iako voditeljice ističu da otprilike znaju koja će uloga kome pripasti, no ne govore to otvoreno prepuštajući njima tu odluku.

Nakon podjele uloga, čitaćih proba te analize likova i atmosfere, dramski se tekst uvježbavao. Sve su se voditeljice složile u tome da članovi trebaju što prije naučiti svoj tekst napamet kako bi se oslobodili prikovanosti uz tekst koja ih sputava u potpunom uživljanju u lik. Voditeljica S. Macakanja-Baćić istaknula je da je improvizacija u njezinoj družini dopuštena tijekom stvaranja predstave, no kada se tekst konačno oblikuje, za nju nema mjesta. Ona smatra da učenici nisu glumci te da je nemoguće od njih tražiti da se snađu u situacijama koje se izmjene u trenutku. Osim toga za nju je bitna preciznost zbog čega treba što više vježbati kako bi članovi bili sigurni u sebe i svaki svoj pokret i riječ.

Literarno-dramska družina Strojarske tehničke škole osmislila je dva odvojena školska sata s različitim glumcima što je podijelilo družinu u dvije manje skupine. Skupine su odrađivale svoje probe jedno vrijeme odvojeno kako bi imale dovoljno vremena dobro provježbati tekst i analizirati likove. Kada su bili zajedno na probama, međusobno su se savjetovali oko izvedbe i bodrili. Uvijek je vladala pozitivna i opuštena atmosfera. Voditeljica M. Bence-Milić istaknula je da dramska družina pozitivno utječe na učenike. Naime u redovnoj nastavi neki su učenici bili

nepažljivi, neusredotočeni na rad, služili se mobitelom i sl., dok su na sastancima družine bili aktivni, surađivali su, bili koncentrirani i davali prijedloge vezane uz izvedbu teksta. Nakon nekog su vremena to ponašanje projicirali i na redovnu nastavu tijekom koje više ne ometaju, već ju prate. Nisu više voditeljicu promatrali kao autoritet, već kao suradnika i prijatelja. Sastanci su bili puni razgovora osobne prirode, šale i smijeha što je utjecalo i na njihovu slobodu, spontanost i stvaralaštvo. Slična je atmosfera vladala i u drugim istraženim družinama.

Stvaralačko su ponašanje družine pokazale i u izradi kostimografije i scenografije. S obzirom na to da škola ne daje veliku novčanu pomoć, družine samostalno izrađuju kostime, rekvizite i scenu ili ih pronalaze u svojoj okolini. Družina voditeljice S. Šulentić nije težila pretjeranoj scenografiji, no unijela je elemente plesa i glazbe u svoju predstavu. Glazba je imala veliku ulogu i u predstavama družine Graditeljsko-geodetske i Medicinske škole.

Dramske su družine uspješno izvele predstave što je potvrđeno smijehom i/ili pljeskom publike. Voditeljicine pohvale nisu izostale. Družina Graditeljsko-geodetske škole bila je pozvana i na državnu smotru LiDraNa 2015. godine što je, ističe prof. S. Macakanja-Baćić, učenicima velika nagrada za njihov trud i stvaralački rad. Važno je napomenuti da njihov rad, kao i rad družine Medicinske škole, nakon LiDraNa nije stao.

U istraženim se dramskim družinama ne potiče učeničko stvaralaštvo radi odgajanja budućih umjetnika, već radi razvijanja i unaprjeđivanja dramskih sposobnosti učenika i stvaralačkog dramskog izraza. One nude suradnju i prijateljstvo između voditelja družine i učenika, otvoreno, slobodno i samoupravljačko ponašanje učenika te su oslobođene od stereotipnog načina rada. Ti uvjeti pogoduju stvaralačkom radu koji se mogao prepoznati na svakom sastanku promatranih družina, ali i u razgovoru s voditeljicama. Članovi družina samostalno su istraživali i otkrivali, spontano predlagali originalne ideje i asocijacije, stvarali dramske tekstove, otkrivali nedostatke i nudili nova rješenja, improvizirali te uspješno izvodili svoje predstave izgrađivajući stvaralački dramski izraz i njegujući kulturu izražavanja.

6.3. Novinarske i radijske družine

6.3.1. Novinarske družine

U osječkim osnovnim i srednjim školama novinarske su družine, uz recitatorsko-dramske, najpopularnije. Od ukupno devetnaest (19) novinarskih družina, istraženo je šest (6)⁶⁶:

⁶⁶ Zapravo, riječ je o pet novinarskih i jednoj čitateljsko-novinarskoj družini. Čitateljsko-novinarska družina OŠ Frana Krste Frankopana uvrštena je u poglavlje o novinarskim družinama jer je ona primarno usmjerena na izradu

tri u osnovnim i tri u srednjim školama. Među osnovnim školama to su OŠ D. Cesarića pod vodstvom knjižničarke Snježane Laksar, OŠ F. K. Frankopana pod vodstvom knjižničarke Andree Katavić i OŠ Retfala pod vodstvom prof. Marinka Plazibata, dok se u srednjim školama istražio rad družina Isusovačke klasične gimnazije pod vodstvom prof. Vere Bilandžić, Medicinske škole pod vodstvom prof. Alte Pavin Banović i Ugostiteljsko-turističke škole pod vodstvom prof. Lucije Rebrine. S obzirom na to da je istraživanje rada družina započelo krajem siječnja i početkom veljače, većina je školskih listova već bila spremna za tiskanje⁶⁷ pa se proces izrade istražio u razgovoru s voditeljima, glavnim urednicima i novinarima. Izuzetak je novinarska družina Isusovačke klasične gimnazije čiji se rad istražio promatranjem.

6.3.1.1. Novinarske družine u osnovnim školama u Osijeku

Novinarska družina OŠ D. Cesarića školske je 2014./2015. godine brojila sedam članova od 5. do 8. razreda. Iako je za školski list mogao pisati tko je htio bez obzira na to je li član družine ili nije, interes drugih učenika nije postojao. Školska knjižničarka S. Laksar odgovorna je urednica lista „Mlado klasje“ osamnaest godina, a sam list ima tradiciju izdavanja dugih četrdeset godina. Na početku školske godine u čitateljsko-novinarsku družinu OŠ F. K. Frankopana prijavilo se 25 učenika od 5. do 8. razreda, no taj se broj smanjio, što zbog gubitka interesa, što zbog ostalih obaveza (natjecanja, treninzi i dr.). Družina pod vodstvom knjižničarke A. Katavić, voditeljice novinarske družine sa četverogodišnjim iskustvom, radila je na uređivanju i izdavanju školskog lista „Frangipani“. Prof. M. Plazibat voditelj je novinarske družine OŠ Retfala u kojoj je 2014./2015. godine sudjelovalo oko četiri stalna novinara. Družina već pet godina uređuje digitalni školski list „KBG“ koji je dostupan na posebnoj mrežnoj stranici⁶⁸ te se po tome razlikuje od prethodnih dviju spomenutih družina.

Kao što je vidljivo iz tablice 9., istražene su družine usmjerene prema istim ciljevima. One teže upoznavanju novinarskih vrsta, usavršavanju jezično-komunikacijskih sposobnosti govornog i pisanog jezika u novinarskom stilu te promicanju pismenog stvaralaštva. Načini realizacije ciljeva jesu individualni, skupinski te istraživački rad.

lista „Frangipani“ te održavanje mrežne stranice škole (Školski kurikulum 2014./2015. OŠ. F. K. Frankopana, str. 127–128.).

⁶⁷ Zbog vremenskih rokova LiDraNa.

⁶⁸ <http://nova.kbg-retfala.com/wp/>

Tablica 9. Ciljevi istraženih novinarskih družina osječkih osnovnih škola (2014./2015)

CILJEVI		
OŠ D. Cesarića ⁶⁹	OŠ F. K. Frankopana ⁷⁰	OŠ Retfala ⁷¹
<ul style="list-style-type: none"> - usavršavanje jezično-komunikacijskih sposobnosti pri govornoj i pisanoj uporabi jezika u novinarskom stilu - ovladavanje svim novinarskim vrstama izražavanja - usvajanje hrvatskoga jezičnog standarda 	<ul style="list-style-type: none"> - promicanje kreativnosti i pismenog stvaralaštva - izrada lista „Frangipani“, suradništvo na održavanju web stranice, ... 	<p>Pojedini učenici žele pisati o ljudima i pojavama oko sebe i objavljivati napisano u školskomu listu. Kako bi to mogli uspjeti, moraju svladati osnovna obilježja novinarstva. Cilj je poučiti zainteresirane učenike osnovnim obilježjima novinarskoga teksta te kako istražiti informacije i napisati tekst.</p>

Prema riječima voditeljice S. Laksar novinarska družina OŠ D. Cesarića ne organizira uobičajene sastanke jednom tjedno, već učenici šalju tekstove e-poštom smatrajući da nisu potrebni dodatni termini sastanaka jer novinari dovoljno vrijedno rade, istražuju i pišu tijekom tjedna ovisno o događajima koje prate, ali i njihovom slobodnom vremenu. Preostale su dvije družine sastanke organizirale, u pravilu, jednom tjedno. U OŠ F. K. Frankopana družina se okupljala petkom u prostorima knjižnice gdje se nalazi i jedna prostorija s računalom u kojoj su u bilo kojem trenutku novinari mogli neometano i bez vremenskog ograničenja pisati tekstove.

B. Primorac, M. Šimeg i A. Šojat (2010: 38) ističu da, kada je riječ o satnici novinarske družine, jedan sat tjedno stoji samo na papiru. Da je puno više sati (prekovremenog) rada potrebno da bi se izradio školski list, potvrđeno je i u praksi. Novinarska družina OŠ D. Cesarića jedini je primjer među istraženim osnovnim školama u kojoj cijela škola „diše“ za tiskanje školskog lista. Drugim riječima, iako je S. Laksar odgovorna urednica, list ima potporu oko 16 učitelja koji aktivno sudjeluju u radu družine. Profesorice hrvatskog jezika i informatike uvelike olakšavaju rad odgovornoj urednici obrađujući u okviru redovne nastave sadržaje koji pomažu učenicima da razviju vještine potrebne za rad na školskom listu (npr. novinske vrste, novinarski stil, oprema teksta, grafičko uređivanje fotografija i članaka itd.).

⁶⁹ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ D. Cesarića, str. 94–95.

⁷⁰ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ F. K. Frankopana, str. 128–129.

⁷¹ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ Retfala, str. 102.

U ostalim dvjema istraženim družinama najveću odgovornost imaju ipak voditelji, iako voditeljici novinara OŠ F. K. Frankopana u velikoj mjeri pomaže „osmaš“, tj. glavni urednik lista. On je primjer glavnog urednika kakav on i treba biti. Poznaje sve novinske vrste, zna pronaći i provjeriti podatke, odgovoran je i pouzdan novinar, poštuje vremenske rokove, pomaže voditeljici u opremanju i ispravljanju tekstova te piše tekstove koji nisu predani na vrijeme.

Izrada je školskog lista, ističu voditelji, dugotrajan proces koji zahtijeva puno truda, živaca, neprospavanih noći i prekovremenih sati što utječe i na njihov privatni život. Voditelj M. Plazibat ističe kako je prepušten sam sebi jer nema dovoljno zainteresiranih učenika ni učitelja koji bi mu pomogli. Učenici su usmjereni na druge aktivnosti, uglavnom sportske, a oni koji se i prijave u novinare, vrlo brzo odustanu. Nedostaju im ideje, a čak ni voditeljeve zamisli nema tko ostvariti. Uz nedostatak financijskih sredstava to su glavni razlozi zbog kojih je novinarska družina M. Plazibata prije pet godina s tiskanog prešla na digitalni školski list. Međutim i tada je bio prepušten sam sebi te samostalno učio kako urediti tu vrstu lista. Nedostatak je digitalnog lista, ističe voditelj, što se ne čita koliko tiskani jer učenici na internetu radije posjećuju druge stranice i društvene mreže. Voditelj zaključuje da učenici ipak više vole tiskane listove.

Kada je riječ o financijskim sredstvima, u prosjeku je za tiskanje jednog lista potrebno oko 10 000 kuna. S. Težak (1979: 161) istaknuo je da se isključivo prodajom školskih tiskanih listova mogu pokriti troškovi tiskanja u velikim školama i razvijenim sredinama, no u Osijeku to nije moguće. Školski se tiskani listovi prodaju učenicima određene škole po simboličnoj cijeni koja pomogne pri tiskanju (prilog 10.), no kao jedini izvor prihoda nije dovoljan. Prodaja djeluje na principu dobrovoljnosti, a školski list najčešće „reklamiraju“ sami učenici među svojim prijateljima. Prodaja po drugim školama nije zastupljena među istraženim družinama, već je uobičajenija praksa da voditelji družina različitih škola na natjecanjima ili privatno, na temelju dugogodišnjeg poznanstva ili prijateljstva, izmijene primjerke svojih listova. Financijska se pomoć u tiskanju školskog lista u Osijeku obično traži od sponzora, no i to predstavlja problem s obzirom na današnju krizu u Hrvatskoj. Upravo se zbog financijskih problema i gase mnogi školski listovi ili oni tiskani prelaze u digitalne koji se objavljuju na internetu.

Unatoč poteškoćama s kojima se susreću, sve su tri družine vrlo uspješne u izradi školskih listova o čemu svjedoči i sudjelovanje na državnoj razini LiDraNa. Zanimljivo je spomenuti da je školski list OŠ F. K. Frankopana na državnoj razini LiDraNa 2015. godine pohvaljen kao „najškolskiji“, tj. da je od izabranih tiskanih najprilagođeniji dizajnom, rubrikama i temama djeci osnovnoškolskog uzrasta i najbliži „idealu“ školskog lista. Međutim istražene družine nisu usmjerene samo na natjecanja, već stvaraju tijekom cijele školske godine pišući za mrežnu stranicu te prikupljajući materijale za idući broj lista. Na kraju se školske godine

novinari okupljaju te osvrću na rad družine. U OŠ F. K. Frankopana čitateljsko-novinarska družina organizirala je 2014./2015. godine i susrete na kojima su članovi čitali učenicima 1. i 2. razreda (prilog 11.), ali i dodjelu zahvalnica za sve članove koji su sudjelovali u radu.

Prije upuštanja u stvaralački rad članovi istraženih družina usvajaju teorijski dio o novinarstvu, novinskim vrstama i stilu. Zanimljivo je spomenuti da u OŠ F. K. Frankopana glavni urednik i iskusniji novinari drže predavanja i pomažu novim članovima da ovladaju osnovnim znanjima novinarske pismenosti. Nakon toga pregledavajući lokalni dnevni tisak i otkrivajući nedostatke i odlike tekstova primjenjuju usvojeno znanje. Stvaranje takve situacije, u kojoj učenici imaju glavnu ulogu, jedan je od uvjeta za razvijanje stvaralaštva u družinama.

Kada je riječ o stvaralačkom radu, istražene novinarske družine rade na vrlo sličan način. Kada se dogovori tema o kojoj će novinar pisati, započinje rad na tekstu. Teme se uglavnom nameću same po sebi jer novinari prate događaje vezane uz školu, a to često zahtijeva i rad na terenu. Osim obilježavanja blagdana, ističu se uspjesi učenika na natjecanjima, predstavljaju novi učenici i učitelji škole, pozdravljaju „prvašići“ i „osmaši“, opisuju priredbe, projekti, izleti i ekskurzije, istražuju teme zanimljive učenicima (priroda, životinje, zdravlje i sl.), izvještava se o događajima u gradu povezujući školu i društvo, pišu školski biseri itd. Drugim riječima, prikazuje se život škole u tekućoj školskoj godini. Poslovi se dijele da se zadovolje interesi i sposobnosti pojedinaca, ali i da se neki članovi ne optereće. Prije pisanja teksta slijedi priprema, prva faza stvaralaštva, tijekom koje novinari istražuju zadanu temu te promišljaju o njoj kako bi ju razumjeli. U suradnji s odgovornim urednikom odabiru novinsku vrstu te započinje faza produktivnih stvaralačkih misaonih procesa. Iako svaka novinska vrsta ima određena pravila po kojoj se piše, prostora za stvaralaštvo u novinarstvu itekako ima. Novinari samostalno istražuju podatke potrebne za pisanje novinskog teksta, pronalaze osobe koje imaju potrebne podatke te razgovaraju s njima. Oni razrađuju plan, obrađuju prikupljene podatke, razlučuju bitno od nebitnog te samostalno pišu vijesti, intervju, članke, reportaže ili komentare, ovisno o svojim sklonostima. Neki su članovi, prema svojim interesima, zaduženi uvijek za iste rubrike.

Bez obzira na to o kojoj je novinskoj vrsti riječ, prva se varijanta napisanog teksta čita po nekoliko puta, ispravlja, uređuje i doraduje te se šalje odgovornom uredniku na pregled s redaktorskog i lektorskog stajališta. Odgovorni urednik upućuje novinare na mjesta koja treba popraviti kako bi se oblikovala konačna varijanta teksta. Ipak, u praksi nije sve tako idealno. Ponekad se javljaju situacije u kojima novinari ne poštuju vremenska ograničenja te tekstove šalju u zadnji tren. U takvim trenucima nema vremena za vraćanje teksta novinaru, stoga ili odgovorni ili glavni urednik ispravlja i obrađuje tekstove za objavu te ih prilagođavaju stranici lista. Posljedica toga nezadovoljstvo je i narušavanje samopouzdanja mladih novinara koji u

objavljenom tekstu ne prepoznaju svoj rad, iako njihovo ime stoji ispod teksta. Poučena tim iskustvom voditeljica A. Katavić metodom nagrađivanja, npr. ocjenom odličan iz hrvatskog jezika ili prilikom za članove da podrže školski tiskani stil na LiDraNu, motivira svoje novinare te ih uči odgovornosti. Osim novinskih tekstova novinari istraženih družina pokazuju stvaralaštvo i u procesu fotografiranja, uređivanju fotografija ili ilustriranju. Rezultate stvaralačkog rada učenici objavljuju u školskim listovima ili na službenim mrežnim stranicama škole čime njihovi tekstovi postaju vidljivi te dobivaju značenje i vrijednost u okolini njihova rada. Primjeri stvaralačkog rada istraženih družina pri pisanju vijesti i intervju nalaze se u obliku priloga 12. i 13. u poglavlju 10.

Iako se svaki događaj može obraditi kao vijest, s malo mašte i ambicije od najbanalnijeg se događaja mogu stvoriti cijele reportaže, istraživanja ili komentari koji će čitatelju skrenuti pozornost na neki naizgled nevažan detalj, ali važan za događaj. Drugim riječima, učenici se imaju priliku baviti i istraživačkim novinarstvom razvijajući stvaralačke sposobnosti na višoj razini, što potvrđuju dva primjera novinarki OŠ F. K. Frankopana u Osijeku u prilogu 14.

U osnovnim školama odgovorni su urednici ujedno i grafički urednici lista. Iako ta uloga podrazumijeva dobro poznavanje zakonitosti grafičkog oblikovanja školskog lista, u taj se posao mogu uključiti i ostali novinari ovisno o njihovom uzrastu i sposobnostima. Pomoću različitih grafičkih elemenata obrađeni se tekstovi, fotografije i ilustracije pretvaraju u novinsku stranicu, a u tom području prilika za stvaralaštvo ima uistinu mnogo – osmisliti izgled naslovnice i zadnje stranice, odlučiti o tipu i veličini pisma za tijelo teksta, nadnaslove, naslove, autore teksta i potpise ispod fotografija, odabrati fotografije i ilustracije te ih smjestiti u prostor, odlučiti o izgledu i bojama nadnaslova, međunaslova i naslova itd. (Primorac i dr., 2010: 160–164, 191) (prilog 15.). Međutim praksa je potvrdila ono na što su upozorili B. Primorac, M. Šimeg i A. Šojat (2010: 28), a to je raširenost zablude da je učenike nemoguće osposobiti za novinarski posao te grafičko oblikovanje preuzimaju odgovorni urednici. U praksi bi učenike trebalo više poticati, usmjeravati i stavljati u povoljne situacije u kojima će moći razviti i iskoristiti svoje stvaralačke sposobnosti vezane uz grafičko oblikovanje lista.

Istraživanje rada triju osnovnoškolskih novinarskih družina u razgovoru i promatranjem pokazalo je da je moguće razvijati stvaralaštvo i u novinarskom izražavanju koliko se god ono smatralo formalnim i opterećeno pravilima. Voditelji su zadacima razvijali učenikovu radoznalost, osjetljivost za probleme, sposobnost odbacivanja nebitnih činjenica, odgajali ih za preuzimanje odgovornosti za rješavanje problema i njihovo povezivanje s poznatim kako bi se učenike potaknulo da budu otvorena duha prema novim iskustvima jer ih to bogati kao osobe. Zanimljivo je spomenuti da se u OŠ F. K. Frankopana među novinarima nalazi i učenik s

disleksijom i disgrafijom što ga nije sprječavalo da razvija stvaralaštvo u novinarskom radu. O njegovom uspjehu govori i činjenica da u školskom listu ima i vlastitu rubriku koju uređuje.

Mladi su novinari istraženih družina u školskoj 2014./2015. godini stekli i proširili teorijska znanja o novinarstvu, promatrali, istraživali, otkrivali, prikupljali podatke te ih obrađivali i objavljivali. Da bi proces stvaralačkog rada u osnovnim školama bio potpun, učenike treba više uključiti i u grafičko oblikovanje školskih listova u skladu s njihovim sposobnostima. Kvaliteta je stvaralačkog rada OŠ F. K. Frankopana i OŠ Retfala školske 2014./2015. godine prepoznata i na smotri LiDraNa te su družine nagrađene pozivom na državnu razinu održanu u Šibeniku u ožujku 2015. godine gdje su bili i pohvaljeni.

6.3.1.2. Novinarske družine u srednjim školama u Osijeku

U razgovoru s mladim novinarkama istražio se rad novinarskih družina Medicinske škole u Osijeku, pod vodstvom prof. Alte Pavin Banović, i Ugostiteljsko-turističke škole, pod vodstvom prof. Lucije Rebrine. S druge strane rad se novinarske družine Isusovačke klasične gimnazije istražio u razgovoru s voditeljicom Verom Bilandžić te promatranjem izrade lista.

Novinarski se rad istraženih srednjih škola razlikuje od osnovnih, čiji je rad opisan u prethodnom odjeljku, u tome što novinari srednjoškolskih družina preuzimaju veću inicijativu u izradi školskog lista i vođenju aktivnosti, što je u skladu s njihovim uzrastom i sposobnostima. Proces je stvaralačkog rada vrlo sličan. Izgled naslovnica školskih listova istraženih družina može se vidjeti u prilogu 16. u poglavlju 10.

Na početku su školske godine istražene novinarske družine postavile slične ciljeve kao i družine osnovnih škola. Tablica 10. primjer je dobro osmišljenog plana rada novinarske družine. U planu, osmišljenom sa stručnog i pedagoško-didaktičko-metodičkog stajališta, osim sadržaja usko vezanih uz novinarski rad, ističu se dobrovoljnost sudjelovanja, interesi učenika koji istražuju teme koje su im bliske te važnost korisnog i kreativnog provođenja slobodnog vremena u timskom radu pri čemu se razvijaju društvene vještine, odnosno vidljiv je teorijski okvir izvannastavnih aktivnosti čije su bitne postavke izložene u prvom dijelu ovog rada.

Tablica 10. Plan rada novinarske družine Ugostiteljsko-turističke škole u Osijeku (2014./2015.)⁷²

Naziv aktivnosti:	NOVINARSKA SKUPINA
Ciljevi aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> • Poticanje učeničkog novinarskog stvaralaštva • Praćenje i poticanje učenika posebnih sposobnosti, kreativnosti i sklonosti (pisanje, fotografija, grafički dizajn) • Stjecanje znanja i vještina u novinarstvu • Razvijanje kreativnosti, kritičkog stava, suradničkog odnosa, uočavanje problema • Njegovanje pisane riječi • Korisno provođenje slobodnog vremena u timskom radu i druženju
Namjena aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> • Praćenje događaja u školi i izvan nje i informiranje o njima • Učenički osvrti i razmišljanja o temama koje su im bliske • Kreativno provođenje slobodnog vremena učenika • Tiskanje školskog lista Cocktail
Nositelji aktivnosti:	Lucija Rebrina, prof.
Način realizacije aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> • Sudjelovanje je dobrovoljno (grupa okuplja učenike svih razreda prema njihovim interesima) • Motiviranje učenika koji imaju iskustvo novinarskog rada u osnovnoj školi, kao i svih onih koji žele sudjelovati u aktivnosti • Aktivnost se provodi izvan nastave u prostorima škole • Izbor uredništva i glavnog urednika koji u suradnji s voditeljem donose plan i program rada
Vremenik aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> • Tijekom nastavne godine po dogovoru • Komunikacija se odvija i internetskom poštom
Detaljan troškovnik aktivnosti:	Detaljan bit će razrađen sukladno projektima i naknadno prikazan.
Vrednovanje aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> • Provođenje ankete o kvaliteti rada novinarske grupe i njezinih uradaka među učenicima, profesorima i članovima grupe (informativnost, zanimljivost, grafičko oblikovanje) i primjena rezultata pri donošenju plana rada za sljedeće razdoblje • Pohvala voditeljice zaslužnim učenicima • Rezultati na Lidranu

Osim ciljeva tijekom se stvaralačkog oblikovanja novinarskih tekstova također ne razlikuje uspoređujući novinarske družine osnovnih i srednjih škola. Povoljnu situaciju za stvaralaštvo stvaraju voditelji družina koji odgajaju sposobne rukovoditelje i vješte organizatore te

⁷² Školski kurikulum 2014./2015. Ugostiteljsko-turističke škole u Osijeku, str. 24.

novinarima omogućuju samostalan rad. Nakon predavanja o osnovama novinarstva započinje faza pripreme za stvaralački rad. Prati se život u i izvan škole, prikupljaju potrebni podaci te piše novinarski tekst koji se objavljuje ili u školskom listu ili na službenoj stranici škole. Osim ozbiljnih dijelova školski list sadrži i zabavne stranice koje su pisane ležernije, ne poštuju se strogo novinarske zakonitosti (Primorac i dr., 2010: 140), što je također prostor za stvaralaštvo učenika. Novinari su srednjih škola posebno zainteresirani za pisanje samostalnih novinarskih radova istražujući aktualne probleme koje nalaze oko sebe. Na primjer maturantica Medicinske škole napisala je samostalni novinarski rad o aktualnom problemu današnjice, a to su neiskorišteni kapaciteti Slavonije i Baranje te sve veće iseljavanje mladih iz Hrvatske (prilog 17.), a novinarka Ugostiteljsko-turističke škole istražila je mogućnosti koje pruža Europska unija kojih mnogi i dan danas nisu svjesni (prilog 18.).

U nastavku iznijet će se ukratko iskustva o radu novinarske družine Isusovačke klasične gimnazije čiji se rad istražio metodom promatranja, a iz onoga što se saznalo u razgovoru, preostale dvije istražene družine srednjih škola rade na vrlo sličan način.

Novinarska družina Isusovačke klasične gimnazije u školskoj je 2014./2015. godini imala četrnaest članova – učenike od 1. do 4. razreda. Novinari, grafički urednici i fotografi radili su na šesnaestom po redu školskom listu koji nosi naziv „Semper magis“. Spomenuti je školski list primjer vrlo uspješnog crno-bijelog lista s učeničkim novinarskim tekstovima čija je kvaliteta prepoznata i na državnoj razini LiDraNa 2015. godine.

Nakon što su voditeljica i novinari zajednički osmislili sadržaj školskog lista 2014./2015. i izradili global⁷³ „Semper magisa“, članovi su započeli stvarati list, uz, naravno, nadzor i pomoć prof. V. Bilandžić. Osim što su samostalno istraživali i pisali ozbiljne tekstove te fotografirali, novinari su uređivali i zabavne stranice školskih bisera i tzv. Tamarinog kutka koje su pisane ležernije (prilog 19.). Također samostalno su grafički oblikovali školski list na računalima u prostorima škole. Time se područje stvaralaštva u družini proširilo jer više nije bilo samo usmjereno na stvaralaštvo u novinarskom izražavanju, već i na osmišljavanje dizajna i izgleda školskog lista. Gotovo svaki grafički element na stranici školskog lista otvara mogućnost za stvaralački rad, a on, ističe voditeljica V. Bilandžić, mora biti povezan s tekstem, stoga grafičko oblikovanje školskog lista zahtijeva istraživanje i otkrivanje različitih mogućnosti oblikovanja

⁷³ Global je „nacrtan izgled svih stranica u listu prije grafičkog oblikovanja. Može se crtati rukom ili na računalu i biti povezan u cjelinu pa će se doimati kao list u malom (...) U globalu je točan raspored svih priloga. Na svaku stranicu razmještaju se i crtaju tri osnovna elementa: tekst, oprema teksta (naslov, nadnaslov, podnaslov) i fotografije i ilustracije. U global se upisuju i druge pojedinosti o kojima će biti riječi, a koje olakšavaju snalaženje među dokumentima“ (Primorac i dr., 2010: 167).

pojedinih sastavnica te poigravanje i isprobavanje čime do izražaja dolaze stvaralačke sposobnosti pojedinaca.

Suradnički i prijateljski odnos između voditeljice V. Bilandžić i članova družine, visoki stupanj samostalnosti i slobode novinara te podjela poslova u družini potaknuli su stvaralački rad. On je u istraženim srednjim školama bio na višoj razini, nego u osnovnim školama, jer je uz pisanje novinarskih vrsta o istraženim temama obuhvaćao i grafičko oblikovanje lista koje donosi pregršt mogućnosti za razvoj stvaralačkih sposobnosti.

6.3.2. Radijske družine

Istraživanjem se školskih kurikuluma 2014./2015. osječkih osnovnih i srednjih škola pokazalo da su radijske družine najmanje zastupljene među družinama vezanim uz nastavu hrvatskog jezika. Navedene školske godine u osječkim osnovnim školama nije samostalno djelovala nijedna radijska družina⁷⁴ dok ih je u srednjim školama bilo dvije⁷⁵. Popularnost je radijskih družina sve manja zbog, s jedne strane, nedostatka učitelja ili učenika „entuzijasta“ koji će preuzeti sav rad na sebe, a s druge strane zbog tehničkih razloga, tj. nedostatka primjerene opreme (snimača, mikrofona i sl.) i složenog procesa montaže radijske emisije. Prof. M. Pilj Tomić također napominje da radio kao medij nije popularan među mladima zbog čega ih radijska družina ne privlači toliko kao ostale vrste vezane uz nastavu hrvatskog jezika. Rad se radijskih družina II. gimnazije Osijek i Medicinske škole Osijek istražio u razgovoru s voditeljicama i mladim novinarima.

Iako je prethodno dvadesetak godina vodila dramsku družinu, prof. Mirjana Bogdanović voditeljica je radijske družine osječke II. gimnazije pet godina. Godine 2014./2015. družinu su činile aktivne četiri članice, tri učenice prvih razreda i jedna maturantica. Učenica 4. razreda bila je članicom družine sve četiri godine, a ljubav prema novinarskom radu i snimanju radijskih emisija donijela je iz osnovne škole gdje je dobila teorijsku podlogu. Praktični rad proširila je na tečaju na kojem je naučila i o tehnikama montaže. Vrijedno iskustvo pomoglo joj je u poučavanju mlađih članica družine o radu u radijskoj družini. U početku je družina održavala sastanke jednom tjedno, no kada je započeo rad na snimanju radio emisije družina se okupljala

⁷⁴ Samostalno jer su se u nekim osnovnim školama u okviru novinarske družine stvarale i radijske emisije. Na primjer u OŠ Mladost, prema Školskom kurikulumu 2014./2015. (str. 32.), jedan od načina praćenja rada i provjere ishoda učenja su izrada školskih novina i stvaranje radijske emisije.

⁷⁵ Vidi tablicu 2. i 3. u poglavlju 5.

po potrebi. Osim LiDraNa družina je kraćim emisijama preko školskog razglasa obilježila i Božić, Valentinovo, ispraćaj maturanata i druge događaje bitne za život škole.

Radijska je družina Medicinske škole Osijek, pod vodstvom prof. Marine Pilj Tomić, 2014./2015. godine okupila dva člana: snimateljicu i montažera. Voditeljica je družine istaknula kako ju je iskustvo naučilo da radijska družina postoji za učenike te da se ne treba nametati kao voditelj, već usmjeravati i ravnopravno sudjelovati. Učenici su puni ideja i ne treba ih sputavati u stvaralaštvu. Sada već desetak godina uspješno vodi radijsku družinu sama ulažući u svoje profesionalno usavršavanje. Sudjelovanje na državnoj razini LiDraNa 2015. godine družini Medicinske škole Osijek bila je nagrada za marljiv rad. Radijska družina nije bila samo usmjerena na natjecanja već i na školu i izvan nje. Prof. M. Pilj Tomić radijsku je emisiju čak pustila i na roditeljskom sastanku kako bi roditelje potaknula na razmišljanje o strahu od ispitivanja koje je prisutno među njihovom djecom, što je bila tema emisije 2014./2015. Osim toga emisija je puštena i u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek u sklopu programa „Noć knjige“. Radijska družina nije imala čvrst raspored sastanaka, već se sastajala prema potrebama i mogućnostima članova u prostorima škole i izvan nje.

Velikih razlika u radu dviju radijskih družina nije bilo. Ciljevi kojima su obje družine težile jesu: upoznavanje razvoja i povijesti radija, rodova, vrsta i radijskih izražajnih sredstava, ovladavanje snimanjem i montiranjem radijske emisije, razvijanje sposobnosti izražajnog čitanja i govorenja, razvijanje stvaralačkog rada učenika kroz obrađivanje tema vezanih uz život škole, stvaranje pozitivnog ozračja kroz timski rad te predstavljanje rezultata vlastita rada, znanja i vještina⁷⁶. Za obje su družine, prema planu i programu, jedan od načina vrjednovanja rada pohvale i priznanja na smotri LidraNo koje, ističu voditeljice, uvijek utječu na napredak družine, ali i njezinu motivaciju za stvaralačkim radom.

Tablica 11. Plan rada radijske družine Medicinske škole Osijek (2014./2015.)⁷⁷

Nastavnik/ca:	MARINA PILJ TOMIĆ, PROF.
Cilj	☐ razvijati kreativnost kroz obrađivanje tema vezanih uz život škole ☐ pozitivnom psihologijom, kroz timski rad, postići pozitivno ozračje ☐ promicati ugled škole

⁷⁶ Školski kurikulum 2014./2015. II. gimnazije Osijek, str. 47., Školski kurikulum 2014./2015. Medicinske škole Osijek, str. 41.

⁷⁷ Školski kurikulum 2014./2015. Medicinske škole Osijek, str. 41.

	☐ predstaviti rezultate rada, znanja, vještina, sposobnosti i kompetencija učenika na određenome području
Zadaci	☐ planirati sastanke ☐ podijeliti zaduženja po interesima ☐ prikupiti i razraditi ideje za temu radijske emisije ☐ ovladati korištenjem tehničkih pomagala za snimanje radijske emisije ☐ naučiti raditi u kompjuterskom programu Semplitude 7 za montiranje radijske emisije ☐ naučiti pravila radijskog izraza i ovladati zahtjevnijim formama
Sadržaji	☐ plan i program Družine ☐ literatura o radu na stvaranju radijskih emisija ☐ terenski rad ☐ teorijska predavanja o mediju ☐ snimanje, montiranje i prezentacija
Oblici i metode rada	☐ projektni rad s učenicima podrazumijeva; prikupljanje i razradu ideja za radijsku emisiju; odabir sudionik; planiranje vremenika sastanaka i podjelu radnih zadataka
Potrebni resursi	☐ materijalne i tehničke mogućnosti su dostatne ☐ radijska emisija snima se i monira u informatičkoj učionici škole
Vrijeme	Sudionici se sastaju u školskim prostorima jednom tjedno prema dogovoru
Sudionici	☐ snimatelj i urednik/ca emisije ☐ u radijskoj emisiji također sudjeluju učenici naše škole koje radijska družina intervjuiira u okviru teme radijske emisije
Način vrednovanja	☐ pohvale, priznanja i napredovanje po razinama smotre LiDraNo koji se održava prema vremeniku za svaku školsku godinu: - siječanj: općinska razina; - veljača: županijska razina i - ožujak: državna razina
Ishodi	☐ radijska emisija ☐ promocija emisije u Školi ☐ sudjelovanje na Lidranu

Realizacija ciljeva istraženih družina započela je pripremom za stvaralački rad. Nakon što su usvojili osnovne pojmove i upoznali teorijsku pozadinu stvaranja radijske emisije, članovi družine II. gimnazije metodičkim su postupkom oluje ideja predlagali teme emisije. Bili su slobodni, originalni i duhoviti. S druge strane družina je Medicinske škole 2014./2015. godine „naslijedila“ temu od prethodnih generacija radijskih družina prof. M. Pilj Tomić. Tema je obrađena na nov i originalan način bez obzira na to što je ponovljena, što je i obilježje stvaralačkog rada.

Obje družine pri izboru teme uvijek teže aktualnom i zanimljivom. Radijska je družina II. gimnazije tako 2014./2015. godine snimila emisiju „S njim je teško, bez njega još teže“ nastojeći odgovoriti na pitanje jesu li mobiteli mladima pomagalo ili odmagalo s obzirom na to da mnogi ne mogu zamisliti život bez tog medija. S druge strane družina Medicinske škole obradila je temu straha od javnog nastupa u radijskoj emisiji „Nemojte mene“ (2014./2015.) ne dotičući se samo nastupa na pozornici, već javnog nastupa bilo kojeg tipa kao na primjer usmenog odgovaranja ili izlaganja u školi, intervju a i sl.

Stvaralačkim razmišljanjem, uspoređivanjem i pretpostavljanjem smišljali su se načini kako bi se temi prišlo na jedan nov način. Prof. M. Pilj Tomić istaknula je kako joj je najdraži metodički postupak oluje ideje jer učenici lako i kreativno nabrajaju pojmove od kojih nastane vrijedan stvaralački rezultat. Družine su stvarale strukturu radijske emisije smišljajući izjavne i upitne rečenice te razmišljajući o sudionicima ankete i intervju a. Nakon stvaralačkog rada na oblikovanju kostura teksta radijske emisije, započeli su dogovori te raspodjela zadataka i zaduženja prema učenikovim interesima, tj. razradio se plan rada. Voditeljica M. Bogdanović istaknula je da članovima treba dati slobodu i odgovornost u biranju zadataka jer samo tada istinski razvijaju stvaralački novinarski izraz. U radijskoj je družini II. gimnazije svaka članica bila zadužena za prikupljanje podataka anketom pokrivajući različite razrede u školi. Iako obje družine imaju dostatne materijalne i tehničke mogućnosti za snimanje radijske emisije, novinarka II. gimnazije istaknula je da nedostaje primjeren prostor za snimanje. Snimati je teško za vrijeme školskih odmora zbog buke i šumova, zbog čega ponekad sudionike ankete ispituju za vrijeme nastave, a i kada školski odmori ne traju zidovi škole negativno utječu na ozvučenje. Prof. je M. Pilj Tomić također upozorila da je prikupljanje podataka složen proces jer novinari prije ispitivanja trebaju poučiti ispitanike o zakonitostima radijske emisije kako bi svojim dužim i razrađenim odgovorima uistinu pomogli družini.

Nakon samostalnog istraživačkog rada na prikupljanju podataka, članovi su družine zajedničkim radom preslušavali i komentirali snimljeno, otkrivali nedostatke i ispravljali ih, slagali i rezali dijelove emisije, ubacivali glazbu, tj. montirali radijsku emisiju. Iako se koraci

snimanja emisije mogu nabrojati u jednoj rečenici, obje se družine slažu da je to dugotrajan i naporan posao koji zbliži voditelja i članove. Prof. M. Pilj Tomić istaknula je da članovi njezine družine budu najtužniji kada dođe do zadnje faze stvaralačkog procesa, tj. objave radijske emisije, jer tada prestaju njihove obveze i spontano stvaranje što je pokazatelj velike učeničke motivacije za stvaralačkim radom.

Kratki je prikaz stvaralačkog rada pokazao da su družine II. gimnazije Osijek i Medicinske škole Osijek pozitivni primjeri stvaralaštva radijskih družina. Voditeljice su znale potaknuti učenike na stvaralaštvo iz čega je proizašao originalan rezultat. Potrebno je osloboditi se straha od radija i procesa montaže da bi se potencijali radijskih družina počeli razvijati u osječkim osnovnim i srednjim školama.

6.4. Filmske družine

Prema istraživanju školskih kurikulumata osnovnih i srednjih škola u Osijeku u školskoj je 2014./2015. godini djelovalo ukupno pet filmskih družina, tri u osnovnim i dvije u srednjim školama. Prema očekivanjima broj je filmskih družina manji u odnosu na ostale družine vezane uz nastavu hrvatskog jezika zbog nedostatka tehničke opreme u školama i financijskih sredstava. Bez obzira na mali broj, rad i uloga filmskih družina na području Osijeka uspješno razvija stvaralaštvo učenika o čemu svjedoče nagrađivani i pohvaljeni filmski ostvaraji.

A. Ivanek (1974: 284) ističe da izvannastavne aktivnosti svojim posebnim oblicima i načinom rada u školu unose elemente samoupravljanja i učenikovo stvaralaštvo korisnog i proizvodnog rada, što posebno potvrđuju istražene filmske družine koje su u potpunosti pod vodstvom njezinih članova. Rad se filmske družine OŠ Franje Krežme istražio u razgovoru s njezinim voditeljem Lukom Pejićem, rad filmske družine Medicinske škole Osijek, pod nazivom „Almodovarci“, u razgovoru s režiserom, učenikom 4. razreda, a rad družine OŠ Tina Ujevića u razgovoru s voditeljicom prof. Slavicom Šakić Matić, filmašima i aktivnim promatranjem završne faze snimanja mjuzikla u lipnju 2015. godine.

Istražene filmske družine rade na vrlo sličan način što se vidi iz njihovih planova rada prikazanih u tablicama 12., 13. i 14.

Tablica 12. Plan rada filmske družine OŠ F. Krežme (2014./2015.)⁷⁸

1. Ciklus (razred): 6.-8. razreda	FILMSKA SKUPINA
2. Cilj: Osposobiti učenike za izradu kratkometražnih video materijala u filmskoj skupini	
3. Obrazloženje cilja (povezan s potrebama, interesima učenika i vrijednostima ŠK): Kroz kreativne i motivirajuće aktivnosti učenici će biti upoznati sa svim stapkama produkcijskog procesa; od izrade scenarija, snimanja, kadriranja, do montaže video uradaka.	
4. Očekivani ishodi/postignuća:	
<ul style="list-style-type: none"> • Učenici će razviti sposobnost izrade filmskog scenarija i kadriranja • Polaznici filmske skupine bit će sposobni samostalno koristiti video kamere i drugu filmsku opremu • Učenici će razviti kreativne sposobnosti i tehnička znanja potrebna za rad na kratkometražnom amaterskom filmu 	
5. Način realizacije:	
<ul style="list-style-type: none"> • Oblik: INA • Sudionici: Učenici, učitelj • Način učenja (Što rade učenici?): Gledanje i analiza odabranih video materijala, praktični rad s kamerom i drugom filmskom opremom, izrada scenarija, gluma, sudjelovanje u diskusijama u filmu i filmskoj kulturi, izvanučioničke aktivnosti i terenska snimanja • Metode poučavanja (Što rade učitelji?): Priprema audio-vizualnih materijala te filmske opreme, prezentacija osobnih iskustava s video produkcijom, usmjeravanje i motivacija učenika. • Trajanje izvedbe: Cijela školska godina 	
6. Potrebni resursi/moguće teškoće: Računalo, projektor, platno, kamera, stativ, mikrofoni, program za video montažu, različiti video materijali, blokovi i flomasteri za crtanje.	
7. Način praćenja i provjere ishoda/postignuća: Odgovorna osoba vodi bilješke o učeničkim aktivnostima, potiče sudionike radionice na sudjelovanje u izradi kratkometražnih filmova, šalje uratke na prigodne filmske festivale i revije za djecu i mlade.	
Odgovorna osoba: učitelj povijesti	

Tablica 13. Plan rada filmske družine OŠ T. Ujevića (2014./2015.)⁷⁹

Naziv aktivnosti	MALI FILMAŠI
-------------------------	--------------

⁷⁸ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ Franje Krežme, str. 43.

⁷⁹ Školski kurikulum 2014./2015. OŠ T. Ujevića, str. 19.

Kurikulsko područje	jezično-komunikacijsko, umjetničko, osobni i socijalni razvoj, tehničko i informatičko
Ciklus	III. ciklus (7. i 8. razred)
Cilj	potaknuti učenike na govorno i scensko izražavanje, razvijanje vrjednota govornog jezika, rad na gestama i mimici, poticanje učeničke mašte i kreativnost te razvijanje samopouzdanja
Obrazloženje cilja	poticati interes za filmsku umjetnost, promicati sve filmske vrste, razvijati ljubav prema scenskom djelu, stvaralačke sposobnosti i logičko mišljenje, naučiti učenike korištenju fotoaparata i videokamere, snimiti film te učenje animacije i uporaba glasa kao izražajnog sredstva
Očekivani ishodi/postignuća	učenici će moći samostalno koristiti kameru i snimiti film
Oblik	izvannastavna aktivnost
Sudionici	učenici, učitelji
Načini učenja	korištenje različitih tehnika snimanja, snimanje i montaža filma, stvaranje filma, rad s učenicima u učionici, snimanje na terenu, obrada materijala u učionici
Metode poučavanja	pripremanje recitacija, scenskih izvedbi, izrada scene, individualni rad, rad u paru, rad u skupini, snimanje filma, izrada i osmišljavanje kostima
Trajanje izvedbe	tijekom školske godine 2014./2015.
Potrebe	računala, videokamera, fotoaparat, materijal za scenu i kostime
Načini praćenja i provjeravanje ishoda	sudjelovanje i postignuća na smotrama i festivalima, praćenje učenika u stvaranju i realizaciji filma
Odgovorna osoba	Slavica Šakić Matić

Tablica 14. Plan rada filmske družine Medicinske škole u Osijeku (2014./2015.)⁸⁰

Nastavnik/ca:	ĐURĐICA RADIĆ, PROF.
Cilj	- upoznavanje s osnovnim pojmovima iz medijske kulture i time širenje medijske pismenosti - izrada filma za natjecanje - promicati ugled škole kroz medije
	- gledati i analizirati filmove, izraditi plan rada – vlastiti uradak - proučavati teorijske spoznaje o kameri, vrstama filmova i montaži

⁸⁰ Školski kurikulum 2014./2015. Medicinske škole u Osijeku, str. 40.

Zadaci	- snimati – probno i pravo - pregledavati i analizirati materijale, odabirati kadrove; montaža; glazba; završni rad
Sadržaji	- plan i program djelovanja - izrada filma – igrani, dokumentarni - teorijska predavanja – medij
Oblici i metode rada	- individualni, skupni, timski, analiza, kritičko promatranje, oluja ideja, rad u paru, razgovor, postizanje dogovora
Potrebni resursi	- montaža 800 kn - mini DV (5 komada) - CD (10 komada) - DVD (10 komada)
Vrijeme	- petak (13:00h) nastavljati redovito se okupljati - vikendima: snimanje, pregled, montaža i glazba
Sudionici	- učenici, profesori, djelatnici škole - SKIG – Studio kreativnih ideja Gunja - video klub – Mursa
Način vrednovanja	- Samoanaliza - Revija mladih Karlovac - Razne udruge - Smotra hrvatskog školskog filma
Ishodi	- svijest o važnosti medija u životu mladih podići na višu razinu, - poboljšane motoričke sposobnosti - ovladavana tehnika manipuliranja suvremenim tehnologijama - sudjelovanje na smotri LiDraNo - sudjelovanje na manifestacijama koje promoviraju filmove mladih

Glavni su ciljevi triju filmskih družina upoznati učenike s produkcijskim procesom i osposobiti ih za izradu filmova. Filmska je družina OŠ F. Krežme rad usmjerila na izradu kratkometražnih filmova, filmska družina Medicinske škole uglavnom snimala dokumentarne filmove sudjelujući u projektima te na festivalima i revijama, dok je družina OŠ T. Ujevića 2014./2015. snimala mjuzikl. Među ishodima rada filmske družine „Almodovarci“ ističe se jačanje svijesti o važnosti medija u životu mladih te razvijanje motoričkih sposobnosti. Bitno je postaviti ciljeve na početku rada jer su dobar plan i program bitni čimbenici uspješnosti družine. Slijedeći planove istraženih filmskih družina, atmosfera se za razvoj stvaralačkih sposobnosti učenika može stvoriti.

L. Pejić bio je voditelj filmske družine samo tri godine⁸¹, no filmom se bavi puno duže. Naime član je udruge Novi Film⁸² koja je počela s radom krajem 2009. godine u Osijeku. Osim što se bavi snimanjem kratkometražnih igranih i dokumentarnih filmova, Udruga organizira i

⁸¹ Filmska družina OŠ F. Krežme bila je pod vodstvom Luke Pejića, učitelja povijesti, od 2012. do 2015. godine. U školskoj je 2014./2015. godini učitelj postao asistent na Odsjeku za povijest na Filozofskom fakultetu u Osijeku te je rad družine stao u sredini školske godine.

⁸² Za više pročitati na: <http://novifilm.blogspot.com/>.

različite pedagoško-filmske radionice namijenjene djeci, filmske projekcije i predstavlja filmske publikacije. Osnivači su udruge braća Krešimir i Luka Pejić koji se snimanjem filmova bave od 2004. godine, a sudjelovali su na brojnim međunarodnim filmskim festivalima i revijama na kojima su bili i nagrađivani. Učitelj L. Pejić svoje je znanje prenosio učenicima koji su pokazali poseban interes za filmsku umjetnost. Družina je 2014./2015. okupljala učenike od 6. do 8. razreda, a sastanci su se u početku održavali jednom tjedno, a u vrijeme snimanja i češće.

Voditelj filmske družine OŠ F. Krežme potvrđuje ono što je S. Težak istaknuo još 1979. godine u svojoj knjizi *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine*, a to je da organiziranje konkretno filmske družine ovisi o „učitelju-entuzijastu“ koji je spreman preuzeti na sebe organizaciju i provođenje rada. Kao što je objašnjeno u teorijskom dijelu rada, u poglavlju 3.3.5., filmsku družinu ne može voditi onaj tko ne zna ništa ili zna vrlo malo o filmu. S obzirom na to da se aktivno bavi filmom već dugi niz godina te je upoznat s teorijom i praksom filmske umjetnosti, cilj je voditelju bio proširiti učenicima horizonte o filmskoj kulturi te ih uvesti u svijet snimanja filma koji je, ističe, zahtjevan, ali zabavan posao.

Osim o „učitelju-entuzijastu“ opstanak filmske družine, ističe učitelj L. Pejić, ovisi i o učeniku koji je zaljubljen u film i snimanje te se i sam amaterski bavi time, što je slučaj s filmskom družinom Medicinske škole u Osijeku. Iako je na papiru družina 2014./2015. brojala dvadesetak članova, na snimanju filma zapravo, uz voditeljicu, radila su dva ili tri učenika među kojima je bio i maturant koji ima gotovo potpunu kontrolu u radu družine. On se bavi filmom i izvan okvira filmske družine, samostalno stječe znanja o filmu, uglavnom preko interneta čitajući i gledajući različite video zapise, te planira upisati Akademiju dramske umjetnosti u Zagrebu. Rad mu u družini omogućuje da proširi i obogati svoje znanje, zadovolji interese, razvija stvaralačke sposobnosti i stekne iskustvo u snimanju filma. Također filmom uvijek nastoji poslati poruku svijetu jer smatra da se filmom odgaja. On teme za snimanje filma pronalazi oko sebe promatrajući društvo.

Iako „Almodovarce“ kao družinu u stvaranju koče financijska sredstva te si škola ne može priuštiti kvalitetnu opremu za snimanje, družina je vrlo uspješna te sudjeluje na mnogim smotrama i revijama kao na primjer „Revija mladih Karlovac“ i „Smotra hrvatskog školskog filma“. Dokumentarni je film „Samo jedno mjesto na svijetu se zove dom“⁸³ u režiji i montaži M. Žilića na Filmskoj reviji mladeži u Karlovcu 2013. godine osvojio nagradu za najbolji dokumentarac zbog čega je družina izravno pozvana na Drugi Duff Festival u Dubrovniku⁸⁴. U

⁸³ Dokumentarni se film „Samo jedno mjesto na svijetu se zove dom“ (režija i montaža: Marko Žilić, kamera: Josip Jasnić, novinar: Ivan Kolić): https://www.youtube.com/watch?v=gVlpB_ALODE.

⁸⁴ Više o festivalu na: <http://www.duff.kinematografi.org/index.php/hr/>.

Velikoj je Gorici, od 18. do 20. rujna 2014. godine, održana druga po redu Smotra hrvatskog školskog filma koja obuhvaća filmsko stvaralaštvo učenika osnovnih i srednjih škola i promiče njegovanje medijske kulture. „Almodovarci“ su osječku Medicinsku školu predstavili filmom „Neki novi klinici“⁸⁵ (prilog 20.). Istim su filmom na Slatinskom amaterskom filmskom festivalu (SLAFF) održanom od 8. do 11. prosinca 2014. godine osvojili 1. mjesto u kategoriji amaterskog dokumentarnog filma.

Filmaši su OŠ T. Ujevića školske 2014./2015. godine razvijali stvaralaštvo kroz glumu, pjesmu i ples stvarajući mjuzikl ljubavne tematike. Družina je okupila desetak članova. Dvije su članice napisale scenarij za film, jedan je član bio isključivo u ulozi snimatelja filma dok je montažu filma preuzela učenica s iskustvom u tom području. Radnja je mjuzikla bila smještena u školi, no snimalo se i izvan nje, tj. na terenu.

Kao što je opisano u tablicama 10., 11. i 12., stvaralački proces obje filmske družine započeo je upoznavanjem učenika s teorijom filma, objašnjavanjem procesa snimanja te gledanjem i analizom raznih vrsta filmova kako bi se naučeno gradivo primijenilo u praksi. Filmska je družina OŠ F. Krežme često organizirala i filmske večeri na kojima su učenici znali gledati film po dva sata uz kokice i sjediti na tvrdim drvenim stolicama, što je učitelju L. Pejiću uvijek bio pokazatelj njihova velika interesa i volje.

Da rad i uloga istraženih filmskih družina utječe na stvaralaštvo učenika pokazat će se na konkretnom primjeru stvaralačkog procesa filmske družine OŠ F. Krežme⁸⁶. Rad družine u školskoj 2014./2015. godini obilježilo je stvaranje filma „Bok, ja sam zombi“ kojim su sudjelovali na središnjoj manifestaciji 1. Multimedijalnog festivala zdravlja – Protiv ovisnosti održane u OŠ Mladost 12. prosinca 2014. godine. Družina je svoj film predstavila i u OŠ F. Krežme 17. prosinca 2014. godine.

Iako je tema filma bila zadana, stvaralačkog rada nije nedostajalo. Stvaralački proces započeo je razgovorom o ovisnostima te olujom ideja o sadržaju filma koje su se zapisivale na školsku ploču. Učenici su se prilagodili zadanoj temi, istraživali, predlagali, raspravljali, predviđali, uočavali, otkrivali prednosti i nedostatke svojih ideja – drugim riječima, stvarali. Zajednički su, uz voditeljevo usmjerenje, došli do ideje da filmom ispričaju nekoliko paralelnih priča opisivajući različite vrste ovisnosti u obliku reportaže. Pokriveni su sadržaji bliski učenikovo dobi: ovisnost o kavi, nasilju, cigaretama, ljepilu, hrani i igricama. Ideja o učenicima koji su se zbog ovisnosti pretvorili u zombije proizašla je iz mnogih knjiga, TV-serija i filmova o

⁸⁵ Dokumentarni film „Neki novi klinici“ (redatelj: Marko Žilić, kamera: Ivan Kolić, novinar: Kristian Mijoč, voditeljica: Đurđica Radić): <https://www.youtube.com/watch?v=OqFOO9QRn-8>.

⁸⁶ Svi filmovi koje je družina snimila mogu se pronaći na sljedećoj poveznici: <https://vimeo.com/user11859820>.

zombijima koji su danas sve popularniji. Jedan je učenik, prema idejama družine, napisao scenarij za film (prilog 21.) te je uslijedilo glasno čitanje, i to po nekoliko puta, uz izmjene i dorade. Nakon rada na tekstu dodijeljene su uloge prema interesima i željama učenika. Zamišljeni kadrovi izvodili su se najprije bez šminke i rekvizita kako bi se učenici opustili, oslobodili i uživali u uloge. Članovi su se družine zajedno dogovorili oko lokacija snimanja, koje su uglavnom bile dio školskog prostora, šminke i kostima izrađenih „uradi-sam“ metodom. Nakon što su određeni zadaci svakog člana družine, uslijedilo je snimanje glavnih kadrova. Prije montaže kadrova bilo je potrebno snimiti tzv. „pick-up“ kadrove, tj. kadrove spontanijih prijelaza koji će sve povezati u jednu cjelinu (npr. hodnik škole, klupa u razredu i sl.). Iako je učenicima objasnio teorijsku pozadinu montiranja, učitelj L. Pejić je zbog vremenskog ograničenja sam montirao film. Cijeli je proces snimanja filma zaokružila projekcija filma za koji su bili i pohvaljeni⁸⁷ (prilog 22.).

Kada je riječ o istraženim filmskim družinama, teorija se podudara s praksom. Osim usvajanja teorijskog znanja o filmu i njegovom stvaranju članovi su filmskih družina kroz rad u školskoj 2014./2015. godini razvijali osobne interese vezane uz film, radne navike te stvaralačke sposobnosti, i to čak od same pripreme za snimanje, početne faze stvaralačkog procesa. Voditelji su znali organizirati rad družine, potaknuti stvaralačke sposobnosti povoljnim situacijama i usmjeriti ih. Teorijska su znanja učenici upotrijebili za nova i originalna rješenja koja su rezultat njihova stvaralačkog rada o čijoj su kvaliteti članovi družina dobili potvrdu na raznim filmskim smotrama, festivalima i revijama.

⁸⁷ Film je moguće pogledati na sljedećem linku: <https://vimeo.com/user11859820>.

7. Zaključak

Stvaralaštvo podrazumijeva novost, originalnost, otkrivanje i rješavanje problema na nov način te bogatstvo ideja. Ono kao pojam nije nepoznanica, stoga se mogu tražiti pedagoška rješenja u osposobljavanju učenika za stvaralački rad u literarnim, recitatorsko-dramskim, novinarskim i filmskim družinama.

U osnovnim su i srednjim školama u Osijeku 2014./2015. godine bile zastupljene sve vrste družina vezane uz nastavu hrvatskog jezika. Najpopularnije su bile recitatorsko-dramske, novinarske i literarne, dok su filmske i radijske družine bile rijetke. Iako se pregledom školskih kurikuluma 2014./2015. utvrdila brojnost literarnih družina, praksa je pokazala da veliki broj među njima postoji samo formalno zanemarujući činjenicu da je rad literarne družine puno više od stvaranja literarnih djela.

Istraživanjem se rada dvadeset i jedne družine osječkih osnovnih i srednjih škola u 2014./2015. godini pokazalo da njihov rad itekako može potaknuti učenikovo stvaralaštvo. Ako se osiguraju povoljne situacije za stvaranje, originalni stvaralački rezultati neće izostati jer družine imaju određene prednosti u odnosu na redovnu nastavu. Učenici se dobrovoljno opredjeljuju za družine čiji se rad odvija prema njihovim interesima i sposobnostima, nema strogih pravila i ocjenjivanja, između voditelja i učenika razvija se prisniji odnos te su učenici slobodniji i aktivniji u vođenju aktivnosti, a to utječe na razvoj njihovih stvaralačkih sposobnosti. Međutim kvaliteta će rada družina biti još veća ukoliko se riješe problemi nedovoljne stručne osposobljenosti budućih učitelja na fakultetima te strogog satnog sustava nastave koji otežava planiranje redovitih sastanaka družina.

Naravno, istražene literarne, recitatorsko-dramske, novinarske i filmske družine osječkih osnovnih i srednjih škola u 2014./2015. godini izolirani su slučajevi pozitivnog utjecaja na razvoj stvaralačkih sposobnosti učenika, no dobar su primjer, a i poticaj (budućim) voditeljima družina. Također su poticaj pedagoško-didaktičko-metodičkim stručnjacima za stvaranje priručnika o vođenju družina vezanih uz nastavu hrvatskog jezika, izuzev novinarske družine o čijem se radu može pročitati u *Novinarstvu u školi* (2010), jer se puno toga promijenilo u školstvu od 1979. godine kada je S. Težak izdao svojevrsni udžbenik družina pod nazivom *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine*.

Odgojno-obrazovna uloga družina u životima učenika uistinu je velika. Učenici uče samostalno kvalitetno organizirati svoje slobodno vrijeme, proširuju znanja i vještine stečene u nastavi te razvijaju stvaralačke i samoupravne sposobnosti što utječe na njihov osobni razvoj.

8. Literatura

1. Bajić, Ljubivoje. 1983. Razvoj učeničke samouprave kroz slobodne aktivnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 32, br. 4: 389–392.
2. Borčić, Mirjana. 1985. Otroška filmska ustvarjalnost – sproščena kreacija vedno novih kreacijskih odnosov. U: *Umjetnost za djecu i dječje umjetničko izražavanje* [ur. Miroslav Vrabc]. Šibenik: Jugoslavenski festival djeteta. Citirano u Stjepko Težak. *Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini* (Zagreb: Školska knjiga, 2002).
3. Bošnjak, Milan. 1972. Škola i literarno stvaralaštvo mladih. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 21, br. 1–2: 55–61.
4. Cindrić, Mijo. 1992. Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika osnovne škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 41, br. 1 (veljača): 49–68.
5. Dizdarević, Ismet. 1980. *Stvaralaštvo i društveno ponašanje mladih*. Sarajevo: Svjetlost.
6. Dresto, Vesna, Bosanac, Andrea. 2007. *Prva predstava: priručnik za voditelje početnike dramsko-scenskih skupina u osnovnoj školi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
7. Đerđ, Zdenka. 2005. *Amaterska kazališna družina: školsko kazalište*. Zagreb: Centar za kulturu i informacije Maksimir, Alternativna kazališna scena.
8. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, ur. Dragutin Franković, 1963. Zagreb: Matica hrvatska, 914. Citirano u Stjepko Težak. *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine: priručnik za nastavnike* (Zagreb: Školska knjiga, 1979).
9. Filipović, Nikola. 1969. *Stvaralaštvo u nastavi*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 18. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
10. Filipović, Nikola. 1988. *Mogućnosti i dometi stvaralaštva učenika i nastavnika*. Sarajevo: Svjetlost.
11. Flehsig, Karl Heinz. 1978. Erziehung zur Kreativität. U: *Einführung in pädagogische Sehen und Denken*. München: Piper Verlag, 198–200. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
12. Fudurić, Branka. 2012. Mogućnosti rada u izvannastavnoj aktivnosti. *Napredak* 153, br. 1: 107–116.
13. Geršić, Stjepan. 1974. Odgojno djelovanje putem izvannastavnih aktivnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 23, br. 1–2: 87–91.

14. Guilford, Joy Paul. 1959. Traits of Creativity. U: *Creativity and its cultivation* [ur. H. Anderson]. New York: Harper – Brothers, 143– 61. Citirano u Radivoj Kvašček. *Razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika: priručnik za nastavnike* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1974).
15. Ivanek, Anica. 1974. Slobodne aktivnosti u odgoju učenika. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 23, br. 5–6 : 281–284.
16. Karlavaris, Bogomil, Kraguljac, Mira. 1981. *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja*. Beograd: Prosveta, 12, 31. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
17. Košta, Tomislav, Zrilić, Smiljana. 2009. Učitelj – kreator izvannastavnih aktivnosti. *Magistra Iadertina* 4, br. 4 (rujan): 160–172.
18. Kvašček, Radivoj. 1974. *Razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika: priručnik za nastavnike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
19. Kvašček, Radivoj. 1976. *Psihologija stvaralaštva*. Beograd: Informativni centar studenata, 3–13. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
20. Ladika, Zvezdana. 1970. *Dijete i scenska umjetnost: priručnik za dramski odgoj djece i omladine*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Lazić, Dubravka. 1992. Izvannastavne aktivnosti u suvremenoj školi. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 41, br. 1 (siječanj): 79–85.
22. Martinčević, Jasenka. 2010. Provođenje slobodnog vremena i uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti unutar škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 56, br. 2: 19–34.
23. Miel, Alice. 1968. *Kreativnost u nastavi*. Sarajevo: Svjetlost. Parafrazirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
24. Mijatović, Miroljub. 2011. Dramski postupci u nastavi b/h/s jezika i književnosti. http://www.bnp.ba/dols/doc/DRAMSKI_POSTUPCI_U_NASTAVI.pdf (10. lipnja 2015).
25. Mitrović, Darinka. 1963. *Problemi stvaralaštva u pedagoškoj teoriji i praksi*. Beograd: Zbornik Filozofskog fakulteta. Parafrazirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
26. Mlinarević, Vesnica, Brust, Maja. 2009. Kvaliteta provedbe školskih izvannastavnih aktivnosti. U: *Dan talenata: zbornik radova*, ur. Imre Majoroši. Kanjiža: Bolyai Farkas

Alapítvány a Magyarul Tanuló Tehetségekért, 25–32.
[https://bib.irb.hr/datoteka/481572.Mlinarevi_Brust - Kvaliteta provedbe.pdf](https://bib.irb.hr/datoteka/481572.Mlinarevi_Brust_-_Kvaliteta_provedbe.pdf) (10. lipnja 2015).

27. Mlinarević, Vesnica, Brust Nemet, Maja. 2012. *Izvannastavne aktivnosti u školskom kurikulumu*. Osijek: Učiteljski fakultet Osijek.

28. Muradbegović, Muhamed, Dizdarević, Ismet. 1970. Preferencija slobodnih aktivnosti kod učenika osnovne škole. U: *Slobodno vrijeme mladih*. Zagreb: Centar za vanškolski odgoj, 102. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).

29. Mutinić, Nevenka. 1972. Rad s grupom recitatora. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 21, br. 1–2: 69–73.

30. Nemet, Zvonko. 1969. Primjeri rada literarnih grupa. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 18, br. 5–6: 287–294.

31. Poljak, Vladimir. 1987. *Stvaralaštvo i škola*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

31. Primorac, Branka, Šimeg, Marijan, Šojat, Anita. 2010. *Novinarstvo u školi*. Zagreb: Školska knjiga.

33. Poljak, Vladimir. 1978. *Stvaralaštvo u školi*. Zagreb: Pedagoški rad, br. 5–6, 214–215. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).

34. Previšić, Vlatko. 1987. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo*. Zagreb: Školske novine.

35. Rebić, Dejan. 1972. Dijete i njegovo literarno stvaralaštvo. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 21, br. 1–2: 43–49.

36. Rosić, Vladimir. 2005. *Slobodno vrijeme – slobodne aktivnosti: priručnik za uspješno organiziranje i vođenje*. Rijeka: Naklada Žagar.

37. Scher, Anna, Verrall, Charles. 2005. *100+ ideja za dramu*. Prevela Jasna Šajer. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj: Pili-poslovi d.o.o.

38. Scher, Anna, Verrall, Charles. 2006. *Novih 100+ ideja za dramu*. Prevela Jasna Šajer. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj: Pili-poslovi d.o.o.

39. Servan-Schreiber, Jean-Jacques. 1981. *Svjetski izazov*. Zagreb: Globus, 174. Citirano u Vladimir Poljak. *Stvaralaštvo i škola* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1987).

40. Stevanović, Borislav. 1961. *Stvaralačko mišljenje*. Beograd: Rad. Parafrazirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).

41. Šiljković, Željka, Rajić, Višnja, Bertić, Daniela. 2007. Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti. *Odgojne znanosti* 9, br. 2: 133–145.
42. Teplov, Boris Mihailovič. 1950. Stvaralačka delatnost, u: *Psihologija*, ur. Kornilov, Smirnov, Teplov. Beograd: Naučna knjiga, 14. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).
43. Težak, Stjepko. 1979. *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine: priručnik za nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
44. Težak, Stjepko. 2002. *Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini*. Zagreb: Školska knjiga.
45. Vojvodić, Ljiljana. 1972. U traganju za uspješnijim stvaralaštvom literarne družine. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 21, br. 1–2: 62–68.
46. Vukasović, Ante. 1976. *Intelektualni odgoj*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 132. Citirano u Vlatko Previšić. *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Zagreb: Školske novine, 1987).

9. Internetski izvori:

Agencija za odgoj i obrazovanje. <http://www.azoo.hr/> (10. lipnja 2015).

Film OŠ F. Krežme „Bok, ja sam zombi“. <https://vimeo.com/user11859820> (10. lipnja 2015).

Dramska predstava Graditeljsko-geodetske škole „Bucka“. <https://www.youtube.com/watch?v=km2MFKJdtpM> (15. listopada 2015).

Dramska predstava Graditeljsko-geodetske škole „Crni mačak“. <https://www.youtube.com/watch?v=OeO8JEj59sw> (15. listopada 2015).

Dramska predstava Graditeljsko-geodetske škole „Megabajt“. <https://www.youtube.com/watch?v=iEOv5JSyyqc> (15. listopada 2015).

Filozofski fakultet u Osijeku: <http://www.ffos.unios.hr/hrvatski/diplomski-studiji> (10. lipnja 2015).

Filozofski fakultet u Rijeci: <http://www.ffri.uniri.hr/hr/fakultet-i-studiji/studijski-programi.html> (10. lipnja 2015).

Filozofski fakultet u Splitu: http://www.ffst.unist.hr/studiji/hrvatski_jezik_i_knjizevnost (10. lipnja 2015).

Filozofski fakultet u Zadru: <http://www.unizd.hr/kroatistika-slavistika/Onama/tabid/4243/Default.aspx> (10. lipnja 2015).

Filozofski fakultet u Zagrebu: http://www.ffzg.unizg.hr/kroat/index.php?option=com_content&view=article&id=3118:izvedbeni-plandiplomskoga-studija-kroatistike-zimski-i-ljetnisemestar20142015&catid=56:diplomski-studij&Itemid=108 (10. lipnja 2015).

„Neki novi klinici“. <https://www.youtube.com/watch?v=OqFOO9QRn-8> (10. lipnja 2015).

„Samo jedno mjesto na svijetu se zove dom“. https://www.youtube.com/watch?v=gVlpB_ALODE (10. lipnja 2015).

<http://os-svete-ane-os.skole.hr/>

<http://os-vbecica-os.skole.hr/>

<http://os-fkrezme-os.skole.hr/>

<http://www.os-amihanovica-os.skole.hr/>

<http://os-mladost-os.skole.hr/>

<http://os-fkfrankopana-os.skole.hr/>

<http://os-vijenac-os.skole.hr/>

<http://os-jtruhelke-os.skole.hr/>

<http://ljudevitgaj.hr/>

<http://os-tujevic-os.skole.hr/>

<http://os-gvitez-os.skole.hr/>

<http://os-asenoa-os.skole.hr/>

<http://os-dcesaric-os.skole.hr/>

<http://os-retfala-os.skole.hr/>

<http://os-ifilipovica-os.skole.hr/>

<http://centar-istark-os.skole.hr/>

<http://www.gimnazija-prva-os.skole.hr/>

<http://www.gimnazija-druga-os.skole.hr/>

<http://www.gimnazija-treca-os.skole.hr/>

<http://www.ikg.hr/>

<http://www.ss-elektrotehnicka-prometna-os.skole.hr/>

<http://ss-strojarska-tehnicka-os.skole.hr/>

<http://ss-tehnicka-rboskovica-os.skole.hr/>

<http://ss-medicinska-os.skole.hr/>

<http://ss-graditeljsko-geodetska-os.skole.hr/>

<http://ss-poljoprivredna-veterinarska-os.skole.hr/>

<http://www.umjetnicka-skola-osijek.hr/>

<http://ss-ekonomska-upravna-os.skole.hr/>

<http://ss-ugostiteljsko-turisticka-os.skole.hr/>

<http://ss-trg-kom-dmilas-os.skole.hr/>

<http://ss-obrtnicka-os.skole.hr/>

10. Životopis

Rođena sam 17. travnja 1991. godine u Osijeku. Iako sam završila Prirodoslovno-matematičku gimnaziju u Osijeku, okrenula sam se humanističkim znanostima te 2010. godine upisala Engleski i Hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Godine 2013., nakon obranjenog završnog rada pod nazivom „Antiposlovice u engleskom jeziku: korpusna studija“ pod vodstvom doc. dr. sc. G. Buljan, stekla sam zvanje sveučilišne prvostupnice engleskog i hrvatskog jezika i književnosti. Iste sam godine kao redovita studentica upisala diplomski studij opredjeljivši se za nastavnički smjer oba odsjeka te se moj san od malih nogu počeo ostvarivati. Posebno me zanima područje metodike nastave hrvatskog jezika zbog čega sam i izabrala temu diplomskog rada iz kolegija *Metodika nastave književnosti*.

U razdoblju od 2010. do 2012. godine položila sam tri stupnja ruskog jezika u školi stranih jezika u Osijeku pod nazivom *Lingua, centar za edukaciju i usluge prevođenja*. Ljeta 2014. i 2015. godine provela sam u Americi kao sudionica programa *Work and Travel* s ciljem usavršavanja engleskog jezika koji studiram, upoznavanja kulture i putovanja.